

Lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisy koulutuksen alalla

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:4

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä

Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar

Lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisy koulutuksen alalla

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:4

Opetusministeriö • Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto • 2003

Undervisningsministeriet • Utbildnings- och forskningspolitiska avdelningen • 2003

Kuvailulehti

Julkaisija

Opetusministeriö

Julkaisun päivämäärä

26.2.2003

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri)		Julkaisun laji Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä	
Selvitystehtävä		Toimeksiantaja	
Tehtäväksianto: ylijohtaja Arvo Jäppinen		Opetusministeriö	
Selvityshenkilö: Elsi Veijola		Toimielimen asettamispvm	Dnro
		19.11.2002	
Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen) Lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisy koulutuksen alalla (Förebyggande av utslagning av barn och ungdomar inom utbildningssektorn)			
Julkaisun osat Muistio			
Tiivistelmä <p>Syrjäytymisen ehkäisy on tällä hetkellä hyvin ajankohtainen teema, jota pohditaan useassa työryhmässä eri ministeriöiden ja muiden hallintosektoreiden sekä kansalais- ja työmarkkinajärjestöjen yhteistyönä. Syrjäytymisen ehkäisy on tullut erittäin paljon esille viime aikojen korkean työttömyyden takia. Edessä on huolestuttava ikäluokkien pieneminen samanaikaisesti, kun vanhusväestön määrä kasvaa. Koulutus on yksi tärkeä väline syrjäytymisen ennaltaehkäisyssä, sillä työttömyys on sitä yleisempää, mitä vähemmän koulutetusta väestöryhmästä on kysymys.</p> <p>Lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisy pitäisi aloittaa hyvin varhaisessa vaiheessa (varhainen puuttuminen). Syrjäytymiskehitys lähtee usein liikkeelle kodista. Siksi yhteiskunnan on syytä olla tukena perheille, jotka ovat syrjäytymisvaarassa. Päiväkotit ja koulu voivat ehkäistä jo alkanutta syrjäytymiskehitystä. Viimeistään koulun alkaessa lapselle ja hänen perheelleen pitäisi saada moniammatillinen turvaverkko ympärilleen riittävän avun saamiseksi lapsen kehityksen tueksi.</p> <p>Eri tahoilla on mietitty tukitoimenpiteitä nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Hallinnonalojen väliset yhteistyöryhmät esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalojen välinen yhteistyöryhmä, pääministeri Paavo Lipposen osallisuushanke ja köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisen kansallisen toimintasuunnitelman seurantar ryhmä ovat laatineet toimenpideohjelmia syrjäytymisen vastaisiksi toimiksi.</p> <p>Tämä syrjäytymisen ennaltaehkäisyä koulutuksen alla käsittelevä muistio on esittänyt 18 toimenpidettä syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Toimenpiteet on jaettu kärkihankkeeseen, lainsäädännöllisiä muutoksia vaativiin toimenpiteisiin, rahoitusta vaativiin toimenpiteisiin ja muihin toimenpiteisiin.</p> <p>Kärkihankkeeksi opetusministeriön koulutus- ja tiedepolitiikan osastolle on esitetty lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyhanketta koulutuksen alalla kokonaisuudessaan. Lainsäädännön muutosta vaativista toimenpiteistä ovat tärkeimpiä lukion erityisopetuksen järjestäminen ja peruskoulusta ammattiin seurannan järjestäminen. Tärkeimmät rahoitusta vaativat toimenpiteet ovat edellä mainitun lukion erityisopetuksen lisäksi, oppilaanohjauksen tehostaminen, koululaisen ja opiskelijan mielenterveysongelmiin puuttuminen, kouluväkivallan vähentäminen ja Oma ura -mallin vakinaistaminen osaksi kunnan koulua. Muista toimenpiteistä voidaan mainita ammatillisen koulutuksen keskeyttämisen ehkäisemiseen liittyvä oppisopimuskoulutuksen lisääminen syrjäytyneille nuorille sopivaksi, ja nuorisotyöpajojen ja ammatillisten innopajojen toiminnan vakinaistaminen, varhainen puuttuminen ja maahanmuuttajalasten ja nuorten opetuksen parantaminen.</p> <p>Näiden lisäksi muistiossa on mainittu vielä muita toimenpiteitä kuten muiden ministeriöiden valmisteltavaksi jäävät lastensuojelulakiin, kansanterveyslakiin ja henkilötietojen käsittelyä ja tietosuojaa koskeviin säädöksiin tehtävät muutokset.</p>			
Avainsanat (asiasanat) syrjäytyminen, lapset, nuoret, peruskoulu, lukio, koulutuksen keskeyttäminen			
Muut tiedot			
Sarjan nimi ja numero Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:4		ISSN 1458-8102	ISBN 952-442-178-X (PDF 952-442-472-X)
Kokonaissivumäärä 79	Kieli suomi	Hinta	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja Yliopistopaino		Kustantaja Opetusministeriö	

Presentationsblad

Utgivare

Undervisningsministeriet

Utgivningsdatum

26.2.2003

Författare (uppgifter om organet: organets namn, ordförande, sekreterare) Utredningsuppdrag Uppdragsgivare: överdirektör Arvo Jäppinen Utredare: Elsi Veijola		Typ av publikation Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar	
		Uppdragsgivare Undervisningsministeriet	
		Datum för tillsättandet av organet 19.11.2002	Dnr
Publikation (även den finska titeln) Förebyggande av utslagning av barn och ungdomar inom utbildningssektorn (Lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisy koulutuksen alalla)			
Publikationens delar promemoria			
Sammandrag <p>Åtgärder för att motverka utslagning är för närvarande ett mycket aktuellt tema. Det behandlas i ett flertal arbetsgrupper där olika ministerier och andra förvaltningssektorer samt medborgar- och arbetsmarknadsorganisationer samarbetar. Åtgärder för att motverka utslagning har lyfts fram speciellt mycket den senaste tiden på grund av den höga arbetslösheten. Ett framtida bekymmer är att åldersklasserna minskar samtidigt som den äldre befolkningens andel växer. Utbildning är ett viktigt redskap vid förebyggandet av utslagning, eftersom arbetslöshet och låg utbildningsnivå korrelerar.</p> <p>Arbetet för att motverka utslagning bland barn och unga måste inledas i ett mycket tidigt skede. Utvecklingen mot utslagning tar ofta sin början i hemmet. Samhället måste därför stödja de familjer som hotas av utslagning. Daghemmet och skolan kan sätta in åtgärder om utslagningen redan börjat. Senast vid skolstarten borde barnet och barnets familj få ett skyddsnät av flera olika yrkesgrupper omkring sig för att få tillräcklig hjälp till stöd för barnets utveckling.</p> <p>På olika håll har man funderat på stödåtgärder för att motverka utslagning av ungdomar. Samarbetsgrupperna mellan förvaltningsområdena, såsom samarbetsgruppen mellan social- och hälsovårdsministeriets förvaltningsområden, statsminister Paavo Lipponens delaktighetsprojekt och gruppen för uppföljning av den nationella handlingsplanen mot fattigdom och utslagning har utarbetat ett åtgärdsprogram mot utslagning.</p> <p>Denna promemoria, som behandlar förebyggande av utslagning inom utbildningssektorn, har föreslagit 18 åtgärder för att motverka utslagning. Åtgärderna är indelade i spetsprojekt, åtgärder som kräver ändringar i lagstiftningen, åtgärder som kräver finansiering och övriga åtgärder.</p> <p>Det spetsprojekt som föreslås för undervisningsministeriets utbildnings- och forskningspolitiska avdelning är ett projekt för motverkande av utslagning av barn och unga inom utbildningssektorn som helhet. Viktigast av de åtgärder som kräver ändringar i lagstiftningen är åtgärder för att ordna specialundervisning i gymnasiet och en uppföljning av vägen från grundskolan till ett yrke. De viktigaste åtgärderna som kräver finansiering är, utöver specialundervisningen i gymnasiet som nämndes ovan, effektivare elevhandledning, åtgärder för att ingripa i psykiska problem hos skolelever och studerande, åtgärder för att minska våldet i skolan och åtgärder för att införliva modellen "Own Career" som en del av skolan i kommunen. Av de övriga åtgärderna kan nämnas åtgärder för att öka läroavtalsutbildningen så att den lämpar sig för utslagna unga, vilket kunde minska avbrotten inom yrkesutbildningen, att göra verksamheten i verkstäderna för unga och i de yrkesinriktade innovativa verkstäderna permanent, att vidta åtgärder i ett tidigt skede och att förbättra undervisningen för invandrabarn och -unga.</p> <p>Utöver dessa nämns i promemorian också andra åtgärder som det ankommer på andra ministerier att bereda, såsom ändringar i barnskyddslagen, folkhälsolagen och i författningar som gäller behandlingen av personuppgifter och datasekretess.</p>			
Nyckelord Utslagning, barn, ungdomar, grundskola, gymnasium, avbrott i studierna			
Övriga uppgifter			
Seriens namn och nummer Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2003:4		ISSN 1458-8102	ISBN 952-442-178-X (PDF 952-442-472-X)
Sidoantal 79	Språk finska	Pris	Sekretessgrad offentlig
Distribution Universitetstrycket		Förlag Undervisningsministeriet	

Description

Publisher

Ministry of Education

Date of publication

26.2.2003

Authors (If a committee: name, chair, secretary) Report Assignment: Director General Arvo Jäppinen Administrator Elsi Veijola		Type of publication Reports of the Ministry of Education, Finland	
		Contracted by Ministry of Education	
		Committee appointed on 19.11.2002	Dno
Name of publication Lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisy koulutuksen alalla (The prevention of children's and young people's exclusion in the field of education)			
Parts			
Abstract <p>The prevention of exclusion is a very topical theme currently being deliberated in several committees jointly with different administrative sectors and with NGO and labour market partners. Exclusion has been raised in different contexts recently, notably owing to concern about the high rate of unemployment. Society is faced with dwindling age groups simultaneously with growing elderly population. Education and training offer an important tool for preventing exclusion, because the lower the level of education, the more likely unemployment is.</p> <p>Measures to prevent children's and young people's exclusion should start at an early stage (early intervention). The road to exclusion often starts at home. This is why society should support at-risk families. The day-care centre and the school can prevent emerging exclusion. At the start of school at the latest there should be a multiprofessional safety net to safeguard children's development.</p> <p>Different bodies have deliberated means of preventing exclusion among young people. Cross-sectoral cooperation groups, such as those led by the Ministry of Social Affairs and Health, the Prime Minister and the follow-up group of the national action plan against exclusion, have devised programmes for preventing exclusion.</p> <p>This report focuses on the education system, proposing 18 measures geared to prevent exclusion. They are grouped into a spearhead project, measures requiring amendments to legislation, measures requiring financing, and other measures.</p> <p>The spearhead project suggested for the Department for Education and Science Policy of the Ministry of Department aims at preventing exclusion in the education system as a whole. The foremost legislative changes concern special-needs education in the upper-secondary school and follow-up from basic education to a vocation. Important measures requiring financing include intensified student guidance, intervention in pupils' and students' mental health problems, fight against violence at school and making the "Creating your own career" model an established part of the municipal school system, as well as special-needs education in the upper-secondary school. Other measures include an increase in apprenticeship training for at-risk young people with a view to preventing dropout in vocational education, the establishment of youth workshops and vocational inno-shops on a permanent basis, early intervention, and the development of education and training for immigrant children and young immigrants.</p> <p>In addition, the report mentions certain other measures, such as amendments needed in child protection, public health and data protection legislation, which come under other ministries.</p>			
Key words exclusion, children, young people, comprehensive school, secondary school, interruption of education			
Other information			
Name and number of series Reports of the Ministry of Education, Finland 2003:4		ISSN 1458-8102	ISBN 952-442-178-X (PDF 952-442-472-X)
Number of pages 79	Language Finnish	Price	Degree of confidentiality public
Distributed by Helsinki University Press		Published by Ministry of Education	

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Opetusministeriö

Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto

Meritullinkatu 10, Helsinki

PL 29, 00023 Valtioneuvosto

<http://www.minedu.fi/julkaisut/index.html>

Yliopistopaino, Helsinki 2003

ISBN 952-442-178-X (PDF 952-442-472-X)

ISSN 1458-8102

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:4

Sisältö

Selvitystehtävä	8
Tiivistelmä	9
Johdanto	11
1 <u>Syrjäytymisestä yleensä</u>	12
1.1 Syrjäytyminen käsitteen selvittelyä	12
1.2 Nuoret ja taloudellinen lama	13
1.3 Johtopäätöksiä yhteiskunnallisesta syrjäytymisestä	14
2 <u>Koulutuksellinen syrjäytyminen</u>	15
2.1 Voiko koulu olla yhtenä syynä nuoren syrjäytymiseen?	15
2.2 Koulutuksen keskeytyminen	16
2.3 Vaikeudet kouluttautumisessa	17
2.4 Lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisy yhteiskunnassa	18
2.5 Toiminnassa olevia työryhmiä syrjäytymisen ehkäisyksi	19
2.6 Syrjäytymisen ehkäisyä yleissivistävän koulutuksen alueella	20
2.6.1 Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestäminen	20
2.6.2 Oppilashuoltotyön kehittäminen	21
2.6.3 Opetussuunnitelmien uudistamistyö	
ja terveystieto uutena oppiaineena	22
2.6.4 Opettajien peruskoulutuksen kehittäminen	23
ja täydennyskoulutuksen uudistaminen	23
2.7 Syrjäytymisen ehkäisyä ammatillisen koulutuksen alueella	23
2.7.1 Työssäoppiminen	23
2.7.2 Opinto-ohjauksen kehittäminen	24
2.7.3 Koulutuksen keskeyttämisen tilastoinnin uudistaminen ja	
keskeyttämisen ottaminen tulosindikaattoriksi	26
2.7.4 Ammatillisen erityisopetuksen kansallinen strategia	26
3 <u>Syrjäytymisen ehkäisyprojekteja</u>	29
3.1 Opetushallituksen erityisopetuksen laadullinen kehittämishanke	29
3.2 Erityiset opetusjärjestelyt syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tukena -hanke	29
3.3 Opetushallituksen asettama terveen itsetunnon ja elämänhallinnan	
edistäminen peruskouluissa -projekti	30
3.4 Worth the work - Jokainen ihminen on työn arvoinen - Equal-hanke	31
3.5 Lukibussi-projekti (Equal)	32
3.6 Oma ura -projektit	32
3.7 Kasvatus tulevaisuuteen	33
3.8 Helsingin kaupungin koulun lähivastuu -projekti	34
3.9 ESR-innopajaprojektit	34
3.10 Ura- ja rekrytointipalvelut	35
3.11 ABOAVITA - Equal-hanke	36
3.12 Opintieltä työelämään (OTTE) Equal-hanke	36
3.13 Itä-Suomen työkoulu 2000	36

4	<u>Syrjäytymisen ennaltaehkäisy lääneissä</u>	38
4.1	Etelä-Suomen lääni	38
4.2	Länsi-Suomen lääni	39
4.3	Itä-Suomen lääni	40
4.4	Oulun lääni	41
4.5	Lapin lääni	41
4.6	Eri läänien hoitamasta lasten ja nuorten syrjäytymistä ehkäisevästä toiminnasta yleensä	42
5	<u>Lasten ja nuorten syrjäytyminen tutkimuksen näkökulmasta</u>	44
5.1	Nuorten kiinnittyminen työhön ja yhteiskuntaan viime vuosina	44
5.2	Kotitaustan vaikutus koulutukseen hakeutumiseen	46
5.3	Koulutuksesta syrjäytymistä koskevia tutkimuksia	48
6	<u>Nuorisotyö syrjäytymiskehityksen ennaltaehkäisyssä</u>	53
6.1	Nuorisotyön ja nuorisosihteerin toimenkuvan kehittäminen	53
7	<u>Selvityksiä toimenpiteistä, joihin koulutuksen alalla on syytä ryhtyä syrjäytymisen ehkäisemiseksi</u>	55
7.1	Toimenpide-ehdotuksia peruskoululle	55
7.1.1	Peruskoulun päätyttyä nivelvaiheen ohjauksen kehittäminen ja ammatinvalinnan tehostaminen	55
7.1.2	Mielenterveyden edistäminen koulussa ja oppilaitoksessa	56
7.1.3	Yleissivistävän koulutuksen erityisopetuksen strategiatyö	58
7.1.4	Varhainen puuttuminen	58
7.1.5	Tietojen jakaminen seksuaalisuuteen liittyvistä vaaratekijöistä	59
7.2	Toimenpide-ehdotuksia lukiokoulutukseen	60
7.2.1	Lukioihin tulee saada erityisopetusta	60
7.3	Toimenpide-ehdotuksia ammatilliseen koulutukseen	63
7.4	Maahanmuuttajalasten ja -nuorten opetuksen parantaminen	64
8	<u>Ehdotukset kiireellisimmiksi toimenpiteiksi</u>	65
9	<u>Muut lähiaikoina huomioon otettavat kehittämiskohteet</u>	74
	<u>Lähteet</u>	76

Syrjäytymisen ennaltaehkäisy koulutuksen alalla

Olen saanut lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisemisen virkatehtäväkseni seuraavan kirjelmän mukaisesti:

Selvitystehtävä

Olen tänään päättänyt antaa ylitarkastaja Elsi Veijolalle selvitystehtävän liittyen syrjäytymisen ennaltaehkäisyyn koulutuksen alalla.

Tehtävänä on itsenäisesti

1. laatia perusteellinen nykytilan katsaus koulutuksen alalla tehtävään lasten ja nuorten syrjäytymistä ennalta ehkäisevään työhön;
2. laatia selvitys alalla tehtävästä tutkimustyöstä, valmistuneista tutkimuksista ja selvityksistä sekä hahmottaa niiden keskeiset tulokset;
3. arvioida syrjäytymisen ehkäisyyn käytettyjen toimenpiteiden vaatimat kustannukset; sekä
4. tehdä kootut ehdotukset niistä toimenpiteistä, joihin koulutuksen alalla on syytä ryhtyä syrjäytymisen vähentämiseksi. Ehdotuksiin tulee liittää perustelut, aikataulut ja kustannusvaikutukset.

Selvitys valmistellaan virkatyönä. Selvitys tulee saada valmiiksi 31.12.2002 mennessä. Ehdotuksia käsitellään koulutus- ja tiedepolitiikan osaston johtoryhmässä.

Ylijohtaja

Arvo Jäppinen

Tiivistelmä

Selvitystehtävän kohtaan yksi nykytilan katsaus koulutuksen alalla tehtävään lasten ja nuorten syrjäytymistä ennalta ehkäisevään työhön kirjoitin tekstiä tammi - helmikuun vaihteessa, jolloin pääministeri Lipponen aloitti muistioiden keräämisen syrjäytymisestä ja sen ennaltaehkäisystä eri hallinnon aloilla. Pyysin lisäksi tällöin kaikilta lääneiltä selvitykset kunkin läänin alueen kuntien lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyä koskevista hankkeista. Sain lääneiltä varsin perusteelliset selvitykset liitemuistioineen. Jos läänejä verrataan keskenään, käy ilmi, että eniten syrjäytymisen ehkäisyhankkeita oli Länsi-Suomen läänissä ja vähiten Lapin läänissä. Kaiken kaikkiaan läänien tilanne näytti sikäli hyvältä, että selvityksistä näkyi, että lähes kattavasti kaikissa kunnissa oli syrjäytymisen ehkäisyhankkeita ja paljon puhuttua moniammatillista yhteistyötä oli kunnissa paljon meneillään. Kunnat pitivät moniammatillista yhteistyötä välttämättömänä resurssien riittämättömyyden takia.

Selvitystyön toinen kohta tutkimusten ja selvitysten sekä niiden tulosten kuvaaminen osoittautui vaikeaksi sikäli, että tutkimuksia ja selvityksiä on paljon ja sen päättäminen, mitkä olisivat koulutuksen ja lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyn kannalta oleellisia, oli vaikea ratkaista. Koska olin joutunut selvittämään samaa asiaa väitöskirjatutkimukseni, otin väitöskirjaluonnoksesta joitakin mielestäni oleellisia tutkimuksia kuvattavaksi tässä muistiossa.

Kohtien 3–4 selvittämisen olen jossain määrin yhdistänyt. Muutamat toimenpideehdotukset kuten esim. lukion erityisopetuksen ottamisen lainsäädäntöön ja sen soveltamisen Helsingin kaupungissa olen ottanut esille laajemmin. Samoin olen selvittänyt tarkemmin peruskoulusta ammattiin seurannan järjestämistä, mielenterveyden edistämistä koulussa ja oppilaitoksessa sekä ammatillisen koulutuksen tukitoimien saatavuuden laajentamista.

Lopuksi on esitetty perusteluineen 18 toimenpide-ehdotusta, jotka on jaettu:

- A. Kärkihankkeeseen
- B. Lainsäädännön muutosta vaativiin toimenpiteisiin
- C. Rahoitusta vaativiin toimenpiteisiin ja
- D. Muihin toimenpiteisiin.

Toimenpideluettelossa ehdotetaan lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyä kärkihankkeeksi ja yhden henkilötyövuoden käyttämistä KTPO:lla tähän tarkoitukseen.

Lainsäädännön muutosta vaativat toimenpiteet:

- Lukion erityisopetuksen järjestäminen
- Peruskoulusta ammattiin seurannan järjestäminen
- Kriisisuunnitelma jokaiseen kouluun

Rahoitusta vaativat toimenpiteet:

- Lukion erityisopetuksen järjestäminen
- Oppilaanohjauksen tehostaminen
- Oma ura -mallin vakinaistaminen osaksi kunnan koulua
- Koululaisen ja opiskelijan mielenterveysongelmiin puuttuminen
- Kouluväkivallan vähentäminen
- Ammatillisen koulutuksen keskeyttämisen syiden selvittäminen

Muut toimenpiteet:

- Vapaaehtoistoiminnan kehittäminen
- Oikeuskasvatuksen opettamisen kehittäminen (OPS:n perusteiden noudattamisen valvonta) ja oikeuskasvatusta koskevan neuvottelukunnan perustaminen
- Opettajankoulutuksen kehittäminen
- Kymppiluokkien lisääminen ja yhteistyö ammatillisten oppilaitosten sekä pajatoiminnan kanssa
- Oppisopimuskoulutuksen mahdollisuudet
- Jokaiseen kouluun vastuullinen päihdeyhdysopettaja
- Varhainen puuttuminen
- Kodin ja koulun yhteistyö
- Maahanmuuttajalasten ja -nuorten opetuksen parantaminen

Lisäksi on esitetty kuusi muuta edellisiin verrattuna suppeampaa kehittämiskohdetta lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisytyöhön.

Johdanto

Syrjäytymisselvityksen olen rajannut siten, että maahanmuuttajat ja heidän syrjäytymisongelmansa ovat jääneet vähemmälle tarkastelulle kuin, mitä nämä ongelmat olisivat ansainneet. Olen myös jättänyt aikuiskoulutuksen tarkastelun ulkopuolelle, vaikka aikuiskoulutukseen osallistuu myös nuorisoiäluokkaan kuuluvia.

Edellisellä sivulla olevista tehtävistä 1. tuli selvitettyksi pääministeri Lipposen käynnistämän osallisuushankkeen asiakirjojen laatimisen yhteydessä. Osallistuin myös itse hankkeen pohjapapereiden valmisteluun. Varsinaiseen hankkeeseen olen tullut mukaan vasta syyskuussa 2002.

Kohdat 3 ja 4 ovat sikäli ongelmallisia, että syrjäytymisen ehkäisyyn ei ole erikseen osoitettu varoja koulutus- ja tiedepolitiikan osaston minkään yksikön ns. kehittämisrahoista. Tällöin sekä kustannusvaikutusten, että aikataulujen tarkempi selvityttäminen tuntuu turhauttavalta. Osallisuushankkeeseen budjetissa varatusta määrärahasta on tehty päätökset hankkeen ensimmäisen toimintavuoden 2003 osalta 3.2.2003.

Kaiken kaikkiaan lasten ja nuorten syrjäytymisen selvittämisessä koulutuksen alalla tulee vastaan runsauden pula, sillä niin paljon on koko ajan menossa asioita, jotka liittyvät tähän teemaan myös esim. sosiaali- ja terveysministeriön, työministeriön ja Stakesin taholla. Olen muistiossani käyttänyt myös näiltä mainituilta tahoilta saatuja tekstejä muuttamattominakin aivan tarkoituksella, koska olen pitänyt tekstejä suurella asiantuntemuksella laadittuina, joten en ole halunnut niitä muutella.

Kuluvan vuoden syyskuussa sain dosentti Markku Jahnukaiselta (HAMK) ja tutkija Tero Järviseltä (Turun yliopisto) suulliset arvioinnit kirjoittamastani raportista ja nimenomaan sen sisältämistä toimenpide-ehdotuksista. Lämpimät kiitokset tästä molemmille tutkijoille.

1 Syrjäytymisestä yleensä

1.1 Syrjäytyminen käsitteen selvittelyä

Nuorten syrjäytyminen on asia, joka on saanut tänä päivänä osakseen yhä kasvavaa huomiota. Järvisen ja Jahnukaisen artikkelissa (2001, 125) kuvataan Lehtosen, Heinosen ja Rissasen (1986, 17) syrjäytymiskäsitteen käytön ongelmista esitettyä osuvaa lausumaa. Ihmisten on katsottu syrjäytyvän milloin mistäkin: työstä, koulutuksesta, ystäväpiiristä, tietoverkoista jne. Viimeaikaista syrjäytymiskeskustelua kuvaakin melko hyvin jo 1980-luvun puolivälissä esitetty tulkinta, jonka mukaan käsitteen laaja soveltaminen ja sisällöllinen epämääräisyys johtavat vähitellen tilanteeseen, jossa ainoastaan keski-ikäiset, ammattitaitoiset, perheelliset ja terveet miehet jäävät ilman syrjäytymisen leimaa.

"Syrjäytymisen käsite on paitsi kokenut inflaation, myös sekoittunut muihin sitä lähellä oleviin käsitteisiin, kuten marginalisaatioon, alaluokkaistumiseen, köyhyyteen ja huono-osaisuuteen. Jos syrjäytyneisyyttä tarkastellaan yksilötasolla syrjäytyminen on syytä määritellä huono-osaistumisen prosessiksi ja marginalisaatio puolestaan valtavirran ulkopuolella olemiseksi, johon voi, mutta ei välttämättä liity huono-osaisuutta" (Järvinen & Jahnukainen, 2001, 125-126).

Syrjäytymiskeskustelua on käyty karkeasti jaotellen kolmella eri tasolla. Ilmiötä on tarkasteltu yhteiskunnan, sosiaalisten ryhmien ja yksilön näkökulmista. Tavallisesti aihetta lähestytään joko sosiaalisten ryhmien tai yksilötasolla. Sosiaalisten ryhmien kohdalla syrjäytymistä lähestytään usein vaikeuksissa olevien ihmisryhmien esimerkiksi pitkäaikaistyöttömien kautta. Kun syrjäytymistä tarkastellaan yksilötasolla, viitataan yksittäisen ihmisen kohdalla ilmeneviin sosiaalisiin ongelmiin ja niiden kasautumiseen. Tällöin voidaan puhua myös moniongelmaisuudesta ja huono-osaisuudesta. Syrjäytymisen on katsottu ilmenevän silloin eri ulottuvuuksilla: esimerkiksi syrjäytymisenä työstä, sosiaalisista suhteista, koulutuksesta jne. Mitä useammilla ulottuvuuksilla yksilöllä on ongelmia, sitä syrjäytyneempi hänen on katsottu olevan. Kyse on yksinkertaisesti ulkoisten rajoitusten aiheuttamista yksilöllisten toimintamahdollisuuksien kaventumisesta (Sipilä 1985; Järvinen & Jahnukainen 2001). Tällöin syrjäytyneenä ei voida pitää henkilöä, joka on esimerkiksi työtön, mutta hänellä on muita tärkeitä toiminta-alueita käytössään.

Helne (2002, 51–58) on pohtinut väitöskirjassaan syrjäytymistä koskevien diskurssien sisältämiä ristiriitaisuuksia. Helne problematisoi mm. yhteisyyteen palauttamispyrkimystä. Hän on esittänyt perusteluja sille epäilylle, ettei ponnistus saattaa syrjäytyneet takaisin keskuuteemme olekaan niin voimakas, kuin voisi kuvitella. Näin on mm. siksi, että Toiset ovat tarpeellisia: samuus syntyy vain toiseutta konstruomalla. Lisäksi ainakin osaa keskustelua luonnehtii jonkinasteinen luovuttamisen mentaliteetti esim. Raunion mukaan (2000, 89) juuri kaikkein huono-osaisimpien kohdalla (kasautuvasti huono-osaisten pitkäaikaistyöttömien) sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön pyrkimys yhteiskunnallisen osallisuuden vahvistamiseksi kyseenalaistuu, sillä hyvinvointivaltion viranomaiset eivät näytä pysyvän palauttamaan heitä yhteiskunnan normaaliuden yhteyteen. Tällöin ihmisten kanssa tehtävän sosiaalityön funktioksi tuleekin syrjäytymisen hallinnoiminen.

Laman jälkeisissä oloissa toimeentuloerot ovat kasvaneet, sosiaalinen köyhyysaste on kasvanut ja köyhien reaalitulo on alentunut. Syynä tähän on ollut sosiaaliturvan uudelleenjakovaikutusten pieneneminen. Tämä antaa aiheen olettaa, että syrjäytymisongelmat ovat kasvaneet.

1.2 Nuoret ja taloudellinen lama

Suutarin mukaan (2002, 13) laman alkuvuosina nuorisotyöttömyys kohosi muun työttömyyden tavoin ennen näkemättömiin lukemiin, eikä se ole vielä 2000-luvun alkuun tultaessa laskenut lamaa edeltävälle tasolle. Korkean työttömyyden lisäksi nuoret ovat usein joutuneet kiinnittymään ns. sekundääri työmarkkinoille. Tämä tarkoittaa sitä, että kun työmarkkina-aseman vakiinnuttaminen vie nykyisin helposti vuosia, kun entistä useammin nuorille tarjoutuvat työtilaisuudet ovat projektiluonteisia ja lyhyt kestoisia. Työssäolo-, kouluttautumis- ja työttömyysjaksojen vuorottelemisen nuorten elämänculussa merkitsee kin sitä, että nuorten työurat ovat 2000-luvun työmarkkinoille tultaessa ensitökin rikkonaisempia.

Työmarkkinoiden rakenteellisten muutosten kanssa samanaikaisesti nuorten työmarkkina-asemaan on muokannut myös aktivoivaksi nimetty sosiaalipolitiikka. Viimeinen vuosikymmen on ollut nimenomaan nuoriin kohdistuvien erityistoimien aikaa sosiaali- ja työvoimapolitiikassa. Yksilötasolla konkretisoituvat aktivointitoimet on nähty keinona, joka estää nuoria syrjäytymästä siitä yhteisyydestä, johon kaikkien oletetaan yhteiskunnassamme kiinnittyvän. Esimerkkinä aktivoivasta sosiaalipolitiikasta on vuonna 1994 luotu työmarkkinajärjestelmä (Julkunen 2001, 179). Työmarkkinatuen vastineeksi työtön voi hakeutua tai voidaan velvoittaa harjoitteluksi kutsuttuun työhön, jolla ei kuitenkaan ole työsuhteen seurauksia.

Paju & Vehviläisen mukaan (2001, 105) nuorten kohdalla työmarkkinatuen saamisen edellytykset ovat muita tuen saajia kireämpiä. Alle 25-vuotiaat, ammattikouluttamattomat nuoret on rajattu vuosina 1996 ja 1997 voimaan tulleilla lain tarkennuksilla tietyin ehdoin kokonaan työmarkkinatuen ulkopuolelle. Muutoksilla on sanktioitu nuorten hakeutumatta jättäminen soveltuvaan koulutukseen. Samoin on sanktioitu koulutuksen keskeyttäminen ja koulutuksesta kieltäytyminen työmarkkinatuen menettämisen uhalla.

Ammattikoulutusta vailla olevat nuoret on työnnetty työmarkkinatukea koskevilla säännöksillä toisen asemaan työmarkkinoilla normaalikansalaisiin nähden. Paju ja Vehviläinen (2001, 105) huomauttavat, että valtio "isäntänä" ei enää tunnusta työttömäksi työnhakijaksi nuorta, joka ei ole hankkinut oma toimista työllistymistä edistävää ammatillista koulutusta. Työttömyysturvasta on tullut nuorille ehdollista 1990-luvun lakimuutosten

seurauksena. Se ei enää ole itsestään selvä oikeus vaan etuus, jonka vastineeksi on oltava aktiivinen koulutuksen ja työn alueilla (Julkunen 2001, 180).

1.3 Johtopäätöksiä yhteiskunnallisesta syrjäytymisestä

Arvioitaessa syrjäytymisuhkien nykytilannetta voidaan todeta niiden lisääntyneen kaikissa ikäryhmissä, joskin ilmenemistavat ovat erilaiset. Yhteinen nimittäjä kaikkien kohdalla on taloudellis-teknologinen rakennemuutos, joka ulottaa vaikutuksensa tietyllä viiveellä kaikille elämänoille.

Lasten ja nuorten kohdalla rakennemuutoksia ovat mm. hyvin nopeasti tapahtunut perherakenteen ja mallin muutos, urbanisoituminen ja muuttoliike ja pitkät opiskeluajat ennen työelämään siirtymistä. Usein näillä muutoksilla on kaiken myönteisen vastapainona myös kielteisiä vaikutuksia. Esimerkiksi osalla lapsia ja nuoria näyttää olevan suuria vaikeuksia sosiaalistumiskehityksessä. Siirtyminen koulusta aikuisuuteen, jatko-opiskeluun ja työelämään ei aina onnistu. Laman alkuvuosina nuorisotyöttömyys kohosi muun työttömyyden tavoin ennen näkemättömiin lukemiin, eikä se ole vielä 2000-luvun alkuun tultaessa laskenut lamaa edeltävälle tasolle.

Parhaassa työiässä olevien elämäntilanteeseen keskeisesti vaikuttava talouden rakennemuutos tai sen ilmentymä on tuottavuusvaatimusten kasvaminen. Muutos on merkinnyt huonon työmarkkina-aseman omaavien tilanteen edelleen heikkenemistä. Yritystasolla tämä ilmenee siten, että kynnys palkata työvoimaa erityisesti vähän koulutusta vaativiin aputehtäviin on noussut. Monilla aloilla aputehtävät ja ns. hanttihommat ovat vähentyneet jyrkästi tai loppuneet kokonaan.

Syrjäytymisen yksityiskohtaisempi tarkastelu osoittaa, että edelleen suurimmassa syrjäytymisvaarassa ovat (STM, 1999. Ehdotukset syrjäytymisen vastaisista toiminnoista):

- pitkäaikaistyöttömät
- ylivelkaiset
- asunnottomat
- alkoholiongelmaiset
- huumeidenkäyttäjät
- ongelmaperheiden lapset ja nuoret
- oppimisvaikeuksista kärsivät lapset ja nuoret
- vammaiset, pitkäaikaissairaat ja mielenterveysongelmaiset
- maahanmuuttajat

2 Koulutuksellinen syrjäytyminen

Peruskoulun suorittavat Suomessa käytännössä kaikki loppuun muutamaa sataa nuorta lukuun ottamatta. Toisen asteen koulutuksen ulkopuolelle sen sijaan jää osa nuorista jo koulutuksen aloittamisvaiheessa tai keskeyttämisten kautta myöhemmin. Noin 7–8 % oppilaista ei välittömästi peruskoulun suoritettuaan jatka toisen asteen koulutukseen. Koulutuksen kehittäjien ratkaistavana onkin kysymys, miten ohjata ja motivoida koulutukseen niitä nuoria, jotka eivät hakeudu peruskoulun jälkeen jatko-opintoihin. Lukion tai ammatillisen koulutuksen aloittaa 94 % ikäluokasta ja suorittaa 82 %. Opintojen keskeyttäminen ja koulutuksesta syrjäytyminen on ongelmallista sekä yksilöllisesti että yhteiskunnallisesti. Syrjäytymisen ehkäisy on koulutuksen tärkeä tehtävä.

Siirtymävaihe peruskoulusta toiselle asteelle on syrjäytymisen kannalta kriittistä aikaa. Koulutuksen nivelvaiheiden ohjaukseen tulee kiinnittää erityistä huomiota. Siirtymävaiheen ohjauksessa ja suunnittelussa yhteistyö lähettävän ja vastaanottavan oppilaitoksen kesken ei vielä toimi tarkoituksenmukaisesti. Vastuun kantaminen ja aktiivinen toiminta kuuluu molemmille osapuolille.

2.1 Voiko koulu olla yhtenä syynä nuoren syrjäytymiseen?

Aikuisen vastuu luokan vuorovaikutussuhteista ja ryhmään kuulumisen tuesta nousi koulussa syrjäytymistä ehkäisevistä tekijöistä keskeisimpänä esiin. Syrjäytymisuhka koulussa ei ole välttämättä perheen ja oppilaan kasautuneiden sosiaalisten ja yhteiskunnallisten ongelmien tulos. Syrjäytymisprosessi voi alkaa koulunkin toimintatapojen seurauksena. Osalla oppilaista voidaan olettaa, että puuttumaan jääneet opiskelutaidot ja tiedot saattoivat oppilaan tilanteeseen, jossa hän koki itsensä epäonnistuneeksi oppijana. Riittämätön opintojen ohjaus, tai muuten epäoikeudenmukaiseksi koettu kohtelu johtivat ulkopuolisuuden tunteeseen perusopetusryhmässä. Nuori alkoi vältellä vaikeaksi kokemiaan tilanteita, mikä johti luvattomiin poissaoloihin ja lisäsi syrjäytymisuhkaa koulussa.

Koululla on erityisen suuri vastuu opiskelutapojen ja taitojen oppimisesta niiden oppilaiden kohdalla, jotka eivät saa tukea kotoa. Opintojen ohjauksen on tärkeää alkaa jo alasteella. Opettajan merkitys oppimaan kasvattajana on tullut vahvasti esiin eri tutkimuksissa.

2.2 Koulutuksen keskeytyminen

Komosen väitöskirjan mukaan (2001, 45–47) keskeyttämiskäsitteen määrittelemineen on ollut kirjavaa ja tutkimustulosten vertailu on sen takia hankalaa. Keskeyttäjäksi määrittely vaihtelee määrittäjän näkökulmasta riippuen. Keskeyttämistä voidaan tarkastella yksilön, aloitusyksikön tai koko koulujärjestelmän kannalta. Yleisesti käytetty ja metodisesti helppo on määritelmä, jonka mukaan keskeyttäjäksi määritellään sellainen oppilas, joka lähtee pois oppilaitoksesta, jossa on ollut kirjoilla, riippumatta siitä, jatkaako hän jossain toisessa oppilaitoksessa. Tällainen määritelmä on kuitenkin riittämätön tarjoamaan tietoa koulutusrasta. Koulutuspaikan vaihtajia tilastoiduista keskeyttäjistä on nuoren oman koulutuksen ja koko koulutusjärjestelmän kannalta suuri osa.

Toinen keskeyttämistutkimuksissa usein käytetty määrittelykriteeri onkin ollut jakaa keskeyttäminen koulutuksesta toiseen siirtymiseen ja opintojen varsinaiseen keskeyttämiseen, jolla viitataan koulutuksesta ilman tutkintoa lopullisesti pois siirtymiseen. Tämä määrittely-yritys törmää kuitenkin siihen seikkaan, että silloin tavoitetaan ainoastaan opiskelijan senhetkinen elämäntilanne. Todellisuudessa vain osa keskeyttäjistä poistuu koulutuksen piiristä lopullisesti, koska opintojen piiriin voidaan palata hyvinkin pitkien aikojen jälkeen.

Selkeä keino lienee määritellä keskeyttäjät keskeyttämishetken toiminnan perusteella määräaikaista keskeyttämistä anoviin (esim. sairauden, raskauden, asevelvollisuuden suorittamisen takia), linjanvaihtajiin ja ns. varsinaisiin keskeyttäjiin, joilla ei ole keskeyttämishetkellä tietoa toisesta opiskelupaikasta tai myöhemmin tapahtuvasta opiskelun jatkamisesta.

Koulutuksen keskeyttäminen on riski syrjäytyä työelämästä

Ilman ammatillista koulutusta olevien yksilöiden riski syrjäytyä pysyvästi työmarkkinoilta alkaa olla suuri erityisesti nuorten ikäluokkien kohdalla. 1990-luvulla pelkän perusasteen tutkinnon suorittaneiden työllistymismahdollisuuksien voidaan katsoa vaikeutuneen, koska työmarkkinoilla ei ollut enää samassa määrin työtehtäviä kuin aikaisemmin ammatillista tutkintoa suorittamattomille henkilöille. Työttömyysriski onkin sitä suurempi, mitä matalamman tutkinnon on suorittanut. Keskiasteen tutkinnon suorittaneiden työttömyys oli yli kaksinkertainen (16,7 %) korkea-asteen tutkinnon suorittaneisiin verrattuna (7,5 %) vuonna 1996. Perusasteen varassa olevien työttömyys oli vielä suurempi. Heidän työttömyysasteensa (26,3 %) oli yli kolmenkertainen korkea-asteen tutkinnon suorittaneisiin verrattuna (Koulutus 1998: I, 183).

Ammatillisen koulutuksen keskeyttämisen syitä

Ammatillisen koulutuksen keskeyttämistä ja sen syitä on selvitetty muun muassa kahdessa pienehkössä selvityksessä lähinnä Etelä-Suomessa opetushallituksen ja Etelä-Suomen lääninhallituksen toimesta.

Nämä kaksi tutkimusta poikkeavat jonkin verran toisistaan myös keskeyttämisen syiden osalta. Opetushallituksen lukuvuonna 1994 - 1995 tekemän tutkimuksen mukaan keskeyttämisen ensisijaisia syitä olivat rehtoreiden, oppilaanohjaajien ja kuraattorien haastattelun perusteella: epäonnistunut koulutusvalinta, muuhun koulutukseen siirtyminen, henkilökohtaiset syyt, terveydelliset syyt, taloudelliset syyt, opiskelu- ja oppimisvaikeudet, siirtyminen työelämään, sopeutumisvaikeudet ja opiskeluhaluttomuus.

Etelä-Suomen lääninhallituksen selvityksessä, jossa kysely tehtiin sekä opiskelijoille että oppilaitokselle, tärkein keskeyttämisen syy oli myös epäonnistunut koulutusvalinta (opiskelija 41 % ja oppilaitos 39 %), siirtyminen muuhun koulutukseen, henkilökohtaiset syyt, opiskelu- ja oppimisvaikeudet, siirtyminen työelämään, terveydelliset syyt, taloudelliset vaikeudet ja muut syyt.

Mistä koulutuksen keskeyttämisessä on kysymys?

Eri tutkimusten perusteella voidaan todeta, että keskeyttäminen ei ole välttämättä sillä tavalla ongelmallinen tapahtuma, että sitä pitäisi pyrkiä kaikin keinoin välttämään. Koulutuksen keskeytymisen jakaantuminen keskeyttämiseen koulutuksesta toiseen siirtymisenä ja keskeyttämiseen koulujärjestelmästä irtaantumisenä korostaa, sitä että keskeyttäminen voi laajeta koulutuspaikan etsimisestä syrjäytymiseksi, mutta tästä ei välttämättä ole kysymys. Osa keskeyttämisistä ja koulupaikkojen vaihdoksista on etsintää ja kokeilua, jolle myös tulisi antaa mahdollisuuksia ja aikaa. Yksilön kypsyiden mittana voidaan pitää sitä, kuinka hyvin hän pystyy ottamaan vastuun tekemistään valinnoista (Komonen 2001, 244).

Nuorten elämänsä elämissä ilmenneet katkos- ja siirtymävaiheet, erilaisten koulutus- ja työmarkkinavaiheiden vuorottelu sekä niiden limittyminen ja rajojen hämärtyminen tarkoittavat sitä, ettei elämänsä elämissä pysyvyyttä ja vaihtelevuutta pysty helposti jäsentämään. Sen sijaan, että elämänsä elämissä tapahtuvat muutokset ja poikkeamat normaalielämäkerrasta nähdään häiritseväinä poikkeamina ja todisteena yksilön tai hänen perhe- taustansa vajavuudesta tai poikkeavuudesta, niitä tulisi hahmottaa yksilöllisinä pyrkimyksinä rakentaa rikasta elämää (Komonen 2001, 244).

2.3 Vaikeudet kouluttautumisessa

Komosen (2001, 255) mukaan koulutuksen valinnan onnistuminen ei nykyisin riipu pelkästään yksilön tiedoista ja taidoista, vaan myös työelämän nopeista ja hankalasti ennakoitavista muutoksista. Nykyinen yhteiskunta ja ammatilliset rakenteet muuttuvat niin nopeasti, että tulevaa uraa koskevien valintojen tekeminen on iästä ja ajankohdasta riippumatta vaikeaa.

Kouluopetus tulisi saada paremmin sopeutettua sekä oppilaiden valmiuksiin, heidän elämänsä elämissä että työelämään, josta myös ammatillinen koulutus tuntuu olevan hyvin etäällä. Oppiminen tulisi kontekstualisoida osaksi arkielämää, elämänsä elämissä taitoja ja vuorovaikutustilanteita. Sen tulisi painottua taitojen hankkimiseen eri elämänsä elämissä alueilta sekä kykyyn orientoitua muuttuviin toimintaympäristöihin (Aittola, Koikkalainen & Vaherva

1997, 41 ja Komonen 2001, 255). Voidaan sanoa, että institutionaalisen oppimisen malliin sisältyy vaatimus omien tarpeiden, mielikuvituksen ja intressien unohtamista. Kuitenkin nuorten arkielämän kokemukset, intressit ja tarpeet pitäisi tuoda kouluoppimisen keskiöön (Laine 2000, 77). Keskeyttäjien kohdalla tämä tarkoittaa sitä, ettei keskeyttämisongelmaa ratkaista patistamalla nuoret takaisin koulun penkille. Koulutukseen varastoimisen sijasta heille tulisi tarjota esimerkiksi työn kautta oppimisen mahdollisuus (Komonen 200, 256). Oma ura -projektissa tämä työn kautta oppiminen on otettu opetussuunnitelmassa huomioon yhtenä mahdollisuutena auttaa kouluvaikeuksista kärsiviä.

Koulujärjestelmän tasolla osa oppilaista tarvitsee yksilöllisesti räätälöityjä koulutusratkaisuja, esimerkiksi vaihtoehtoisia koulutusrakenteita, olipa kysymys peruskoulusta tai ammatillisesta koulutuksesta. Koulumuotoisessa ammattikoulujärjestelmässä peruskouluvaiheen heikko menestys näyttää lähes aina johtavan vähäisiin mahdollisuuksiin myös jatkossa niin koulutuksen kuin työpaikankin suhteen. Ratkaisuksi kouluun kyllästyneille nuorille, jotka vierastavat koulumaista ammatillista opetusta ja joilla ei enää peruskoulun jälkeen riitä motivaatiota teoreettiseen opiskeluun, on ehdotettu ja myös järjestetty työelämää lähellä olevaa ammatillista koulutusta, kuten työpajoja ja oppisopimuskoulutusta, jossa osa nuorista voi peruskoulun jälkeen hankkia ammatillisen pätevyyden. Tällöin koulun käyttämiä joustamattomia arviointikriteerejä on mahdollista monipuolistaa muilla kriteereillä, jolloin koulussa heikosti menestyvillekin avautuu mahdollisuuksia heidän todellisten kykyjensä eikä pelkän kouluosaamisen perusteella (Kivirauma 1990, 106).

Komosen tutkimuksessa haastateltujen nuorten elämässä korostuivat erilaisissa epämuodollisissa ympäristöissä kuten töissä ja perheen parissa saadut merkittävät oppimiskokemukset. Kokemuksellisesti merkittäviä oppimiskokemuksia olivat erilaisten taitojen oppiminen ja itsetunnon lisääntyminen, mutta myös erilaiset elämänculun kriisit kuten sairastuminen ja raskaat muutokset lähiympäristössä. Tällaiset kriisit koettiin usein tapahtumahetkellä kielteisinä asioina, mutta ne muodostuivat kuitenkin elämän suuntaa muuttaviksi tapahtumiksi, joiden myönteinen merkitys ymmärrettiin usein vasta myöhemmin (Komonen 2001, 253). Viimeaikainen keskustelu elämänculpolitiikasta sisältää ajatuksen siitä, että oppimista tapahtuu koko yksilön elämän ajan emotionaalisesti ja elämyksellisesti omakohtaisina kokemuksina, kriiseinä ja projekteina (Aittola, Koikkalainen & Vaherva 1997, 41; Laine 2000, 21). Kaikki elämänculkokemukset jättävät jälkensä elämänculkaan. Ne muodostavat elämänculhistoriallisen tietovarannon, joka toimii siltana menneen ja tulevan välillä. Biografiaan kerääntynyttä elämänculkokemusta voi pitää myös oppimisprosessina (Aittola 1998, 80–81).

Yhteiskunnallisella tasolla Komosen mukaan (2001, 253) sellaiseksi oppimisyhteiskunnaksi tuleminen, joka sisällyttää itseensä myös kouluallergiset nuoret, edellyttää huomion kiinnittämistä koulutuksen pituuden lisäksi myös leveyteen samoin kuin epämuodolliseen ja arkipäivän oppimiseen sekä oppimisen uusien aikojen ja paikkojen huomioimista ja tunnustamista myös formaalin muodollisen kouluoppimisen rinnalla yhteiskuntaan kiinnittymisen prosessissa (Young, Spours, Howieson & Raffe 1997, 527–528).

2.4 Lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisy yhteiskunnassa

Lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi on tänä päivänä paljon erilaisia hankkeita ja toimenpiteitä. Syrjäytymisen ehkäisy tapahtuu parhaiten siten, että tämä asia otetaan

huomioon lainsäädännössä, opetussuunnitelmissa, opettajankoulutuksessa ja koulun arkipäivän käytännöissä. Tämän lisäksi erilaiset hankkeet ja projektit edesauttavat syrjäytymisen ehkäisyä ja niiden avulla voidaan kehittää uusia syrjäytymisen ehkäisymalleja. Parhaimmillaan syrjäytymisen ehkäisyhankkeet ovat moniammatillista yhteistyötä, jossa yhdistyy kuntien hallintosektoreiden, seurakuntien ja kansalaisjärjestöjen osaaminen ja voimavarat.

2.5 Toiminnassa olevia työryhmiä syrjäytymisen ehkäisyksi

Hallinnonalojen välinen syrjäytymistyöryhmä

(STM, OPM, TM, ja YM)

Työryhmä on laatinut väliraportin 14.2.2001, jossa todetaan työryhmän tavoitteesta: "Työryhmän tavoitteena on saada aikaan toimenpiteitä syrjäytymisen torjumiseksi ja kehittää hallinnonalojen välistä yhteistyötä tavoitteen saavuttamiseksi. Työskentelyssä on otettu huomioon pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelman ja hallituksen hankesalkun lähtökohdat ja painoalueet. Työryhmä on koordinoanut hallinnonalojen välisiä toimia syrjäytymisen torjumiseksi sekä suunnitellut ja tehnyt esityksiä uusista toimenpiteistä. Eri syrjäytymisalueita käsitellään omissa teemakokouksissaan, joissa on asiantuntijoita alustajina. Työryhmän toimiaika päättyy vuonna 2003 hallituskauden lopussa, jolloin valmistuu loppuraportti.

Köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisen toimintasuunnitelman seuranta ja seuraavan toimintasuunnitelman valmistelu

(STM:n asettama. Mukana on ministeriöitä, keskusvirastoja ja järjestöjä)

Seurantaryhmä on asetettu Nizzan Eurooppa-neuvoston päätelmien mukaisesti köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastaisen toimintasuunnitelman seuraamiseksi. Suunnitelman tavoitteena on sellaisen eettisesti ja taloudellisesti kestävä yhteiskuntamallin edistäminen, jossa yhteisvastuullisuus tukee rakentavalla tavalla yksilön omatoimisuutta ja oman elämän hallintaa. Uuden ohjelman laatiminen seurantaryhmässä pitää syrjäytymisen vastaiset toimenpiteet edelleen uuden harkinnan kohteina ministeriöissä, keskusvirastoissa ja kansalaisjärjestöissä. Seuraava ohjelma köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisista toimista kootaan heinäkuun 2003 loppuun mennessä.

Nuorten osallisuutta edistävä yhteistyöhanke

Pääministeri Paavo Lipponen asetti maaliskuussa 2002 nuorten osallisuutta edistävän hankkeen, jonka tarkoituksena on selvittää nuorten osallisuutta edistäviä toimia. Hankkeen tavoitteena on tehdä ratkaisuesitykset nuorten oppimisen edistämiseksi, oppimisympäristöjen kehittämiseksi sekä oppimis- ja työllistymisedellytysten parantamiseksi. Maahanmuuttajanuorten sopeutuminen yhteiskuntaan sisältyy hankkeeseen.

Osallisuushanke on laatinut toimenpide-ehdotusluettelon, jossa on 15 eri ehdotusta:

1. Ohjausta ja paikallista yhteistyötä lisäävä välinputoamisen ehkäisemiseksi perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen nivelvaiheessa

2. Henkilökohtaista opintojen etenemisen seurantaan tehostettava ja perusopetuksen arviointia kehitettävä
3. Opintojen keskeyttäminen saatava vähenemään ammatillisessa koulutuksessa
4. Maahanmuuttajanuorten kielikoulutus ja kotoutumissuunnitelmat tuettava nuorten sopeutumista
5. Koulua vahvistettava nuorten elinympäristönä
6. Kodin ja koulun yhteistyötä lisättävä
7. Lasten ja nuorten vaikutusmahdollisuuksia parannettava
8. Opettajien valmiuksia potentiaalisen syrjäytymisen havaitsemiseen lisättävä
9. Nuorten työpajojen asema vakiinnutettava
10. Työ- ja opetushallinnon yhteistyönä kehitettävä ura- ja rekrytointipalveluja koulutuksesta työelämään siirtymisen vaiheessa
11. Lapsi- ja nuorisopolitiikkaa toteutettava yli sektorirajojen
12. Projektikehittämisestä siirryttävä perustoimintojen vahvistamiseen
13. Ennaltaehkäisyyn ja varhaisen puuttumisen menetelmiä ja toimintatapoja kehitettävä
14. Nuorisotyötä ja nuorisosihteerin toimenkuvaa kehitettävä
15. Käynnistetään laaja-alainen yhteistoimintakokeilu kunnissa.

Nuorten osallisuuden kehittämishanke toteutetaan laajana kuntien yhteistoimintakokeiluna. Viisivuotisen kokeilun kustannukset, n. 2 miljoonaa euroa vuositasolla, jaetaan tasan valtion ja kuntien kesken. Kokeilun kustannukset muodostuvat lähinnä kuntiin palkattavista koordinaattoreista, joiden tarkoituksena on ohjata kokeilun toteuttamista kunnissa.

Valinnassa painotettiin nuorten osallisuuden edistämisen toimenpideohjelman tavoitteiden toteuttamista. Erityisesti kiinnitettiin huomiota kunnan valmiuteen kehittää perustoimintojaan nuorten osallisuuden edistämiseksi. Avustuksen myöntämisessä otettiin myös huomioon alueelliset seikat siten, että mukaan saatiin erilaisia ja erikokoisia kuntia sekä seutukuntia eri puolilta Suomea.

Opetusministeriö myönsi 3.2.2003 valtionavustusta nuorten osallisuuden kehittämishankkeeseen 39 kunnalle ja seutukunnalle. Kaikkiaan hankkeeseen osallistuu 62 kuntaa. Määräaikaan mennessä tuli kaikkiaan 74 kunnan hakemukset.

2.6 Syrjäytymisen ehkäisyä yleissivistävän koulutuksen alueella

Viime aikojen syrjäytymistä ehkäiseviä toimenpiteitä opetusministeriössä ja opetushallituksessa.

2.6.1 Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestäminen

Opetusministeriön asettama koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaa pohtinut työryhmä sai muistionsa valmiiksi 13.8.2002. Työryhmän mukaan kaikilla peruskoulun 1.–2. vuosiluokan oppilailla tulisi olla oikeus osallistua päivittäiseen aamu- ja iltapäivätoimintaan tai

vaihtoehtoisesti kerhotoimintaan vähintään kerran viikossa. Lisäksi työryhmä esittää osittaisen hoitorahan ja osittaisen hoitovapaan ulottamista pienten koululaisten vanhemmille.

Työryhmä esittää, että koulu ja koulun ympäristö muodostaisivat toimintakeskuksen, jossa oppilailla olisi koulutyön ulkopuolella mahdollisuus aamu- ja iltapäivätoimintaan. Päivittäisen toiminnan ja kerhotoiminnan valtakunnalliset tavoitteet ja pääperiaatteet määriteltäisiin perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden uudistamisen yhteydessä.

Päivittäistä toimintaa tulisi järjestää välittömästi ennen koulupäivän alkua ja/tai sen jälkeen keskimäärin viisi tuntia päivässä. Erityisopetukseen otetuilla vuosiluokkien 3.–9. oppilailla tulisi olla oikeus päivittäiseen toimintaan tai vaihtoehtoisesti kerhotoimintaan vähintään kerran viikossa kunkin lapsen ja perheen tarpeiden mukaan. Muiden vuosiluokkien 3.–9. oppilaiden tulisi voida osallistua kerhotoimintaan vähintään kerran viikossa.

Työryhmä esittää, että vanhempien oikeus osittaiseen hoitovapaaseen ja osittaiseen hoitorahaan ulotettaisiin siihen saakka, kunnes lapsi aloittaa peruskoulun kolmannen luokan. Kouluvuoden ulkopuolinen lasten ilt- ja yöhoidon sekä muun hoidon tarve tulisi selvittää erikseen lasten päivähoitolain kokonaisuudistuksen yhteydessä.

Työryhmän esityksen mukaan aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestämisestä ja koordinoinnista vastaisivat kunnat. Toiminnan toteuttajina voivat olla kunnat, seurakunnat, järjestöt ja muut organisaatiot. Kolmannen sektorin osaamista tulee voida käyttää toiminnan järjestämiseen ja kehittämiseen. Kunnan tulee sopia päivittäisen toiminnan ja kerhotoiminnan vastuukysymyksistä toiminnan järjestäjien kanssa.

Työryhmän muistioista on pyydetty lausunnot lähes 100:lta eri taholta ja lausunnoista on laadittu yhteenveto.

2.6.2 Oppilashuoltotyön kehittäminen

Oppilashuoltotyöryhmä luovutti muistionsa 18.4.2002. Oppilashuollon kehittämiseksi työryhmä ehdottaa perusopetuslakiin, lukiolakiin ja lakiin ammatillisesta koulutuksesta säännösmuutoksia.

Työryhmän mielestä nykyistä lastensuojelulakia sekä kansanterveyslain koulu- ja opiskelijaterveydenhuoltoa koskevia säännöksiä tulee tarkentaa. Henkilötietojen käsittelyä ja tietosuojaa koskevia säädöksiä on selkiytettävä siten, että ne parantavat koulujen ja oppilaitosten mahdollisuuksia järjestää opetus ja oppilashuolto oppilaan edun mukaisesti. Henkilötietojen käsittelyä koskevat säädökset tulee saattaa sellaisiksi, että ne tukevat myös koulujen ja oppilaitosten moniammatillista yhteistyötä.

Perusopetuksen oppilasryhmäkokoihin tulee kiinnittää huomiota sekä huolehtia siitä, että ryhmät muodostavat oppilaille turvallisen oppimisympäristön ja että opetuksessa saavutetaan opetussuunnitelmassa asetetut tavoitteet.

Opettajankoulutusta koskevissa valtakunnallisissa kehittämissuunnitelmissa on huomioitava, että erityisopettajia, oppilaanohjaajia ja opinto-ohjaajia koulutetaan tarvetta vastaavasti. Kouluavustajien asemaa, koulutusta ja pätevyydelle asetettavia kriteereitä tulee selkiyttää.

Kouluterveydenhuolto, koululääkäriin, kouluterveydenhoitajan, koulupsykologin ja koulukuraattorin palvelut tulee työryhmän mielestä saattaa tarvetta vastaavalle tasolle koko maassa. Näiden palveluiden tulee olla saatavana koulupäivän aikana ja joustavasti. Peruskoulussa, lukiossa ja ammatillisessa oppilaitoksessa tulee olla joko yksin tai yhdessä muiden koulujen ja oppilaitosten kanssa oppilashuoltotyöryhmä. Oppilashuoltotyöryhmän

tulee toimia ensisijaisesti ennaltaehkäisevästi, mutta sen tulee tarvittaessa myös puuttua nopeastikin oppilaiden ongelmiin.

Työryhmä pitää tärkeänä, että koulun ja kodin yhteistyötä tiivistetään. Oppilaan hyvän oppimisen, terveyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin edellytys on vanhempien vastuu lapsista, kodin ja koulun yhteistyö, hyvin järjestetty opetus ja hyvin järjestetyt kouluterveydenhuollon sekä psykososiaaliset palvelut. Lisäksi työryhmä esittää, että työmarkkinoiden tulisi pyrkiä sellaisiin joustoihin, että vanhempien osallistuminen lastensa hyvinvointia edistävään koulun ja kodin väliseen yhteistyöhön olisi mahdollista ja että kodin ja koulun yhteistyötä arvostettaisiin myös työmarkkinoilla.

Hallituksen esitys oppilas- ja opiskelijahuoltotyön keskeisistä periaatteista ja järjestämistavoista

Perusopetuslakia, lukiolakia ja ammatillisesta koulutuksesta annettua lakia täydennetään siten, että lasten ja nuorten kehitykseen liittyvien vaikeuksien ennaltaehkäisyä korostetaan ja hyvää oppimista sekä oppilaiden psyykkistä ja fyysistä terveyttä ja sosiaalista hyvinvointia edistetään. Asiasta on annettu hallituksen esitys 17.10.2002 ja eduskunta käsittelee parhaillaan lakiesitystä. Lakeja täydennetään oppilashuoltoa ja opiskelijahuoltoa koskevilla erillisillä säännöksillä. Opetussuunnitelmiin lisätään oppilas- ja opiskelijahuollon sekä kodin ja koulun yhteistyön keskeiset periaatteet sekä järjestämistavat.

Perusopetuksessa säädetään oppilaan oikeudesta saada maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämä tarvittava oppilashuolto. Lukiokoulutuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa säädetään opiskelijan ohjaamisesta terveydenhuollon ja sosiaalihuollon palveluihin. Oppivelvollisuuden suorittamisen valvontaa parannetaan velvoittamalla opetuksen järjestäjä ilmoittamaan oppilaan luvattomista poissaoloista huoltajalle.

Lasten ja nuorten opiskeluympäristön turvallisuutta ja viihtyisyyttä parannetaan oppilaitoksissa tehtävällä suunnitelmalla, joka laaditaan oppilaiden ja opiskelijoiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä ja valvoa sen noudattamista. Kouluihin ja oppilaitoksiin tulee myös hyväksyä järjestyssäännöt.

Rehtorin ja opettajan valtuuksia järjestyksenpitoon täydennetään. Mahdolliseksi tulee eräissä tapauksissa erottamisrangaistuksen täytäntöönpano lainvoimaa vailla olevana. Ko-keilua ja muutoksenhakua koskevia säännöksiä tarkistetaan. Lakien on tarkoitus tulla voimaan mahdollisimman pian hyväksymisensä jälkeen.

Opetushallitus päättää esityksen mukaan sen päätettäviksi kuuluvista asioista laaties-
saan perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita. Uudet opetussuunnitelmat otetaan käyttöön viimeistään 1.8.2006. Järjestyssäännöt on kuitenkin otettava käyttöön kaikissa koulutusmuodoissa jo viimeistään 1.8.2003 lukien.

2.6.3 Opetussuunnitelmien uudistamistyö ja terveystieto uutena oppiaineena

Lasten ja nuorten ongelmien ennalta ehkäisyssä ovat keskeisellä sijalla koko koulun työskentelyä parantavat kehittämis- ja uudistustyöt kuten opetussuunnitelmien uudistaminen peruskoulussa ja lukiossa siten, että uudet opetussuunnitelmat ovat koulujen käytössä viimeistään elokuussa 2006. Peruskoulun opetussuunnitelmista ovat 1–2 vuosiluokkien suun-

nitelmat valmistuneet maaliskuussa 2002 ja joulukuussa 2002 on annettu perusopetuksen opetuskokeiluissa lukuvuonna 2003–2004 noudatettavat opetussuunnitelman perusteet.

Opetussuunnitelmauudistukseen liittyy myös terveystiedon opetussisällöistä päättäminen. Terveystietoa opetetaan kaikilla opetuksen asteilla ja sen opetuksessa on tarkoitus edistää oppilaiden fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista terveyttä ja hyvinvointia ja kehittää yleisiä elämänhallintataitoja. Vahvistetun tuntijaon mukaisesti terveystietoa opetetaan peruskoulun 7–9 luokilla yhteensä 3 vuosiviikkotuntia ja alemmilla luokilla opetus integroidaan muuhun opetukseen opetussuunnitelmissa määrätyllä tavalla.

2.6.4 Opettajien peruskoulutuksen kehittäminen ja täydennyskoulutuksen uudistaminen

Tässä on tarkoituksena oppia tunnistamaan paremmin oppilaiden vaikeuksia ja mm. huumeiden käyttöä. Vuonna 2001 ilmestyi uusi opettajankoulutuksen kehittämisohjelma, jonka mukaan opettajan pedagogisten opintojen keskeisiä sisältöjä ovat kaikessa opettajankoulutuksessa opettajan työn eettinen ja yhteiskunnallinen perusta, ihmissuhde-, yhteistyö- ja vuorovaikutustaidot, oppimisprosessien ymmärtäminen ja oppimisvaikeuksien ja syrjäytymisen ehkäisy. Opinto-ohjaajien ja erityisopettajien koulutusta on tarkoitus lisätä.

2.7 Syrjäytymisen ehkäisyä ammattillisen koulutuksen alueella

Viime aikojen syrjäytymistä ehkäiseviä toimenpiteitä opetusministeriössä ja opetushallituksessa

2.7.1 Työssäoppiminen

Työssäoppimisen uudistus ammatillisessa koulutuksessa saattaa työelämän ja koulutuksen uudenlaiseen yhteistyöhön ja vuorovaikutukseen. Työssäoppiminen (vähintään 20 opintoviikkoa) sisältyy kaikkiin kolmivuotisiin ammatillisiin perustutkintoihin syksystä 2001 alkaen. Työssäoppimisjaksoille osallistui vuonna 2001 noin 45 000 ammatillisen perustutkinnon opiskelijaa.

Työssäoppimisen sisältöä ja toimintamalleja on kehitetty erityisinä pilottihankkeina. Työpaikalla käytännön työtehtävien yhteydessä tapahtuvaa opetusta on laajennettu palvelumaan mm. erityisryhmien tarpeita ja kehitetty toimintamalleja syrjäytymisvaarassa olevien opiskelun mahdollistamiseksi (Innopajat) sekä tilanteisiin, joissa nuorelle on vaikea löytää tavanomaista työssäoppimispaikkaa.

Työssäoppimisen yleisenä tavoitteena on uudistaa oppimista. Työssäoppiminen on työharjoittelua kehittyneempää ja tavoitteellisempaa oppimista. Tavoitteet asetetaan työpaikan edustajan, opettajan ja opiskelijan yhteistyönä. Työssäoppimiseen kuuluvat myös palautekeskustelut, joissa opiskelija saa arvioinnin edistymisestään. On tärkeää, että tavoitteet ovat selviä sekä opiskelijalle että myös hänen kanssaan työskenteleville. Tästä ja työturvallisuudesta tiedottaminen on esimiehen ja jo ennen työssäoppimisjaksoa oppilaitoksen vastuulla.

Työssäoppimispaikkoja tarjoavat sekä yksityinen että julkinen sektori. Kolmas sektori on tulossa mukaan työssäoppimispaikkojen tarjoajien joukkoon.

Työssäoppimispaikaksi soveltuu asetuksen mukaan vain sellainen työpaikka, jolla on käytettävissä opetussuunnitelman tai näyttötutkinnon perusteiden mukaisen koulutuksen järjestämisen kannalta riittävästi tuotanto- ja palvelutoimintaa, tarpeellinen työvälineistö sekä ammattitaidoltaan, koulutukseltaan ja työkokemukseltaan pätevää henkilökuntaa, joka voidaan määrätä opiskelijan vastuulliseksi kouluttajaksi.

Laissa todetaan, että työpaikalla käytännön työtehtävien yhteydessä järjestettävä koulutus perustuu koulutuksen järjestäjän ja työnantajan väliseen kirjalliseen sopimukseen.

2.7.2 Opinto-ohjauksen kehittäminen

Opetushallitus on julkistanut laajan selvityksen opinto-ohjauksen nykytilasta 11.10.2002: Numminen, U., Jankko, T., Lyra-Katz, A., Nyholm, N., Siniharju, M. & Svedlin, R.: Opinto-ohjauksen tila 2002. Opinto-ohjauksen arviointi perusopetuksessa, lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa sekä koulutuksen siirtymävaiheissa. Arviointi 8/2002. Helsinki: Opetushallitus.

Selvityksessä todettiin, että ohjauksen saatavuudessa on suuria vaihteluja. Yhtä opinto-ohjaajaa kohti oli perusopetuksen vuosiluokilla 7.–9. keskimäärin 245 oppilasta, lukioissa keskimäärin 288 ja ammatillisissa oppilaitoksissa keskimäärin 510 opiskelijaa. Yhdellä ohjaajalla saattoi olla ohjattavia alle kymmenestä yli tuhanteen oppilasta.

Silloin kun opinto-ohjaajalla on yli 300 ohjattavaa, eivät opiskelijat voi saada riittävästi henkilökohtaista ohjausta. Tällaisia oppilaitoksia oli peruskouluista noin viidesosa, lukioista vajaa kolmannes ja ammatillisista oppilaitoksista runsas kolmannes.

Lukion opiskelijoista henkilökohtaista ohjausta ilmoitti saaneensa 36 % opiskelijoista, mutta 39 % oli sitä mieltä, etteivät he olleet saaneet ohjausta lainkaan riittävästi. Opinto-ohjauksen saatavuudessa oli alueellisia eroja siten, että kaupunkien lukioissa ja maaseutulukioissa opinto-ohjausta sai opiskelijoiden mielestä paremmin kuin taajamien lukioissa.

Ammattiin opiskelevista 38 % ilmoitti saaneensa henkilökohtaista ohjausta riittävästi, 43 % liian vähän.

Vaikka opinto-ohjauksen saatavuutta pidettiin yleensä riittämättömänä, katsoi kaksi kolmasosaa peruskoulun oppilaista, kolme neljäsosaa lukion opiskelijoista ja runsas kymmenesosa ammattiin opiskelijoista saavansa ajan henkilökohtaiseen ohjaukseen heti tai muutaman päivän kuluessa.

Oppilaissa on monta ryhmää, jotka ilmeisesti riittävän tuen puutteessa eivät pysty tekemään koulutusvalintoja: niitä, jotka perusopetuksen jälkeen ovat jääneet ilman jatko-suunnitelmia; niitä, jotka siirtyvät lukioon selkeytymättömin suunnitelmin vain saadakseen lisäaikaa ammatin valintaan ja niitä, jotka ammatilliseen koulutukseen tultuaan keskeyttävät opintonsa tai siirtyvät toiselle alalle "väärän" valinnan vuoksi. Tällaisen ryhmän koko on noin 8 500 nuorta vuosittain.

Lukioväylän ja ammatillisen väylän eriarvoisuus tuli arvioinnissa selvästi esiin. Perusopetuksen opinto-ohjaajat tunsivat puutteellisesti ammatillista koulutusta ja arvioivat itsekin saaneensa tietoa ammatillisesta koulutuksesta heikommin kuin lukiosta. Myös peruskoulun päättävien oppilaiden vanhemmat saivat paremmin tietoa lukiosta kuin ammatillisesta koulutuksesta.

Lukiosta tai ammatillisesta koulutuksesta jatko-opintoihin ja/tai työhön siirtymävaiheen ongelmia ovat toisen asteen opintojen pitkittyminen, jatkosuunnitelmien selkiinty-

mättömyys, ongelmat jatkokoulutukseen tai työhön sijoittumisessa. Rehtoreiden ja opinto-ohjaajien mielestä opiskelijat olivat hyvin perillä jatko-opiskeluvaihtoehdoista, mutta opiskelijoista vain alle puolet katsoi saaneensa hyvin tietoa eri jatko-opiskelupaikoista.

Ammatillisen suuntautumisen ohjaus on yksi koulujärjestelmän ongelma-alueista. Arvioinnissa tuli monin tavoin esille erityisesti perusopetuksen oppilaiden suuri tarve tietää työelämästä ja ammateista. Opiskelijoiden mukaan tutkinnoista sai hyvin tietoja, mutta ammattien ja niiden työtehtävien sisältö jäi hämäräksi.

Perusopetuksessa uranvalinnanohjaus alkoi jo 7. vuosiluokalla ja painottui 9. vuosiluokkaan, mutta ammatinvalinta ei suinkaan ollut selvinnyt kaikille oppilaille peruskoulun aikana, ei edes ammatillisen koulutuksen valinneille. Lukion valinneista puolet perusteli valintaansa sillä, että siten saa lisää aikaa ammatinvalintaan. Ammatillisen koulutuksen valinneista kymmenesosa kertoi tehneensä valinnan vasta yhteishakuvaiheessa, ja ammatillisen koulutuksen juuri aloittaneista vain 15 % arveli olevansa omalla alallaan. Epävarmoja oli noin kolmannes ja yli puolet sanoi, ettei ollut omalla alallaan. Suuri osa opiskelijoista tarvitsee siis ammatillisen suuntautumisen ohjausta vielä ammatillisessa koulutuksessa.

Lukion opiskelijoista suurin osa katsoi saaneensa liian vähän tietoja työelämästä ja ammateista. Kahdella kolmasosalla ei ollut lainkaan työelämään tutustumispäiviä.

Koululainsäädännön mukaan lukion ja ammatillisen koulutuksen opiskelijoilla on oikeus valita opintoja muista oppilaitoksista. Yksilölliset valinnat eivät kuitenkaan toteudu hyvin. Lukiolaisista 13 % ja ammattiin opiskelevista 17 % ilmoitti, että valinnat muista oppilaitoksista eivät olleet mahdollisia heidän koulussaan. Henkilökohtainen opinto-ohjelma oli laadittu keskimäärin puolelle lukiolaisista, ja vastaava henkilökohtainen opiskelusuunnitelma noin viidesosalle ammattiin opiskelijoista.

Tuloksia vahvistavat rehtoreiden vastaukset, jotka osoittavat, että mahdollisuuksia valita opintoja muista oppilaitoksista oli käytännössä luotu noin puolessa lukioista ja 80 prosentissa ammatillisista oppilaitoksista.

Arvioinnin perusteella opinto-ohjaajien sitoutuminen työhönsä on hyvää. Työnkuva koostuu kuitenkin tehtävistä, joista suuri osa ei mitenkään liity opinto-ohjauksen ydinalueisiin tai ylipäänsä opinto-ohjaukseen, kuten opettajien sijaisuuksien hoitaminen, valvonta-tehtävät tai työjärjestyksen laatiminen.

Arvioinnissa selvitettiin myös opinto-ohjauksen ja oppilaitosten mahdollisuuksia ja keinoja syrjäytymisen ehkäisemiseen. Opinto-ohjaajat arvioivat, että perusopetuksen oppilaista keskimäärin 3,5 % ja ammatillisen koulutuksen opiskelijoista 8,5 % on vaarassa pudota tai syrjäytyä koulutuksesta. Perusopetuksen rehtorien arvion mukaan keskimäärin 5–7 % oppilaista ei ollut riittävän kypsiä siirtymään kuudennelta vuosiluokalta yläasteen opintoihin, ja noin 7 %:lla peruskoulun oppilaista ei ollut riittäviä valmiuksia siirtyä toisen asteen opintoihin.

Arvioinnissa ilmeni, että vajaalla puolella oppilaitoksista oli käytössään koulukuraattoripalveluja; vielä harvemmalla oli koulupsykologin palveluja. Opinto-ohjaajat joutuivat usein hoitamaan myös tehtäviä, jotka normaalisti kuuluisivat koulukuraattorille tai psykologille.

Opinto-ohjauksen ja

työvoimapalvelujen yhteistyöryhmä

Opetusministeriö asetti 24.4.2002 kahdeksi vuodeksi opinto-ohjauksen ja työvoimapalvelujen yhteistyöryhmän, jonka tehtävänä on kehittää nuorten koulutukseen ja työelämään

ohjaamiseen liittyvää yhteistyötä (opinto-ohjaus, ammatinvalinnanohjaus, koulutus- ja ammattitietopalvelu sekä nuorten työnvälitys); tehdä ehdotus koulutus- ja työvoimapoliittisten sekä ohjauksellisten toimenpiteiden tehostamiseksi tavoitteena kaikkien nuorten sujuva siirtyminen koulutuksesta työelämään tai jatko-opintoihin; kartoittaa hyviä ohjauksikäytäntöjä ja edistää niiden leviämistä opinto-ohjausta suorittaville; edistää nuorten syrjäytymistä ehkäisevien toimintatapojen levittämistä opetus- ja työhallinnon aloilla.

Vastaavia työryhmiä on toiminut jo useiden vuosien ajan työ- ja opetusviranomaisten yhteistyön tehostamiseksi opinto-ohjauksessa ja siihen liittyvissä tehtävissä. Edellinen työryhmä jätti muistionsa 15.3.2001.

Opetushallitus on arvioinut opinto-ohjauksen tilaa perusopetuksessa, lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa. Arvioinnin pääkohteet olivat ohjauksen saatavuus ja sen rooli koulutuksen siirtymävaiheissa eli siirryttäessä perusopetuksen kuudennelta vuosiluokalta seitsemännelle, perusopetuksesta lukioon ja ammatilliseen koulutukseen sekä toisen asteen koulutuksesta työhön tai jatko-opintoihin.

2.7.3 Koulutuksen keskeyttämisen tilastoinnin uudistaminen ja keskeyttämisen ottaminen tulosindikaattoriksi

Ammatillisen koulutuksen keskeyttämisen vähentämisen toimenpideohjelmaa valmistellaan. Keskeisellä sijalla ovat tukitoimet niille opiskelijoille, jotka ovat vaarassa keskeyttää opintonsa sekä keskeyttäjämäärien seuranta. Henkilötietopohjaiset keskeyttämistiedot ovat parhaillaan valmistumassa tilastokeskuksesta. Saatavista tilastoista voidaan tarkastella vuosien 1999 ja 2000 keskeyttämislukuja. Niistä saadaan tiedot ns. nettokeskeyttämisestä, jossa keskeyttämisluvuista on vähennetty mm. koulutuksen vaihtajat. Ammatillisen koulutuksen kokonaan keskeyttäneiden määrä nousee ennakkotietojen mukaan noin 13 %:iin ja tutkintoon johtavien opintojen keskeyttäneiden määrä 11,7 %:iin (Tilastokeskus: Vuoden 2001 keskeyttämistilastot).

Viimeinen keskeyttämisen syitä pohtiva selvitys keskeyttämisestä ammatillisissa oppilaitoksissa on Etelä-Suomen lääninhallituksen julkaisu 2000: Miksi nuoren opinnot keskeytyvät?

Vuoden 2001 aikana on valmisteltu ammatillisen koulutuksen tuloksellisuusrahoitusmallia, jonka avulla ammatillisen koulutuksen järjestäjiä kannustetaan toimiin mm. työllistymisen ja jatko-opintoihin sijoittumisen edistämiseksi ja koulutuksen keskeyttämisen vähentämiseksi. Tavoitteena on, että tuloksellisuusrahoitusmalli otetaan asteittain käyttöön vuodesta 2002 alkaen laskennallisen valtionrahoituksen lisäksi ja täydennykseksi. Koulutuksen keskeyttäminen saataneen tulosindikaattoriksi vuosien 2003–2004 aikana.

2.7.4 Ammatillisen erityisopetuksen kansallinen strategia

Erityisopetuksella pyritään siihen, että kaikilla opiskelijoilla olisi mahdollisuus työllistymistä tukevaan ammatilliseen koulutukseen. Opetusministeriön asettama työryhmä, joka luovutti mietintönsä 7.3.2002, on laatinut ehdotuksen erityisopetuksen strategiaksi ammatillisessa koulutuksessa. Työryhmän toimeksiantoon sisältyi mm. erityisopetuksen laadul-

linen ja määrällinen arviointi, alueellinen tarpeen ja tarjonnan tarkastelu, vaikeimmin vammaisten koulutuksen järjestäminen sekä erityisopetuksen kehittämis-, ohjaus- ja tukitoimien sekä rahoituksen arvio ja kehittämisehdotukset. Työryhmän työn pohjalta arvioidaan erityisopetuksen kehittämisen edellyttämät toimet ja mahdolliset lainsäädännön ja muut muutostarpeet. Työryhmä on tarkastellut erityisopetusta ja sen tarvetta ammatillisissa oppilaitoksissa ja ammatillisissa erityisoppilaitoksissa.

Ammatillisen erityisopetuksen strategiamuistio ja jatkotyöskentely erityisopetuksen kehittämiseksi

(allekirjoittaneen muistioon liittyvät kommentit)

Ammatillisen erityisopetuksen strategiatyöryhmä jätti muistionsa 7.3.2002. Kuuluin yhteen strategiatyöryhmän alaryhmään ja asiasta kiinnostuneena haluan tuoda esiin muutamia näkemyksiäni.

Ammatillisen erityisopetuksen strategiatyöryhmä on selvittänyt ansiokkaasti mm. seuraavia asioita:

- erityisopetuksen määrää ammatillisissa oppilaitoksissa
- koulutuksellista tasa-arvoa
- ammatillisten erityisoppilaitosten yhteistyökysymyksiä
- erityisoppilaitosten kehittämistä palvelu- ja kehittämiskeskuksiksi
- vaikeammin vammaisten ammatillista koulututusta

Mitä puuttui tai olisi voinut olla enemmän:

- Noin 2/3 ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevista erityisoppilaista opiskelee yleisissä ammatillisissa oppilaitoksissa kuitenkin näiden oppilaitosten edustus työryhmässä oli hyvin pieni verrattuna ammatillisten erityisoppilaitosten edustukseen. Kun kuitenkin opetuksen integroiminen oli yksi strategian päätavoitteita, tämä asia ei toiminut ryhmän kokoonpanossa ja näin ollen tekstin ja ehdotusten painotus on erityisoppilaitosten ongelmia painottava, mikä ei ole pelkästään huono asia sikäli, että yhden työryhmän muistioon on laajan erityisopetussektorin sisällä mahdoton sisällyttää kaikkea mahdollista. (myös M. Leanderin eriävässä mielipiteessä).
- Oppimisvaikeuksien tunnistaminen ja ottaminen huomioon opetuksen suunnittelussa ja toteutuksessa puuttuu suurelta osin muistiota. Kuitenkin strategiatyöryhmän alaryhmissä löytyi tämän niminen pienryhmä. Pienryhmien muistiot oli määrä ottaa varsinaisen muistion liitteiksi, mutta näin ei kuitenkaan käynyt. Oppimisvaikeuksia pohtivassa ryhmässä olivat edustettuna mm. ne puuttuvat tahot, joita ei ollut suuressa työryhmässä. Pienryhmässä keskusteltiin mm. oppilaaksi ottamisesta ammatilliseen erityisoppilaitokseen, lukemis- ja kirjoittamisvaikeuksista, erityisoppilaan ongelmien kartoittamisesta, sopeutumattomien vaikeuksista ym. Muistion kohdassa 1.3 sanotaan, että alatyöryhmien laatimat ehdotukset ovat olleet pohjana tätä strategiaa laadittaessa. Näin on kuitenkin käynyt vain vähäisessä määrin ja paljon hyvää työtä on jätetty käyttämättä muistiossa. (Ks. oppimisvaikeudet myös M. Laamon eriävässä mielipiteessä.)
- Luki-työryhmä on muistiossaan 6:1999 ehdottanut, että opetusministeriö kokoaa mahdollisimman pian työryhmän selvittämään lukivaikeuden huomioon ottamista ammatillisessa koulutuksessa. Erityisopetuksen strategiatyöryhmässä tätä asiaa ei käsitelty laajemmin lukuun ottamatta alatyöryhmää (ks. edellinen kohta). Asiaa on

kuitenkin vienyt eteenpäin se, että opetusministeriö on 8.6.2001 myöntänyt Niilo Mäki Instituutin Tuki ry:lle erityisavustuksena 300.000 markkaa käytettäväksi lukitestien kehittämiseen toisen asteen koulutusta aloittaville.

- Nuorten syrjäytymisen ehkäisyä ja sopeutumattomien ammatillista opetusta olisi voitu käsitellä työryhmän muistiossa laajemmin varsinkin, kun tältä alalta on löydettävissä paljon asiantuntemusta ja nuorten syrjäytymisen ehkäisy sisältyy mm. hallitusohjelmaan.

Niin kuin aikaisemmin mainitsin mikään muistio ei voi sisältää kaikkea mahdollista, mitä ammatillisessa erityisopetuksessa tulee tehdä. Tulevassa kehittämistyössä on kuitenkin hyvä ottaa huomioon myös nämä ammatillisen erityisopetuksen alueet. Kokonaisuutena muistio on selkeä ja sujuvasti kirjoitettu, mikä on tehtävässään onnistuneiden sihteereiden ansiota.

Strategiaehdotuksen ja siitä saatujen lausuntojen perusteella on valmisteltu kehittämisohjelmaa, jonka toteuttaminen käynnistyy vuonna 2003. Erityisopetuksen rahoituksen tarkastelua varten asetetaan vuoden 2003 alussa työryhmä, joka tekee selvityksen erityisopetuksen rahoituksesta ja sen kehittämisestä.

Vuoden 2003 alussa laaditusta lausuntoyhteenvedosta käy ilmi mm. seuraavaa:

- Lausuntokierros päättyi 27.5.2002 ja lausuntoja antoi 127 tahoa. Lausunnoissa kiinnitettiin yleisesti huomiota siihen, etteivät ammatilliset oppilaitokset olleet tarpeeksi edustettuina työryhmässä ja ammatillisten erityisoppilaitosten edustajat olivat enemmistönä. Tästä syystä lausunnonantajien mielestä muistiossa painottuu liikaa ammatillisten erityisoppilaitosten ja vaikeimmin vammaisten ihmisten ammatilliseen koulutukseen liittyvät kysymykset. Lisäksi muutamat tahot kaipasivat työryhmään vankempaa työelämän edustusta ja enemmän ehdotuksia työelämän ja koulutuksen välisten yhteistyön kehittämisestä. Esimerkiksi työmarkkinajärjestöt, Suomen kuntaliitto ja Suomen yrittäjät korostivat työelämäyhteyksien tärkeyttä. Samoin Opetushallitus ja läänit sekä muutamat koulutustoimikunnat ja koulutus-kuntayhtymät kaipasivat työelämäyhteistyön laajempaa tarkastelua.

Yleisesti lausuntojen antajat pitivät useimpia työryhmän ehdotuksia hyvinä ja kannatettavina. Erityisesti pidettiin hyvänä sitä, että työryhmä oli lähtenyt ehdotusten tekemisessä inklusion toteuttamisen näkökulmasta. Monien lausunnonantajien mielestä integroidun erityisopetuksen tarkastelu jäi kuitenkin liian vähäiseksi ja sitä koskevat ehdotukset olivat puutteellisia tai liian ylimalkaisia.

3 Syrjäytymisen ehkäisyprojekteja

Toiminnassa olevia syrjäytymisen ehkäisyprojekteja yleissivistävässä ja ammatillisessa koulutuksessa.

3.1 Opetushallituksen erityisopetuksen laadullinen kehittämishanke

Opetushallitus toteutti vuosina 1997–2001 erityisopetuksen laadullisen kehittämisen hankkeen. Hankkeen yleistavoitteena oli ylläpitää ja lisätä koulutuksellista tasa-arvoa ja ehkäistä syrjäytymistä. Sen avulla etsittiin ratkaisuja erityisopetuksen käytännön ongelmiin ja kehitettiin malleja erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten opetukseen. Hankkeeseen osallistui 35 kuntaa, valtion erityiskouluja ja oppilaitoksia sekä normaalikouluja.

Opetushallitus on käynnistämässä vuosille 2002–2004 erityistä tukea tarvitsevien opetuksen laadun kehittäminen yleis- ja erityisopetuksessa -hanketta. Se on jatkoa aikaisemalle kehittämistoiminnalle ja hyödyntää sen tuloksia. Hanke koskee esi- ja alkuopetusta, perusopetusta ja toisen asteen koulutusta sekä niihin liittyviä tukijärjestelmiä, joita kehitetään sidosryhmiin perustuvan verkostoyhteistyön avulla. Tavoitteena on edelleen puuttua syrjäytymisen ehkäisyn kannalta tärkeisiin kohteisiin. Hankkeessa pyritään erityisesti tukemaan lähikouluperiaatteen toteuttamista, parantamaan koulutuksen nivelvaiheiden toimivuutta ja tehostamaan erityisesti pienten kuntien voimavarojen käyttöä.

3.2 Erityiset opetusjärjestelyt syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tukena -hanke

Opetushallitus käynnisti vuonna 2000 hankkeen erityisten opetusjärjestelyiden kehittämiseksi syrjäytymisvaarassa olevien lasten ja nuorten tukemiseksi. Hankkeeseen osallistuu seitsemän kuntaa: Helsinki, Espoo, Vantaa, Kuopio, Raahe, Lohja ja Lapinlahti. Hankkeen tavoitteena on ollut selvittää lainsäädännön, tuntijaon ja peruskoulun opetussuunnitelman perusteiden asettamia vaatimuksia sosioemotionaalisesti vaikeassa tilanteessa olevien op-

pilaiden opetuksen kehittämiseksi. Hankkeessa pyritään tarkemmin kartoittamaan kohde-ryhmän kasvatuksellisia ja opetuksellisia tarpeita kehittämistyön pohjaksi tulevaisuudessa.

Keväällä 2002 tehtiin valtakunnallinen kartoitus syrjäytymisvaarassa olevien oppilaiden opetusjärjestelyistä. Kartoituksessa korostui toiminnallisen opetuksen, yksilöllisen tehostetun opinto-ohjauksen ja sektoreidenvälisen yhteistyön merkitys. Erityisesti koulut nostivat esiin yhteistyön sosiaali- ja terveystoimen sekä nuorisotoimen kanssa.

Talvella 2003 Opetushallitus julkaisee hankkeeseen kuuluvan julkaisun, jossa esitellään syrjäytymisuhan alaisten lasten ja nuorten opetuksen järjestämisen taustateoriaa ja opetuspilotteja.

Vuonna 2003 hankkeen tavoitteena on luoda mahdollisuuksia uusien toimijoiden osallistumiseksi kehittämistyötä edistävään keskusteluun, tukea jatkuvuutta mahdollistavien uusien hankkeiden viriämistä ja edistää koulutuksellisten mahdollisuuksien avautumista. Sekä opettajille että oppilashuoltohenkilöstölle suunnattua täydennyskoulutusta suunnitellaan eräiden yliopistojen täydennyskoulutuslaitosten ja EU:n rahoittaman toimenpideohjelman kanssa. Kehittämistyötä tuetaan myös mm. opetushallituksen koordinoiman opetussuunnitelmauudistuksen, oppilashuoltotyön ja ohjaustyöskentelyn kehittämisen avulla. Tavoitteena on järjestää vuonna 2003 alueelliset koulutus- ja kehittämisseminaarit yhteistyössä alueellisten yhteistyöorganisaatioiden kanssa. Hankkeessa kartoitetaan myös mahdollisuuksia osallistua OECD:n valmistelemaan kansainväliseen ”Cross-sectoral partnerships and community-based approaches for students at risk” –projektiin.

3.3 Opetushallituksen asettama terveen itsetunnon ja elämänhallinnan edistäminen peruskouluissa -projekti

Projektissa keskityttiin syrjäytymisen ehkäisyyn ja oppilaiden itsetuntoa tukevien toimintakäytäntöjen kehittämiseen ja levittämiseen. Tavoitteena oli koulun toimintakulttuurin kehittäminen yhteisölliseksi, yksilölliset edellytykset huomioon ottavaksi ja syrjäytymistä ehkäiseväksi oppimisympäristöksi.

Osatavoitteet olivat:

- kehittää opetusmenetelmiä ja keinoja oppilaiden arkiselviytymisen, sosiaalisten taitojen ja oppimaan oppimisen edistämiseksi.
- tukea opettajien ja vanhempien opetus- ja kasvatustyötä yhteistyössä sidosryhmien kanssa,
- kehittää oppilashuoltoa ja eri viranomaisten ja järjestöjen kanssa tehtävää yhteistyötä oppilaiden fyysisen ja psykososiaalisen oireilun ja pahoinvoinnin vähentämiseksi ja ennaltaehkäisemiseksi,
- kehittää toimintamalleja oppilaiden itsetunnon ja positiivisen minäkäsityksen ja psykososiaalisen kehityksen tukemiseksi.
- kehittää toimintatapoja koulujen työrauhan ylläpitämiseen, kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja ongelmien, erityisesti masennuksen, varhaiseen tunnistamiseen ja niihin puuttumiseen,
- kehittää koulujen toimintakulttuuria opetus- ja kasvatustyön tukijärjestelmänä.

Hankkeeseen on osallistunut kaksitoista kuntaa (Helsinki, Hämeenlinna, Kajaani, Korsholm, Kuopio, Laukaa, Liperi, Pori, Suomussalmi, Tampere, Tervola ja Åbo) ja kuusi

normaalikoulua (Hämeenlinna, Jyväskylä, Kajaani, Rauma, Savonlinna ja Turku) ja niissä 47 koulua (mukana myös lukioita ja erityiskoulu).

Hankkeen taustana ovat opetusministeriön terveen itsetunnon ja elämänhallinnan edistäminen peruskoulussa työryhmän suositukset (opetusministeriön työryhmien muistioita 29:1997). Hanke liittyy 1997 käynnistettyyn poikkihallinnolliseen Mielekäs Elämä -toimintakokonaisuuteen. Opetusministeri Heinonen piti kehittämishanketta erittäin tärkeän ja hanke on kuulunut ns. kärkihankkeiden joukkoon.

Projektista vastasi Opetushallituksen yleissivistävän linja, ylijohtaja Aslak Lindström ja hankkeen yhteyshenkilönä ja koordinaattorina toimi ylitarkastaja Heidi Peltonen yhdessä yhteistyöryhmän kanssa. Hankkeesta on ilmestynyt kaksi loppuraporttia. Projektin arvioinnin on tehnyt Patrik Scheinin.

3.4 Worth the work - Jokainen ihminen on työn arvoinen - Equal-hanke

Projektin hallinnoija on HAMK/ ammatillinen opettajakorkeakoulu yhdessä usean muun järjestön kanssa.

Toteuttajaorganisaatiot yhdistävät osaamisensa kehittämällä koulutus-, ohjaus- ja palvelukäytäntöjä yhdessä työelämän edustajien kanssa ja vaikuttamalla kansalliseen politiikkaan niin, että hyviksi todetut käytännöt mahdollistuvat levittämällä omien verkostojensa kautta osaamista ja hyviä käytäntöjä. Hankkeelle on myönnetty julkista rahoitusta 3 363 700 €, hanke jatkuu vuoden 2005 loppuun.

Projektin tavoitteena on:

1. Luoda koulutusjärjestelmään pysyviä rakenteita ja käytäntöjä, jotka lisäävät erityisryhmien työllistymistä,
2. Tukea erityisryhmien työllistymistä varmistamalla onnistuneet siirtymät koulutus- ja työllisyyspolulla,
3. Etsiä eniten tukea tarvitsevat ja kohdentaa tuki työllistymisen kannalta mahdollisimman oikein ja oikealle kohderyhmälle,
4. Tukea työllistymistä levittämällä erityisopetuksellista ja ohjauksellista osaamista eri organisaatioihin ja kehittämällä vaikeasti työllistyvien työpaikkaohjausmalleja, sekä
5. Tuoda kansainvälisyydestä tuleva lisäarvo kaikkien projektitoimijoiden työn tueksi.

Kohderymänä ovat:

- Moniongelmaiset eri ikäiset ihmiset (esim. psyykkiset, somaattiset, kognitiiviset, sosiaaliset ongelmat)
- Erityisen tuen tarpeessa olevat nuoret
- Mukautetun opetuksen ja harjaantumisopetuksen oppilaat
- Neurologisista häiriöistä kärsivät / epilepsiaa sairastavat, jotka kuuluvat Kiipulan, Keskuspuiston tai AOKK:n opettajaopiskelijoiden paikallisten toimintojen piiriin

3.5 Lukibussi-projekti (Equal)

Projektissa ovat mukana mm. Opetushallitus, Suomen kuntaliitto, HERO ja Kirkon kasvatusasiainkeskus. Projektin tavoitteena on lisätä kuntakohtaisesti tietoutta erilaisesta oppimisesta, oppimisvaikeudesta, sen tunnistamisesta ja tukitoimista, ehkäistä ja katkaista tämän ryhmän syrjäytymiskierre, rakentaa kuhunkin kuntaan lukiverkosto ja tukipiste ja aikaansaada riittävän kattava tukijärjestöverkosto. Hankkeelle myönnetty julkista rahoitusta 925 000 €, hanke jatkuu vuoden 2004 loppuun.

3.6 Oma ura -projektit

Nämä projektit ovat syntyneet Suomessa auttamaan syrjäytymisvaarassa olevaa nuorta peruskoulun viimeisellä luokalla. Kokeilu on uusi mahdollisuus yhdistää työssäoppiminen ja teoriaopinnot peruskoulussa. Näitä kokeiluja on tällä hetkellä meillä 30 ja lisäksi niitä on 18 muussa maassa. Suomessa kokeilut ovat kuntien kustantamia. Projektien kehittämiseen ja opettajien täydennyskoulutukseen tarvittaisiin kuitenkin rahaa, sillä MLL:n ja RAY:n tuki, jota on saatu vuoteen 1996, on loppunut.

Omaura-toiminta tuli Suomeen 90-luvun alussa Saksasta, jossa vastaava toiminta tunnetaan nimellä Die Stadt als Schule eli kaupunki kouluna. Malli on alunperin lähtöisin USA:sta, jossa City as School-kouluja on toiminut yli 20 vuotta. Nimensä mukaisesti kysymyksessä on koulu, jossa oppiminen tapahtuu pääasiassa koulun ulkopuolella, ympäröivässä yhteiskunnassa. Tätä työtä on maassamme tehty Oma-ura-projektin nimellä. Mikään malli ei kuitenkaan ole siirrettävissä paikasta toiseen vaan siitä tulee luoda oma versio siihen viitekehykseen, jossa toimimme täällä.

Toiminnassa on mukana noin 30 itsenäistä, kuntien kustantamaa projektia, joissa on kehitetty uutta työtapaa erityistä tukea vaativien nuorten koulutuksen järjestämiseksi sekä peruskoulun sisällä, että sen päätyttyä. Itsenäiset projektit toimivat koko ajan ympäri maata Helsingissä, Kuopiossa, Pudasjärvellä, Joensuussa, Riihimäellä ja Mikkelissä vain joitakin mainitaksemme. Nuoria toiminnassa on mukana n. 300. Projektien määrä on koko ajan kasvussa.

Keväällä 1997 perustettu Omaura-yhdistys toimii projektien koordinaattorina ja järjestää koulutusta sekä hankkii resursseja projektien toiminnan tukemiseksi. Projekteista saadut tulokset osoittavat, että menetelmän avulla saadaan aikaan merkittäviä positiivisia muutoksia nuorten elämässä ja sen hallinnassa. Nuorten elämän kokonaisvaltainen muutos ja nuoren omien kiinnostuksien ja vahvuuksien hyödyntäminen ovat osoittautuneet keskeisiksi voimavaroiksi toiminnassa.

Kohderyhmät

Oma ura -toiminnan kohderyhmänä ovat 14–18 -vuotiaat nuoret, joita voidaan kuvata syrjäytymisvaarassa oleviksi tai jo syrjäytyneiksi. He ovat suurimmalta osalta peruskoululaisia tai juuri sen päättäneitä. Näiden nuorten elämässä esiintyy jollakin tai joillakin osalla sellaisia riskitekijöitä, joiden seuraukset näkyvät mm. koulussa. Kuitenkin kysymys nuorista, joissa on valtava määrä potentiaalia, koska ei ole kysymys lahjattomuudesta vaan alisuoriutumisesta ja ongelmien kasautumisesta. Nämä nuoret tarvitsevat jota-

kin, joka nostaa "pään pystyyn". Mikäli ko. kohderyhmän aktivoimiseen ei satsata nyt, kustannukset tulevaisuudessa ovat moninkertaiset.

Syrjäytymisvaarassa olevien nuorten integrointipyrkimykset peruskoulun päättövaiheessa takaisin kouluyhteisöön onnistuvat vain harvoin, mutta sen sijaan integroituminen ympäröivään yhteiskuntaan työpaikkaopiskelun kautta onnistuu usein. Nuoret kokevat olevansa merkityksellisiä ja luovat projektin aikana useita uusia aikuiskontakteja työpajoilla.

Verkostotyö

Keskeisiä voimavaroja projekteissa ympäri maan on verkostotyö paikallisesti, alueellisesti ja valtakunnallisesti. Paikallisesti verkostot muodostuvat nuoren lähiverkostosta ja viranomaisverkostosta. Paikalliset projektit ovat mukana poikkihallinnollisen yhteistyön kehittämisessä nuorten tukemiseksi. Projekteissa toimii työntekijöinä opettaja ja nuorisotyöntekijä tai sosiaalityöntekijä, jolloin erilaiset ammatilliset näkökulmat tulevat hyvin esille.

Peruskoulun viimeisellä luokalla oma ura -projektilla voi arvioida olevan mm. seuraavia etuja:

- Nuoriso tutustuu työelämään ja sen sääntöihin.
- Projektin aikana voi tutustua useaan eri ammattiin.
- Nuoren itsetunto paranee onnistumisen kokemusten myötä.
- Työssä käyminen helpottaa aikanaan nuoren siirtymistä työmarkkinoille.
- Peruskoulun aikainen työssä käyminen lisää nuoren kannalta hyödyllisiä kontakteja työnantajiin.

Oma ura -projektit on tarkoitettu nuorille, joilla on vaikeuksia selvittää perinteisellä yläasteella. Oma ura -opiskelussa nuorilta vaaditaan uskallusta kohdata uusia asioita ja tilanteita mm. työpaikkaopiskelussa. Valintaprosessissa ovat nuoret itse merkittävässä asemassa. Ohjaajat tapaavat nuoret henkilökohtaisesti ja heille annetaan mahdollisuus tulla mukaan ryhmään. Päätöksen mukaan tulemisesta tekee nuori itse.

3.7 Kasvatus tulevaisuuteen

Kasvatus tulevaisuuteen -hankkeessa kehitetään uusia yhteisöllisiä ja toimivia kasvatuskäytäntöjä. Kasvatuskäytäntöjen kehittäminen lähtee ajatuksesta, että kasvatustehtävä kuuluu koko lapsen lähiyhteisölle, vaikka vanhemmat kantavatkin kasvatuksen päävastuun.

Hankkeella pyritään edistämään asukkaiden hyvinvointia sekä vähentämään nuorten syrjäytymistä, ilkeyttä ja erityistoimenpiteiden tarvetta. Hankkeessa kannustetaan lähiyhteisön asukkaita ja yhteiskunnan eri toimijoita ottamaan aktiivisesti ja vastuullisesti osaa lasten ja nuorten kasvattamiseen sovittujen arvojen ja periaatteiden pohjalta.

Kasvatus tulevaisuuteen -hanke on Suomen Kuntaliiton viisivuotinen (2001–2005) kehityshanke ja siinä on mukana 25 pilottikuntaa. Hanke perustuu Kuntaliiton lapsipoliittiseen ohjelmaan.

3.8 Helsingin kaupungin koulun lähivastuu -projekti

Projekti on Ulla Reiterä-Paajasen kouluetnografinen tapaustutkimus kolmella helsinkiläisellä yläasteella (1997–2000) koulukohtaisen lähivastuun kehittämisestä syrjäytymisen ehkäisemiseksi yläasteella. Tutkimus on Opetushallituksen ja Helsingin kaupungin opetusviraston yhteinen hanke. Koulun lähivastuulla tarkoitetaan jokaisen koulun opetus- ja kasvatustavasta omista oppilaistaan yhteistyössä huoltajien sekä lähialueen julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin työntekijöiden kanssa. Seurantatutkimukseen, johon kuului yhteensä 19 oppilasta kolmelta luokalta, tarkasteltiin koulun arkea oppilaan näkökulmasta.

Tutkimuksen teoreettinen orientaatio muodostui sosiaalisen konstruktionismin ja systeemisen ajattelun pohjalta. Ihmisen rakentavat yhteistä todellisuutta vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. oppilaiden ja koulun suhteet muokkautuvat työkäytännöiksi ja siten osaksi koulun toimintakulttuuria. Systeeminen ajattelu tuo koulun toimintakulttuuriin selkeän eron verrattuna perinteiseen yksilödiagnostiseen toimintatapaan. Vaikuttamisen kohde on tässä vuorovaikutussuhde eikä poikkeava yksilö tai yhteisö. Yhteisön toiminta tulee ymmärrettävämmäksi, jos sen vuorovaikutussuhteisiin kiinnitetään huomiota. Bronfenbrennerin (1979) mukaan ihmisen ekologinen ympäristö koostuu useista sisäkkäisistä systeemeistä.

Tutkimuksen keskeisen aineiston muodostavat tuntihavainnoissa ja haastatteluissa esiin nousseet teemat, oppilaiden tarinat ja kuvaukset heidän koulureiteistään. Yksittäisten oppilaiden koulukokemusten avulla on nähtävissä yleisempää syrjäytymisuhkaa lisääviä tapahtumakulkuja, reittejä koulussa osallisuuden säilymiseen tai koulusta syrjäytymiseen.

Aikuisen vastuu luokan vuorovaikutussuhteista ja ryhmään kuulumisen tuesta nousi koulussa syrjäytymistä ehkäisevistä tekijöistä keskeisimpänä esiin. Syrjäytymisuhka koulussa ei ole välttämättä perheen ja oppilaan kasautuneiden sosiaalisten ja yhteiskunnallisten ongelmien tulos. Syrjäytymisprosessi voi alkaa koulunkin toimintatapojen seurauksena. Osan tämän tutkimuksen oppilaiden kohdalla voidaan olettaa, että puuttumaan jääneet opiskelutaidot ja tiedot saattoivat oppilaan tilanteeseen, jossa hän koki itsensä epäonnistuneeksi oppijana. Riittämätön opintojen ohjaus, tai muuten epäoikeudenmukaiseksi koettu kohtelu johtivat ulkopuolisuuden tunteeseen perusopetusryhmässä. Nuori alkoi vältellä vaikeaksi kokemiaan tilanteita, mikä johti luvattomiin poissaoloihin ja lisäsi syrjäytymisuhkaa koulussa.

Koululla on erityisen suuri vastuu opiskelutapojen ja taitojen oppimisesta niiden oppilaiden kohdalla, jotka eivät saa tukea kotoa. Opintojen ohjauksen tärkeää alkaa jo alastaasteella. Opettajan merkitys oppimaan kasvattajana tuli oppilasnäkökulmana vahvasti esiin.

Reiterä-Paajasen selvityksessä suositellaan eriyttämisen ja yksilöllisten ratkaisujen käyttämistä enemmän yleisopetuksessa, sillä niiden avulla ehkäistäisiin oppimisvaikeuksia jo alkuvaiheessa. Oppilashuoltoryhmien jäsenet korostivat henkilökohtaisten opinto-ohjelmien merkitystä.

3.9 ESR-innopajaprojektit

Euroopan sosiaalirahastosta, ESR on myönnetty rahaa erilaisiin työelämän ja koulutuksen projekteihin. Tätä rahaa on myönnetty mm. ammatillisten oppilaitosten pajatoimintaan

vuodesta 1998 lähtien. Ammatillisissa oppilaitoksissa on vuonna 2001 toiminut 36 innopajaa, joiden toiminnassa on ollut mukana noin 700 opiskelijaa koko toimintavuonna. Osa aloittaneista projekteista jatkaa edellisellä ohjelmakaudella alkaneiden innopajojen toimintaa.

Keskeyttämisen vähentämiseen tähtääviin projekteihin käytetään noin 20 miljoonaa markkaa vuosittain koko ESR-ohjelmakauden 2000–2006 ajan.

Pajaprojektien tarkoituksena on turvata opintojensa keskeyttämistä harkitsevien opiskelijoiden opintojen jatkuminen. Keskeyttämistä pyritään estämään mm. henkilökohtaisten opetussuunnitelmien, opintojen ohjauksen ja työkeskeisten opiskelumuotojen avulla. Tavoitteena on suorittaa ammatillinen tutkinto joko oppilaitoksessa tai työelämässä opiskelun tai siirtyä oppisopimuskoulutukseen (Vehviläinen 2000,1).

Kokeilussa on tarkoituksena etsiä malleja, joissa oppilaitokset, työelämä ja muut sidosryhmät yhdessä suunnittelevat ja toteuttavat koulutuksesta syrjäytymisvaarassa olevien nuorten opiskelua. Samalla etsitään ratkaisuja, joiden avulla ehkäistään koulutuksesta syrjäytymistä, lisätään koulutuksen vaikuttavuutta ja edistetään nuorten työllistymismahdollisuuksia (Hietalahti 1999, 6–11).

Opetushallituksen monisteessa 5/2002 Innovatiiviset työpajat ammatillisissa oppilaitoksissa, ESR-projektien loppuraportissa on kuvattu monia käyttökelpoisia toimintamuotoja mm. ammatillisten oppilaitosten alkuvaiheessa kuten saattaen siirto - käytännöt, alkuhaastattelulomakkeen ja ryhmäohjaajan alkuhaastattelun käyttöönotto sekä osaamiskartoitusten teko. Toimintamuodoilla tähdättiin opiskelijoiden tuntemuksen lisäämiseen ja tuen tarpeen kartoituksen tehostamiseen. Lisäksi osa projekteista toteutti ammatillisiin opintoihin orientoivia ja valmentavia tukitoimia. Useat oppilaitokset muodostivat selkeitä toimintamalleja opiskelun sujumisen ja poissaolojen seurantaan sekä erilaisten ongelmien tukitoimenpiteistä. Tavoitteena oli havaita opiskelu- ja muut ongelmat ennen niiden kasaantumista ja keskeyttämishuonokaa.

ESR-projekteissa tuli esille opiskelijoiden suuri tarve keskustella sellaisen aikuisen kanssa, joka on kiinnostunut kuuntelemaan heidän asioitaan ja ongelmiaan. Pienryhmätoiminta ja ajan varaaminen nuorten kanssa keskusteluun mahdollistivat todellisten ongelmien, motiivien ja kiinnostuksen kohteiden paremman tuntemisen. Innopajaohjaajat toimivat pajatyön lisäksi tarpeen mukaan välittävissä roolissa opiskelijoiden ja opettajien ja tarpeen vaatiessa muiden yhteistyötahojen välillä. Lisäksi he toimivat osana moniammatillista opiskelijahuoltoa sekä tukihenkilöinä opiskelijoille esimerkiksi työssäoppimisjaksoilla. Nuorten asiain tuntemus parantaa tukitoimien kohdentamista sekä nuorten yksilöllistä tukemista ja ohjausta.

3.10 Ura- ja rekrytointipalvelut

Projektien tavoitteena on kehittää ammatillisten oppilaitosten ura- ja rekrytointipalveluja opiskelijoiden työllistymisen tai jatkokoulutukseen siirtymisen edistämiseksi. Projekteissa pyritään löytämään välineitä kehittää ura- ja rekrytointipalveluja valtakunnallisesti sekä menetelmiä, jotka ovat siirrettävissä alueellisista projekteista kaikkien oppilaitosten käyttöön.

Ammatillisissa oppilaitoksissa ura- ja rekrytointipalvelut ovat oppilaitoksissa opiskelevia ja sieltä valmistuvia opiskelijoita varten tarkoitettuja palveluja. Opiskelijoiden valmentautuminen työmarkkinoille ja jatkokoulutukseen on olennainen osa ammatillista koulutusta.

ta ja opinto-ohjausta. Oppilaitosten tavanomaiseen koulutustehtävään kuuluu myös työhönsijoittumisen edistäminen, ohjaus ja seuranta.

3.11 ABOAVITA - Equal-hanke

Hankkeen tarkoituksena on katkaista eri ikäisten Turun seudulla asuvien maahanmuuttajien syrjäytymiskehitys ohjauksen, koulutuksen ja työssäoppimisen keinoin, nopeuttaa kotoutumista suomalaiseen yhteiskuntaan, tiivistää yhteistyötä ammattiliittojen ja yrityselämän kanssa maahanmuuttajien työllistämisen helpottamiseksi ja synnyttää uusia palvelukokonaisuuksia syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Hankkeelle on myönnetty rahoitusta 1 009 000 €, hanke jatkuu vuoden 2003 loppuun.

3.12 Opintieltä työelämään (OTTE) Equal-hanke

Opintieltä työelämään (OTTE) on Kemi-Tornion AMK:n kuntayhtymän ja ammattiopiston yhteishanke, jonka tavoitteena on luoda kokonaisvaltainen järjestelmä, jonka avulla kaikki nuoret - myös erityistä tukea tarvitsevat, syrjäytyneet tai syrjäytymisuhan alaiset - saavat tutkinnon tai edellytyksiään vastaavan ammattitaidon ja tukea työmarkkinoille siirtymiseen.

3.13 Itä-Suomen työkoulu 2000

Itä-Suomen työkoulu 2000 on Euroopan sosiaalirahaston osittain rahoittama hanke vv. 2001–2004. Pohjana on ESR:n tavoiteohjelma 1, toimintalinja 2: osaamisen vahvistaminen ja työvoiman valmiuksien parantaminen, toimenpidekokonaisuus 4: työelämän tasa-arvon edistäminen.

Kapran ammatillisen koulutuskeskuksen Kuopion toimipisteessä on elokuusta 1999 lähtien mahdollisuus vaihtoehtoiseen tapaan suorittaa ammatillinen koulutus.

Työkoulu 2000 on tarkoitettu ilman ammatillista koulutusta oleville nuorille, jotka terveydellisistä tai muista syistä tarvitsevat opinnoissaan erityistä ohjausta, neuvontaa tai tukea. Kohderyhmänä ovat nuoret, joita kiinnostaa työelämä ja ammatillisen perustutkinnon hankkiminen, mutta perinteinen ammattikoulutus ei heille jostakin syystä sovellu.

Opinnot käynnistyvät ammatillisiin opintoihin valmentavalla ensimmäisen vuoden koulutuksella. Valmiuksien hankkimisen jälkeen opinnot jatkuvat henkilökohtaisen opiskelusuunnitelman mukaisesti ammatilliseen perustutkintoon tähtäävällä oppimisella, joka koostuu työssäoppimisesta ja sitä tukevasta tietopuolisesta lähiopiskelusta.

Hankkeen tehtävänä on luoda toimiva työkouluverkosto, jonka tavoitteena on

- pedagogisen mallin synnyttäminen ja sen laajentaminen verkostokouluksi Itä-Suomen alueella
- koulutuksesta ja työstä syrjäytyneille nuorille ammatilliseen perustutkintoon tähtäävän koulutusmallin kehittäminen
- työnantajayhteistyön edistäminen koulutuksen järjestäjinä

- opettajakoulutuksen ja tutkimuksen käynnistäminen
- työpaikkaopettajien eli mentorien kouluttaminen
- Itä-Suomen alueen osaamisen kehittäminen

Opiskelu tapahtuu kahdessa vaiheessa. Ensimmäisen vaiheen kesto on yksi lukuvuosi, jolloin nuori opiskelee elämänhallinta- ja opiskelutaitoja, pohtii omaa ammatinvalintaansa ja suorittaa osan perusopinnoista. Toisen vaiheen kesto on kolme lukuvuotta, jolloin päämenetelmänä on työpaikkaopiskelu.

Yhteystiedot: Kaprakan ammatillinen koulutuskeskus, Silmutie 24, 83430 Käsämä
puh. (013) 686 851 sähköposti: ammatti.koulutus@kaprakka.fi

4 Syrjäytymisen ennaltaehkäisy lääneissä

4.1 Etelä-Suomen lääni

Etelä-Suomen lääninhallitus on toimittanut lasten ja nuorten syrjäytymistä koskevasta ehkäisevästä työstä kaikkiaan kahdeksan perusteellista selvitystä:

- Muuttuva maailma - uudistuva ohjaus. Oppilaanohjaus 2000 -työryhmän loppuraportti.
- ESLH:n julkaisu 7/25.2.1998.
- Haku päällä. Etelä-Suomen läänin ehkäisevän sosiaali- ja terveystalitiikan strategia 2001.
- ESLH:n julkaisu 18/31.12.1998.
- Koululaisten iltapäiväkerhotoiminta. Kartoitus Uudenmaan, Itä-Uudenmaan, Kanta-Hämeen ja Päijät- Hämeen alueilta syksyllä 1998.
- ESLH:n julkaisu 19/9.2.1999
- Peruspalvelut Etelä-Suomen läänissä 1999.
- ESLH:n julkaisu 29/31.3.2000.
- Osallistuva oppilashuolto.
- ESLH:n julkaisu 34/23.6.2000.
- Kunnan nuorisotoimi ja nuorten elinolojen parantaminen Etelä-Suomen läänissä vuonna 1999.
- ESLH:n julkaisu 36/30.10.2000.
- Miksi nuoren opinnot keskeytyvät? Etelä-Suomen lääninhallituksen selvitys toisen asteen koulutuksen ensimmäisenä opiskeluvuotena keskeyttäneistä.
- ESLH:n julkaisu 39/29.12.2000.
- Peruspalvelut Etelä-Suomen läänissä 2000.
- ESLH:n julkaisu 41/30.3.2001.

Etelä-Suomen läänin sivistysosaston ruotsinkielinen yksikkö toimitti myös selvityksen omalta osaltaan lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisystä. Ruotsinkielinen osasto on ku-

vannut vastauksessaan julkaisua "Jag ansökte inte via gemensamma elevansökan" Miksi en hakenut yhteishaussa? (Sivistysosaston julkaisuja 1/2000).

Selvityksessä saatiin 34:stä oppilaasta, jotka eivät olleet hakeneet opiskelupaikkaa, vastaus 25:ltä. Vastaukset jaettiin kolmeen ryhmään seuraavasti:

1. Yksi kolmasosa vastaajista hakee vaihtoehtoisia opiskeluväyliä, jotka ovat varsinaisen yhteyshaun ulkopuolella tai hakeutuu esim. oppisopimuskoulutukseen.
2. Yksi kolmasosa ei välitä hakea opiskelupaikkaa, koska heillä on tarkoituksena on pitää ns. välivuosi.
3. Yksi kolmasosa taas ei ole kiinnostunut opiskelusta tai he haluavat mennä suoraan töihin.

Etelä-Suomen läänin sivistysosaston ruotsinkielinen yksikkö kuvaa lisäksi peruskoulun 10-luokan merkitystä syrjäytymisen ehkäisyssä ja kahden ruotsinkielisen kansanopiston peruskoululinjoja, joilla nuoret korottavat peruskouluarvosanojaan päästäkseen paremmin jatko-opintoihin. Näiden lisäksi osasto on toimittanut tiedot 13 lasten ja nuorten syrjäytymistä ehkäisevästä projektista koulun piirissä.

4.2 Länsi-Suomen lääni

Länsi-Suomen läänin syrjäytymisen ehkäisyä läänin alueella koskevassa yleiskuvauksessa kerrotaan, että syrjäytymistä ehkäiseviä hankkeita on läänin alueella todella paljon. Vuonna 2000 lääni kokosi alueensa hankkeet muistioksi "Tilkkutäkistä hyvinvointikudelmaksi" Länsi-Suomen lääninhallitus 2000 ja vuoden 2002 peruspalvelujen arvioinnissa on myös selvitetty osittain syrjäytymisen ehkäisyä. Vuoden 2000 selvityksen mukaan Länsi-Suomen läänissä oli yli 800 hanketta. Hankkeiden määrä suhteutettuna väestöön tarkoitti, että tuhatta alle 25-vuotiaasta lasta ja nuorta kohden oli yli yksi hanke. Syrjäytymiseen liittyvät hankkeet näyttävät keskittyvän voimakkaimpiin toiminnallisiin keskuksiin. Edelleen perusopetuksen puolella on vähemmän hankkeita kuin ammatillisissa oppilaitoksissa. Perusopetuksessa syrjäytymisen ennaltaehkäisy tapahtuu usein osana varsinaista koulutyötä. Tällaisia toimintamuotoja ovat mm. oppilashuoltotyö, tukioppilastoiminta, kerhot, koulu-terveydenhoitajan, kouluavustajan, nuorisotyöntekijän tai kuraattorin työ tai erityisluokat. Siirryttäessä perusopetuksesta ammatillisiin opintoihin korostuvat työpajat, valmennussopimukset ja muu yhteistyö vastaanottavan oppilaitoksen kanssa. Lisäksi voidaan todeta, että joka toisessa kunnassa on järjestetty ainakin yhden tyypistä tukitoimintaa niiden peruskoulun päättäneiden hyväksi, jotka eivät ole hakeutuneet ammatillisiin opintoihin.

Länsi-Suomen lääninhallituksen kirjelmässä todetaan, että monissa projekteissa tehdään hyvää työtä, mutta projekteissa pyritään osittain korvaamaan perustyöhön liittyvää toimintaa ja vastuita. Projektit kestävät määrärajan ja projektin jälkeen voi seurata toinen projekti tai ei mitään. Vakuuttavuutta on vaikea arvioida. Edelleen kunnassa voi olla useita projekteja, jotka ovat lähteneet yksilön ideasta tai määräaikaaisesta työllistämisestä. Kun eri projekteja syntyy tällä tavalla kenenkään hallinnoimatta, päällekkäisyyksiä ei voida välttää. Samat mallit voidaan eri projektien avulla keksiä ja kehittää naapurikunnissa ilman, että ne tietävät toisistaan. Projektien tulisin olla perustyötä tukevia ja perustyöhön malleja ja luovia, eikä irrallisia määräaikaaisia kokeiluja.

Oppilaan tasapuolisen kohtelun vuoksi olisi tärkeää panostaa kattavasti perustyöhön. Syrjäytymisen ehkäisyyn voidaan puuttua tehokkaasti esimerkiksi kehittämällä perusas-

teella oppilashuoltotyötä ennalta ehkäisevään suuntaan. Edelleen opettajat tarvitsevat en-
tistä syvempää koulutusta oppilaan kohtaamisessa ja vuorovaikutustaidoissa.

Ammatillisissa oppilaitoksissa projektit kohdentuvat oppilaan opiskelusta suoriutumiseen ja työllistymiseen. Ammatillisissa oppilaitoksissa on myös usein kehitetty projektien tuloksena omaan oppilaitokseen soveltuvia tuki-, ohjaus- ja seuranta järjestelmiä, joiden tavoitteena on opiskelumotivaation parantaminen, keskeyttämisen vähentäminen ja tutkin-
tojen suorittaminen määräajassa. Mallien levitys vaatisi yhteistyötä oppilaitosten välillä, jotta samaa asiaa ei tarvitsisi eri oppilaitoksissa tavoitella erillisen projektin avulla.

Länsi-Suomen läänin sivistysosaston ruotsinkielinen yksikkö on myös lähettänyt selvi-
tyksen muutamasta koulutuksen alalla toimivasta lasten ja nuorten syrjäytymistä ehkäise-
västä projektista.

4.3 Itä-Suomen lääni

Itä-Suomen lääninhallituksen syrjäytymistä yleensä koskevassa selvityksessä on kuvattu
varsin kattavasti perusopetuksen yhteydessä tehty syrjäytymisen vastainen työ. Kaikessa
toiminnassa näkyy pyrityn siihen, että erilaisissa nivelkohdissa opiskelija ei pääse putoa-
maan vaan yritetään varmistaa järjestelmässä jokin auttava taho, joka lähtee toimimaan.
Tällaisia vaikeita kohtia ovat mm. puuttuvien opintosuoritusten tuleminen esiin, lukion
keskeytyminen, ohjaus lukion neljännen vuoden opiskeluun, saattaen vaihto peruskoulusta
lähdeittäessä jne.

Itä-Suomen läänissä erityisopetusta on käytetty syrjäytymisen ehkäisyssä mm. seuraa-
villa tavoilla:

- Erityisopetusta kehitetään ja toteutetaan integroituna opetuksena ja opetusryhmissä.
- Erityisoppilaita pyritään mahdollisuuksien mukaan integroimaan yleisopetukseen.
- Selvitetään, ketkä opiskelijoista tarvitsevat erityisopetusta, -tukea ja ohjausta ja laaditaan
heille toimenpidesuunnitelmat.
- Kaikille opiskelijoille tehdään alkutestaus mm. matematiikan ja kielten osalta - tehdään
arvio erityisopetuksen tarpeesta.
- Erityisopetuksen luokat - taide- ja taitoaineissa oppilaita integroidaan yleisopetuksen
ryhmiin; mallioppiminen.
- Erityisopetuksen suunnitelma on laadittu esikoulusta ammatillisen/lukion kautta
työelämään - periaatteella. Nivelvaiheiden ohjaus on erityisen huomion kohteena.
- Osa-aikaista erityisopetusta niille, joilla on lievempiä oppimisvaikeuksia.
- Yläasteen erityisopettaja on keskittynyt syrjäytymisvaarassa oleviin oppilaisiin.
- Mahdollisuus saada pienryhmä- tai samanaikaisopetusta.
- Erityisopetuksen kohdentamista ja työtapoja kehitetään. Nyt paneudutaan 2, 4, 6
ja 9-luokkien päättyessä hallittavien taitojen määrittelyyn. On palkattu kiertävä
erityislastentarhanopettaja ja erityisopettajia. Opettajille on järjestetty erityispedagogiikan
opetusta. Täydennyskoulutusta on suunnattu muutoinkin siten, että se auttaa oppilaita,
joilla on oppimisvaikeuksia.
- Nuorisotyöntekijän työpanosta on ohjattu erityisen haasteellisten nuorten tukemiseen.

Esikoulu-uudistus on mahdollistanut sen, että sosiaalityön, terveydenhuollon ja koulutoimen painoalueeksi on voitu ottaa lasten varhainen havainnointi ja toimenpiteet.

Sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon opiskelijat osallistuvat työssäoppimisjaksoiltaan kuntien syrjäytymisen ehkäisytoimintaan. Opiskelijat toimivat 1–2 -luokkalaisten tukihenkilöinä, jotka ovat mukana lasten arjessa.

Liitteenä oli 46:n projektin yhteystiedot.

4.4 Oulun lääni

Oulun läänin peruspalveluraportista vuodelta 2000 selviää, että läänissä on poikkihallinnollisen työn kohteena huumeiden käytön vastainen työ, jossa on tehty paljon. Yhtenä hyvänä esityksenä voi todeta seuraavan: "Jokaiseen kouluun pitää saada päihdeyhdysopettaja."

Oulun lääninhallituksen selvityksessä on selostettu perusteellisesti läänin alueen huumausaineongelman laajuutta, sen kasvua ja huumeiden käytön ennaltaehkäiseviä toimenpiteitä. Merkille pantavaa on, että esimerkiksi Oulun kaupungin omassa koulun arvioinnissa oppilaiden elämänhallinta on tärkeä arviointikohde. Hyvä esimerkki oppilaille annettusta huumetietoudesta on Raahessa 7. luokalle kohdennettu "Uskalla sanoa ei -ohjelma, jota on toteutettu jo usean vuoden ajan.

Oulun läänin nuorisotyöttömyysprosentti on 13 %. Perussyynä nuorisotyöttömyydelle on työpaikkojen vähäisyys, mutta koulutuksen ja työn kohtaamattomuus on myös syrjäytymisen taustalla. Nuorten työpajoihin sijoittui 17 % nuorista työttömistä. Työpaja auttaa ehkäisemään ajoissa nuorten syrjäytymistä.

Läänissä on poikkihallinnollisia viranomaisryhmiä 35. Näiden tehtävänä on koordinoida kunnissa nuorten elinoloja ja työryhmiin kuuluvat sosiaali-, terveys-, koulu- ja nuorisotoimen edustajat sekä poliisi ja seurakunnan edustaja.

Myös poliisi on mukana yhteistyöhankkeissa. Poliisin ja koulujen yhteistyöhankkeita on poliisin ilmoituksen mukaan ollut käynnissä 24 kpl ja niissä on ollut mukana 16 eri kuntaa. Hankkeet ovat olleet kohdennettuja yleisimmin päihteiden ja erityisesti huumeidenkäytön, perheväkivallan ja myymälänäpistelystä ennaltaehkäisyyn.

Mielenkiintoisimpina vaikuttamismuotoina on Oulun ympäristössä syksyllä 1999 aloitettu ja nyt myös muihin Oulun läänin kuntiin ulotettu huumetietousprojekti, johon on palkattu kaksi koulutussuunnittelijaa Oulun poliisilaitoksen ja Nuorten ystävät ry:n toimesta. Koulutussuunnittelijat levittävät tietoa mm. huumeiden käyttäjien tunnistamiseksi. Projektin tavoitteena on tunnistamisen lisäksi opettaa kohtaamaan huumeidenkäyttäjää ja lisätä rohkeutta puuttua huumekekeiluihin. Kohderyhminä ovat ylä- ja ala-asteiden ja ammatillisten oppilaitosten opettajat sekä lasten ja nuorten vanhemmat. Projektissa on toteutettu moniammatillista yhteistyötä poliisin, koulun sekä sosiaali- ja terveysviranomaisten avulla yhteisen päämäärän hyväksi ja sen on arvioitu lisänneen tietoisuutta huumetilanteesta ja kehittäneen tunnistamisen havaintotaitoja. Koulutusta on hyödynnetty oppilashuoltoryhmien työssä ja käynnistettäessä koulukohtaisia kampanjoita.

4.5 Lapin lääni

Lapin läänin selvityksessä on kuvattu kaikkiaan noin 20 erillistä hanketta. Huomattavampia näistä Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun oppilaanohjauksen kehittämishanke.

Selvityksestä käy ilmi, että oppilashuoltoryhmää ei ole kaikilla kouluilla. Ammatillisissa oppilaitoksissa oppilashuoltoryhmät tekevät yhteistyötä myös vanhempien kanssa, mitä on pidettävä hyvänä toimintana. Oppilaitoksissa on myös tehostettu tutorointia ja opiskeluun liittyvien ongelmien lisäksi pyritään kuuntelemaan ja hakemaan yhdessä apua yhteiskunnan tarjoamista palveluorganisaatioista. Myös poissaoloihin puututaan nopeasti, sillä epäsäännöllistä opiskelua pidetään varmana merkinä taustalla olevista ongelmista.

Lapin läänin projekteista ehkä mielenkiintoisin on Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun hanke: Oppilaanohjauksen kehittäminen erityisesti opintojen nivelvaiheessa. Tässä OPH:n tukemassa projektissa haettiin uusia muotoja peruskoulun oppilaanohjauksen ja ammatillisen ohjauksen yhteistyöhön. Tavoitteena oli auttaa heikoimmin motivoituneita löytämään oikea koulutusväylä ammatillisessa koulutuksessa ja kohdentaa heihin erityistä huomiota ja ohjausta. Yhteistyötä tehdään erityisesti alueen niiden koulujen kanssa, joissa on erityisoppilaita. Myös nuorten vanhemmat yritetään saada mukaan yhteistyöhön. Ammatillisessa koulutuksessa kehitetään opetusmenetelmiä ja oppimisympäristöjä yksilöllisyyttä, yhteisöllisyyttä, toiminnallisuutta ja elämyksellisyyttä tukeviksi. Eri koulutusaloilla kokeillaan erilaisia ratkaisuja; esim. metallialalle ammattiaineiden työpaja ja sosiaali- ja terveysalalle teoriaopintoihin oppimispaja. Opiskelijoiden oppimisen tukemiseksi palkataan avustajia (henkilökohtaisia, koulunkäynti-, työ-). Opettajille järjestetään erilaisten ongelmien ja vaikeuksien tunnistamisesta ja kohtaamisesta sekä uusista opetusmenetelmistä.

Opiskelijoiden kokonaisvaltaisen elämänhallinnan tukemiseksi rakennetaan nopean puuttumisen mahdollistava interventiomalli yhteistyössä sosiaalitoimen ja työvoimatoimistojen kanssa. Opintojen aikana kartoitetaan opiskelijan valmiudet ja pätevyys työllistyä. Työnantajien kanssa rakennetaan erilaisia vaihtoehtoja työllistää nuoria. Työnantajia koulutetaan kohtaamaan ja ohjaamaan erityistä tukea tarvitsevia nuoria.

Hyviä ideoita sisältyy myös Uutekoulutushankkeeseen, jossa opiskelijoille tiedotettiin mahdollisuudesta tarkastella koulutusvalintaansa vielä ensimmäisen opiskeluvuoden aikana uraohjauksen avulla. Uutekoulutuksen tavoitteena on muuttaa ammatillista koulutusta opiskelijan elämäntilanne ja turvallinen ohjattu uranvalinnan harkintamahdollisuus huomioonottavaksi. Opiskelijan tavoite on kasvaa ja kehittyä ottamaan vastuuta opiskelustaan, elämästään sekä ohjauksen ja työkokeilun avulla löytää itselleen sopiva kouluttautumis- ja oppimisväylä.

4.6 Eri läänien hoitamasta lasten ja nuorten syrjäytymistä ehkäisevästä toiminnasta yleensä

Syrjäytymisen ehkäisy lääninhallitusten sivistysosastoilla on jatkuvaa toimintaa. Lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisy liittyy mm. läänien antamiin peruspalveluselvityksiin vuoden 2001 aikana. Näissä selvityksissä tarkastellaan mm. oppilashuoltoa ja oppimisympäristön turvallisuutta. Opetusministeriön tekemään kyselyyn saadaan vastausten yhteenvedo huhtikuussa 2002 ja Stakesin tekemän kyselyn palautuspäivä on 15.9.2002.

Kuten edellä olevista lääneistä koskevista yhteenvedoista käy ilmi, lääneissä tehdään hyvin paljon lasten ja nuorten syrjäytymistä ehkäisevää työtä.

Etelä-Suomen lääni näyttää erikoistuneen tutkimus- ja selvityspainotteiseen työhön, mistä on ollut suurta hyötyä varsinkin silloin, kun vastaavanlaista selvitystä ei ole tehty valtakunnanlaajuisesti.

Länsi-Suomen läänissä on läänin oman selvityksen mukaan yli 800 syrjäytymishanketta. Hankkeiden määrä suhteutettuna väestöön tarkoittaa sitä, että tuhatta alle 25-vuotiaasta lasta ja nuorta kohden oli yksi hanke, mikä on varsin kattava verkosto. Läänin selvitys sisältää myös projektityöskentelyn tehokkuuden yleistä pohdintaa.

Itä-Suomen läänissä on pohdittu lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi painopistealueita, joissa erityisopetuksen kehittäminen on keskeisellä sijalla.

Oulun läänin tavoite: "Jokaiseen kouluun pitää saada päihdeyhdysopettaja." on hyvin käyttökelpoinen syrjäytymisen ehkäisyssä. Myös oppilaiden elämänhallinta yhtenä koulun arviointikriteerinä on erittäin tervetullut uudistus.

Lapin läänissä syrjäytymisen ehkäisyprojekteja on keskimäärin vähemmän kuin muissa, mutta esim. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun "Oppilaanohjauksen kehittäminen erityisesti opintojen nivelvaiheessa" on hyvin monipuolinen syrjäytymistä ehkäisevä hanke.

5 Lasten ja nuorten syrjäytyminen tutkimuksen näkökulmasta

5.1 Nuorten kiinnittyminen työhön ja yhteiskuntaan viime vuosina

Nyyssölä ja Pajalan (1999, 10–11) mukaan nuorten koulutuksesta työelämään siirtyminen tuli ongelmalliseksi Suomessa vasta 1990-luvun suurtyöttömyyden aikana. Tätä aikuistumisen ja koulutuksesta työelämään siirtymistä on kuvattu varsinkin brittiläisessä kirjallisuudessa transition -käsitteellä. Sen avulla on havainnoitu ja selvitelty nuorten yhä monitasoisemmaksi ja epävarmemmaksi käyvää kasvuprosessia. Nyt Suomessa on havahduttu siihen, että perinteinen, turvallinen ja ennustettava elämänmalli uhkaa jäädä kokonaan historian lehdille. Työttömyyden takia pitkittyvä epävarmuus ja huono-osaisuus eivät enää välttämättä valikoidu pelkkiin kouluttamattomiin tai ongelmanuoriin.

Edellä mainittujen tutkijoiden mukaan transition-käsite tai "siirtyminen" pohjautuu ajatukseen siitä, että nuoret siirtyvät nuoruudesta aikuisuuteen tiettyjen instituutioiden välityksellä, joista keskeisimmät ovat työmarkkinoille tulo, kotoa lähteminen ja perheen perustaminen. Siirtymisen määränpää on aikuisuuden ja itsenäisyyden saavuttaminen. Siirtyminen ei ole kuitenkaan ongelmaton käsite, sillä se pohjautuu olemassaolon jatkumoihin, kuten nuoruus - aikuisuus ja riippuvaisuus - itsenäisyys, jotka itsessään ovat vaikeasti määriteltävissä.

Esimerkiksi riippumattomuus on ongelmallinen käsite. Se on vahvasti sidoksissa kulttuuriin, sosiaaliturvaan sekä perherakenteeseen ja perheen sisäiseen työnjakoon (Irvin 1995). Voidaan kysyä, saavuttaako yksilö koskaan täydellistä aikuisuutta tai riippumattomuutta maailmassa, jossa nuoruutta palvotaan ja ihannoidaan ja jossa toimeentulo voi perustua pelkkiin tulonsiirtoihin tai avustuksiin. Onko pikemminkin niin, että aikuisuus ja riippumattomuus ovat sen sijaan, että olisivat määränpäänä, ovat viitteellisiä ja muotoaan muuttavia positioita, joita tavoitellaan ja työstetään läpi koko elämän (Fauske 1996, 69).

Paneutumatta sen enempää määrittelykysymyksiin voidaan sanoa, että suurin osa ikäluokasta suorittaa tavalla tai toisella siirtymisprosessin ja saavuttaa lopulta "suhteellisen"

aikuisuuden ja riippumattomuuden. Siirtymisessä voidaan erottaa useita eri tasoja. D. Baldwin ym. (1997, 82) ovat määritelleet kolme keskeistä siirtymäuraa:

- Koulutus ja työurat (education, training and labor market careers) eli perinteinen koulutuksesta työelämään siirtyminen,
- Perheura (domestic career) eli siirtyminen synnyinperheen piiristä oman perheen piiriin, sekä
- Asumisura (housing career) eli siirtyminen itsenäiseen asumiseen synnyinkodin ulkopuolelle.

Baldwin ym. korostavat, että kaikki kolme siirtymäuraa ovat vuorovaikutuksessa toisiinsa. Samalla he kritisoivat sitä, että tutkimuksessa koulutuksesta työelämään siirtyminen on hallinnut keskustelua ja useissa lähteissä transition-käsite onkin synonyymi pelkälle koulutuksesta työelämään siirtymiselle. Baldwin ym. toteavatkin, että vaikka koulutus- ja työurat ovat keskeinen osa siirtymisprosessia, niin joillekin nuorille ne eivät ole suinkaan määräävässä asemassa: perhe- ja asumistilanne säätelee usein yhtä paljon siirtymisprosessia kuin koulutus ja työllistyminenkin.

Aikaisemmin uralinjat perustuivat ennustettavuuteen ja varmuuteen: vakaata työpaikkaa seurasi vakaa asumisura, joka liittyi ydinperheen perustamiseen. Tällä hetkellä työttömyys ja epävarmuus työmarkkinoilla vaikeuttaa jo lähtökohtaisesti nuorten siirtymistä koulutuksesta työelämään. Epävarmuus työstä puolestaan hankaloittaa asumisuraa. Ydinperhemallikin on vähitellen murtumassa lisääntyvien avioerojen ja uusperheiden myötä.

Voidaan toisaalta sanoa, että epävarmuus ja epälineaarisuus ovat yleisiä siirtymäurilla. Brittiläisessä tutkimuskirjallisuudessa käytetään nimitystä bomberang children, joilla tarkoitetaan aika ajoin kotiinsa palaavia nuoria, joilta asumisuran käynnistäminen ei ole syystä tai toisesta onnistunut (Wyn & White 1997, 96). Nuorena perustettu ydinperhe kariutuu myös usein. Lisäksi nuoret ovat perinteisesti olleet työmarkkinoilla hyvin huonossa asemassa eli etäällä hyvin palkatuista, hyvin työllistävistä sekä korkeaa ammattitaitoa vaativista työtehtävistä. Tästä huolimatta nimenomaan koulutuksesta työelämään siirtymisessä on Länsi-Euroopassa tapahtunut suurimmat muutokset parin viime vuosikymmenen aikana ja Suomessa erityisesti 1990-luvulla (Nyyssölä & Pajala 1999, 11–13).

Epävarmuus ja riskit koulutuksesta työelämään siirtymisessä kulmineituvat kasvaneeseen nuorisotyöttömyyteen ja epävakaisiin työmarkkinoihin. Nuorten riski joutua työttömäksi on kasvanut nopeasti 1990-luvulla. Kun esimerkiksi vuonna 1989 työttömäksi joutumisen riski työttömyysasteella mitattuna oli noin 7 prosenttia, niin pahimpina työttömyysvuosina riskitaso oli jo yli 30 prosenttia. Toisaalta nuorten suhteellinen asema ei ole kasvaneesta työttömyydestä huolimatta oleellisesti heikentynyt 1990-luvulla, sillä nuorisotyöttömyysaste on pysytellyt koko tarkastelujakson noin 1,5–2 kertaa kokonaistyöttömyyttä korkeampana (Nyyssölä & Pajala 1999, 13).

Nuorisotutkimuksessa vakiintuneen käsityksen mukaan nuorten valinnat ja mahdollisuudet koulutuksen ja työelämän rajapinnassa ovat lisääntyneet 1980- ja 1990-luvuilla. Samalla ovat kuitenkin lisääntyneet myös valintoihin liittyvät riskit.

Ammatillisen koulutuksen suorittaneiden riski joutua työttömäksi on edelleen suuri. Ammatillisen perustutkinnon 1997–31.7.2000 suorittaneista oli työttömänä vuoden 2000 lopussa 15,9 %, mikä on varsin korkea työttömyysaste. Esimerkiksi ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneiden työttömyysaste oli vastaavana aikana 6,6 %.

Beck (1986) on sitä mieltä, että koulutusoptimismiin taipuvaset opettajat ja muut koulutusviranomaiset vakuuttavat hyvän koulutuksen ja ammatillisen tutkinnon tärkeyttä, vaikka suuri osa nuorista valmistuu suoraan työttömyyskortistoon. Osa puolestaan joutuu tyytymään koulutusta vastaamattomaan työhön ja osa taas joutuu sukkuloimaan erilaisten työllisyysohjelmien viidakossa. Ani harva vastavalmistunut saa koulutustaan vastaavan työpaikan.

Martin Baeghte (1989, 28–32) on myös korostanut yksilöllistymisen merkitystä nuorten työelämässä. Hänen mukaansa on tapahtumassa siirtymä työhön ja tuotantoon perustuvasta produktionistisesta sosialisaatiosta koulutukseen perustuvaan konsumertriseen sosialisaatioon. Hyvinvointivaltio mahdollistaa ihmisten elämänurien ja sosiaalisen liikkuvuuden yksilöllistymisen.

Baeghten mukaan sosialisaation irtaantuminen työstä vaikuttaa nuorten kehitykseen, käyttäytymiseen ja työasenteisiin seuraavasti:

1. Työn ja koulutuksen yhteyden katkeaminen johtaa suurempaan henkiseen riippuvuuteen koulutuksesta.
2. Nuoret kohtaavat myöhään työelämän normit. He tulevat melko vanhoina hierarkkisiin organisaatioihin, joissa valvotaan tarkoin nuorten kognitiivisia suorituksia ja kehitystä.
3. Koska psykologinen kasvu jatkuu koulutuksen pidentyessä, nuoret suhtautuvat suvaitsevaisesti erehdyksiin ja normien rikkomiseen työelämässä.
4. Koska nuoret ottavat vastuun omasta elämästään myöhään, he ovat pitkään riippuvaisia vanhemmistaan.
5. Nuoret kokevat olevansa hyödyllisiä yhteiskunnan jäseniä aikaisempaa vanhempina, koska he aloittavat osallistumisen yhteiskunnalliseen uusintamiseen myöhemmin.
6. Vertaisryhmissä vietetty pitkä nuoruus mahdollistaa sen, että nuoret kehittävät aikaisempaa syvempiä ja omalaatuisempia elämäntyytlejä.
7. Koska oppiminen on yksilöllinen eikä kollektiivinen prosessi, pidentynyt koulutus mahdollistaa yksilöllisen identiteetin muotoutumista yhteisöllisen sijasta.

5.2 Kotitaustan vaikutus koulutukseen hakeutumiseen

Järvisen väitöskirjan (1999, 138) mukaan nuorten koulutusvalinnat määrittyvät ajallisesti paitsi menneisyydestä myös nykyisyydestä käsin ja lisäksi myös tulevaisuus vaikuttaa niihin. Menneisyyden kokemukset vaikuttavat siihen, miten nykyhetki koetaan. Nykyhetkessä tehtävien päätösten ja toiminnan kautta voidaan puolestaan vaikuttaa tulevaisuuteen. Samanaikaisesti käsitys tulevaisuudesta on yhteydessä niihin valintoihin ja toimintatapoihin, joiden perusteella yksilön suhde tulevaisuuteen muodostuu (Rubin 1995, 5). Peruskouluaan päättävä nuori suuntautuu toisen asteen koulutukseen aikaisemman elämänhistoriansa perusteella. Eletyllä elämällä, erityisesti perhetilanteella ja koulukokemuksilla on vaikutusta siihen, minkälaisia koulutuksellisia ja ammatillisia pyrkimyksiä hänellä on.

Ihmiset voivat suhtautua tulevaisuuteensa luottavaisesti tai sitten he voivat hahmottaa tulevaisuutensa lohduttomana. Jos yksilöt kokevat, että he voivat vaikuttaa omaan tulevaisuuteensa, he toimivat Rubinin (1995, 6) mukaan tavoitteellisesti ja heille muodostuu jäsentynyt kuva tulevasta ja omista mahdollisuuksistaan siinä. Toisaalta, jos he mieltävät

omat vaikutusmahdollisuutensa vähäisinä, he kokevat tulevaisuutensa hämmentävänä, hankalana ja ennalta määrättyinä.

Järvinen (1999, 60–62) on löytänyt tutkimuksessaan kaksi työväenluokkaisten perheiden tapaa suhtautua koulutukseen. Ensimmäisessä mallissa koulutusta arvostettiin periaatteessa, mutta pitkää koulutusta ei koettu omakohtaisesti tavoittelemisen arvoiseksi.

Tavoitteeksi oli asetettu ammattitutkinto tai ylipäänsä jokin koulutus. Koulutuksen merkitys perheissä liittyi lähinnä työntekijätason ammatin hankkimiseen ja työmarkkinoille sijoittumiseen. Nämä nuoret eivät myöskään olleet saaneet tukea koulunkäyntiinsä vanhemmilta. Nuoret itse antoivat arvoa perheilleen ja halusivat elää vanhempiansa lailla. Nuoret odottivat ammatilliselta koulutukselta opetuksen painopisteen siirtymistä käytännön työnteon suuntaan.

Järvisen esittelemässä (1999, 63–66) toisessa työväenluokkaisessa vaihtoehdossa pitempikin koulutus nähtiin omakohtaisesti tavoittelemisen arvoisena. Nuorten puheiden perusteella vanhemmat uskoivat koulutukseen ja halusivat lapsilleen aukeavan kouluttautumisen myötä erilaiset näköalat kuin, mihin heillä itsellään oli ollut mahdollisuus (ks. myös Ahponen & Järvelä 1983; Käyhkö & Tuupanen 1996). Näissä perheissä vallitsi ns. murtunut koulustraditio, mikä merkitsi sitä, että perheen ja suvun nuorempi polvi oli vanhempiaan koulutetumpaa.

Vaikka näissä perheissä nuorten puheiden perusteella arvostettiin koulutusta ja sen hankkimista, ei vanhempien ohjaus ollut tehokasta. Vanhemmilla tuntui olevan liian pieni tietomäärä käytössään, jotta he olisivat voineet antaa koulu-uran valintaan liittyviä neuvoja. Toisaalta korkeakoulutus nähtiin lupauksena ja mahdollisuutena sosiaaliseen nousuun. Toisaalta taas yliopisto edusti kulttuurisesti vierasta elämänaluetta, jonne siirtymistä myös epäroitiin.

Vaikka nuoret tuntuivatkin kiintyneen perheidensä elämänmuotoon, heidän puheissaan ilmeni kuitenkin selkeän elämisen mallin löytämisen vaikeus lähipiiristä. He eivät halunneet hakeutua työväenluokkaisiin töihin, mutta toisaalta he eivät osanneet yksilöidä omia kiinnostuksen kohteitaan koulutuksessa. He tavoittelivat ensisijaisesti jatkokoulutuspaikkaa ja vasta toissijaisesti ammattia. Tähän vaikuttanee joidenkin kohdalla se, että koulutukseen hakeudutaan pääosin siitä syystä, että pelätään työmarkkinatuen menettämistä.

Toimihenkilöperheissä varttuneisiin nuoriin verrattuna näillä työntekijäperheiden nuorilla oli lyhyempi aikaperspektiivi. Heidän toiveammattinsa olivat toimihenkilötason ammatteja, kuten sairaanhoitaja ja poliisi ja osa ei maininnut yhtään ammattia nimeltä. Näillä nuorilla oli vähäiset tiedot korkeakoululaitoksesta sen toimintatavoista ja yliopistoihin pääsemisen kriteereistä.

Nuorten maailmassa lukio näyttäytyi tavallisena peruskoulun jatkeena, joka paitsi antaisi lisäaikaa ammatinvalinnan selkiintymiselle myös tarjoaisi ammatillista vaihtoehtoa monipuolisemmat ja paremmat jatkokoulutusmahdollisuudet. He odottivat ammattia ja perheen perustamista, mutta varsinainen ura-ajattelu oli näille nuorille vierasta (Järvinen 1999).

Järvisen (1999, 189–196) mukaan Gambetta (1987) näkee asian seuraavalla tavalla: Koulutuksellista valikoitumista on yhteiskuntatieteissä perinteisesti tarkasteltu kolmesta eri lähtökohdasta: Näkemykset liittyvät yleisempiin pohdintoihin inhimillisen toiminnan luonteesta ja motiiveista.

Srukturalistisiin yhteiskuntateorioihin nojautuneet tulkinnat ovat lähteneet oletuksesta, jonka mukaan yhteiskunnan rakenteelliset tekijät, erityisesti tuotanto-olosuhteet määrittävät yksilöiden toimintaa ja rajoittavat ihmisten vapautta tehdä itsenäisiä valintoja. Kysymystä yksilöiden vapaudesta valita eri vaihtoehtojen välillä on pidetty tässä katsannossa

epäolennaisena, koska vaihtoehtojen on katsottu olevan suurelta osin yksilön luokkaseaman määrittämiä (Craib 1992, 157, 166–171; Okano 1995, 32–33).

Järvisen (1999) mukaan koulutusta koskevassa tutkimuksessa edellisen kaltaiset tulokset olivat varsin suosittuja erityisesti 1970-luvulla. Tuolloin ns. reproduktioteoreetikot kiinnostuivat koulun ja yhteiskunnallisen työnjaon yhteyksistä. Koulua ei nähty enää pelkästään tietojen, taitojen ja kaikille yhteisen kulttuuriperinnön välittäjänä, vaan koulutuksessa katsottiin olevan kyse ennen kaikkea vallasta ja sosiaalisesta kontrollista. Koulun katsottiin esitetyistä tasa-arvopyrkimyksistä huolimatta ajavan lähinnä eliitin etuja (Bourdieu & Passeron 1990; Bowles & Gintis 1976). Esimerkiksi työväestön lasten keskimääräistä heikomman koulumenestyksen ja ylipäättään yhteiskuntaryhmien välisten koulutuserojen katsottiin olevan seurausta koulun käytäntöihin piiloutuvasta, työväestön lapsia "sortavasta" ja samalla vallitsevaa luokkarakennetta uusintavasta ajatusmaailmasta (Broady 1986).

Esim. *rationaalisen valinnanteoriaan* perustuvien tulkintojen mukaan ihmiset toimivat tietoisesti harkiten sen mukaan, mitä he haluavat ja millä todennäköisyydellä he uskovat saavuttavansa sen, mitä he haluavat (Gambetta 1987, 16; Okano 1995, 33). Valinnat nähdään osana peliä, jossa kukin pelaaja pyrkii lyömään itselleen optimaalisen strategian eli toimimaan mahdollisimman järkevästi. Tässä katsannossa ihmisten voisi olettaa esimerkiksi koulutukseen hakeutuessaan ensinnäkin selvittävän minkälainen koulutus heitä kiinnostaa, toiseksi arvioivan omia mahdollisuuksiaan tulla hyväksytyksi eri oppilaitoksiin ja kolmanneksi pohtivan potentiaalisten vaihtoehtojen etuja ja haittoja.

Yksilön valinnoille muodostavat laajemman kontekstin Järvisen mukaan (1999, 191) hänen aikaisempi elämänhistoriansa ja kulttuuriympäristö, jossa hän on varttunut. Kulttuuriset selitysmallit lähtevätkin siitä, että yksilö sisäistää primaarisosialisaation, erityisesti kotikasvatuksen yhteydessä kasvuympäristölleen ominaiset arvot, normit ja toiminnan periaatteet, jotka suuntaavat hänen valintojaan. Yksilöt voivat vertailla eri mahdollisuuksia ja valita niiden välillä, mutta kulttuuri suuntaa kuitenkin tätä valintaa rajaamalla tietyt mahdollisuudet pois "sopimattomina" ja hyväksymällä toiset vaihtoehdot potentiaalisina, yksilölle sopivina vaihtoehtoina (Gambetta 1987, 15–16). Esimerkiksi voidaan ajatella, että huolimatta samantasoisesta koulumenestyksestä vähän koulutettujen vanhempien lapset eivät koe yliopisto-opintoja itselleen yhtä todennäköisenä jatkokoulutusvaihtoehtona kuin korkeamman koulutuksen saaneiden vanhempien lapset. Samoin kulttuuriset näkemykset naisten ja miesten rooleista perheissä, työmarkkinoilla ja yhteiskunnassa ylipäättään ovat yhteydessä siihen, minkälaiseen koulutukseen pojat ja tytöt hakeutuvat ja minkälaista työuraa he kaavailevat.

5.3 Koulutuksesta syrjäytymistä koskevia tutkimuksia

On olemassa tutkimusta, jossa väitetään koulun jo sinänsä aiheuttavan oppilaille syrjäytneisyyttä tai ainakin syventävän tällaista epäsuotuisaa kehitystä. Ruotsalainen pedagogi ja kriitikko D. Broady korostaa kirjoituksessaan, että nykyinen peruskoulu ei olekaan yhtenäiskoulujärjestelmä, vaan lähinnä oppilaan sosiaalinen tausta määrää koulumenestyksen. Broady puhuu piilo-opetussuunnitelmasta, joka on hänen mielestään määräävä oppilaiden menestymiselle. Hän sanoo: "Me ala-asteella työskentelevät tiedämme, että oppilaat luokitellaan usein jo ensimmäisellä luokalla vahvoihin ja heikkoihin. Kaikilla vuosikursseilla on

kaksi näkymätöntä linjaa: toinen johtaa ylempään koulutukseen ja arvostettuihin ammatteihin ja toinen taas, jolle useimmat työläisten lapset joutuvat, johtaa nopeammin työmarkkinoille" (Broady 1986, 12–13). Broady näkee koulun yhteiskunnallisena tehtävänä säilyttää, valikoida ja sosiaalistaa oppilaitaan (Broady, 127).

Willisin (1984, 196–207) esittämien teorioiden mukaan koulun tehtävänä onkin oikeastaan vain saada erilaistettua oppilaiden ideologioita, toiveet ja mahdollisuudet työelämään varten. Willisin mielestä tilanne saattaisi mennä ammatinvalinnanohjauksessa ja työmarkkinoilla kaaokseen, jos kaikki työväenluokan lapset olisivat ilman muuta nielleet ajatuksen itsensä kehittämisestä ja kaikilla olisi vahva minäkäsitys ja kaikki vaatisivat mielekästä työtä.

Takalan tutkimuksessa (1992, 11–38) syrjäytyminen on selittävä teoria ja kouluallergiat ovat selittäviä ilmiöitä. Syrjäytyminen siis selittää sen, kuinka jo koulussa tietty aines oppilaista valikoituu vetäytyjiksi ja häiriköiksi ja joutuu sitä kautta heikkoon asemaan työmarkkinoilla. Näille koulussa syrjäytetyille on ominaista voimakas koulu- ja koulutuskielteisyys. Ryhmä koostuu etupäässä pojista, jotka joutuvat ilman koulutuksellista kvalifikaatiota ja ilman työkokemusta työttömiksi. Koulunsa keskeyttäneet syrjäytyneet katsovat myös usein olevansa syypäitä tilanteeseensa. Myös työvoimatoimistoilla on vaikeuksia näiden nuorten kanssa. Mitä pitemmälle syrjäytymisprosessi etenee eli työllistyminen ei onnistu ja työkokemukset ovat kielteisiä, sitä selvemmäksi muodostuu myös uloslyönti koko yhteiskunnasta.

Mikko Takalan (1992) tutkimus kouluallergia on ensimmäisiä suomalaisia tutkimuksia, jossa seurataan kouluvaikeuksisten nuorten pärjäämistä, silloin, kun ryhmään kohdistetaan erityistoimenpiteitä nuorten auttamiseksi.

Takalan mukaan koulu ei tarjoa kouluallergikoille sitä, mitä he haluaisivat tai tarvitsisivat. Vähitellen nuorelle kehittyy voimakas koulu- tai koulutuskielteisyys. Oppilas ei näe enää mitään syytä käydä koulua, vaan hän kokee sen toisarvoiseksi ja pelkästään pakoksi. Seurauksena on usein koulun keskeyttäminen ja vähintäänkin alisuoriutuminen. Taustalta löytyy nuoren motivaatio-ongelmia, oppilaan ja opettajan vuorovaikutukseen liittyviä tekijöitä, perheen ja sosiaalisen taustan vaikutusta ja huonoja vapaa-ajan harrastuksia tai suoraan harrastuksettomuutta. Takala kuvaa näitä monitahoisia ilmiöitä seuraavien piirteiden avulla:

- negatiivinen asenne kouluun
- flegmaattisuus ja aggressiivisuus opettajaa kohtaan
- tietämättömyys omista kyvyistä ja motivaation heikkous
- opettaja enempää kuin muutkaan aikuiset eivät saa otetta
- ei vapaa-ajan harrastuksia
- pärjäämättömyys - elämä on kuin tuuliajolla
- passiivista ja häiriköivää vastarintaa
- halu elää ilman, että tarvitsisi raataa
- päähuvinä kaupallisen nuorisokulttuurin passiivinen kulutus
- yleinen jäsentymättömyys suhteessa omaan itseensä, omiin kykyihin sekä yhteiskunnan organisaatioihin (Takala 1992, 33,37).

Takala määrittelee yhteiskunnasta syrjäytymisen vaiheet seuraavasti:

1. vaikeudet kotona, koulussa ja sosiaalisessa toimintaympäristössä,
2. koulun keskeyttäminen tai alisuorittaminen (kouluallergia),
3. työmarkkinavaihe, jossa ajautuminen huonoon työmarkkina-asemaan,
4. täydellinen syrjäytyminen (työn vieroksunta, kriminalisoituminen, sosiaaliavustusten varassa eläminen, alkoholisoituminen, eristäytyminen, tms. marginalisoituminen)
5. laitostuminen tai eristäminen muusta yhteiskunnasta.

Kivinen, Rinne ja Kivirauma (1985, 3-9) ovat selvittäneet koulutussosiologisessa tarkastelussaan kouluinstituutiota lapsen ja kehityksen ja oppimisen toimintaympäristönä niine koulun käytännöissä vaikuttavine tekijöineen, jotka sekä avaavat tiettyjä kehitysmahdollisuuksia että sulkevat pois toisia mahdollisuuksia. Koulun hahmottaminen sellaisena toimintaympäristönä, jossa yksilöiden sosiaali- ja henkilöhistoriassaan omaksumat pysyvät tavat ja koulun institutionaaliset odotukset ja mekanismit (esim. piilo-opetussuunnitelma) törmäävät yhteen on tutkijoiden mukaan välttämätön edellytys kouluun liittyvälle tutkimukselle ja yleisemminkin yksilöiden ja ryhmien toiminnan ymmärtämiselle koulussa.

Kivinen ym. mukaan koulu yksilön toimintaympäristönä asettuu yhdeksi silmukaksi ketjuun, joka alkaa lapsuudesta ja perheestä johtaen päiväkodin ja koulun kautta täysivaltaisten aikuisten maailmaan. Kukin instituutio saa vuorollaan oman asemansa yksilöllisen kasvun saattamisessa tiettyyn muotoon. Kouluun siirtyminen merkitsee aina tiettyä murrosta lapsen identiteetin kehityksessä.

Kivinen ym. mukaan mm. Jackson (1968, 34) kuvaa tilannetta seuraavaan tapaan. Hyvin sopeutuva oppilas mukautuu hangoittelematta koulun institutionaaliin odotuksiin. Tällainen oppilas tekee kotitehtävänsä, vaikka väärin, hän viittaa usein. jne.

Koulussa opetetaan opetussuunnitelmien ja oppikirjojen määrittämiä tietoja, taitoja ja tapoja, joiden oppimista yleensä myös arvioidaan kokeiden ja havaintojen avulla. Koulun arkisissa käytännöissä oppilas tulee samalla paljolti tiedostamattaan "metaoppineeksi" oman kehityksensä mahdollisuudet ja rajat. Oppilaat omaksuvat vähitellen tietyn käsityksen omasta koulutuskelvollisuudestaan. Opettajilla on taas suuri valta määrittäessään oppilaidensa kykyjä ja henkistä ja persoonallista terveyttä (poikkeavuudet), joka määrittelee oppilaiden sijoittumista jatkokoulutukseen, työhön ja elämään (Woods 1979, 141).

Lapsen syrjäytyminen näkyy usein jo peruskoulun aloitusvaiheessa. Lastentarhanopettajat sanovat havaitsevänsä syrjäytymiskehityksen jo vieläkin aikaisemmin eli päiväkotivaiheessa. Lapsen ja nuoren syrjäytymiskehitys tulee koulussa ilmi eri tavoin luokkasteesta, lapsen persoonallisuudesta, sukupuolesta jne. riippuen. Useimmiten erilainen oireilu johtaa huonoihin koulusuorituksiin ja sen mukanaan tuomiin jatko-opintomahdollisuuksien kapenemiseen ja muutoinkin yleiseen koulu- ja opiskeluhaluttomuuteen.

Poikien kohdalla syrjäytymisriski näkyy usein koulun aloitusvaiheessa käytöshäiriöinä, keskittymiskyvyn puutteena, levottomuutena, oppimisvaikeuksina jne. Yläasteella tulevat sitten kuvaan mukaan koulusta pinnaaminen, päihteiden käyttö ja joissakin tapauksissa rötöstely.

Tytöillä oireilu voi olla edellä mainittujen oireiden lisäksi tai sijasta myös usein syrjäänvetäytymistä, ahdistuneisuutta ja pahaa oloa.

Koulussa syrjäytymiseen liitetään usein käsite käyttäytymishäiriö. Myös aikaisemmassa peruskoululainsäädännössä puhuttiin tunne-elämän häiriöistä ja peruskouluun sopeutumattomista. On myös käytetty käsitettä "vaikeasti kasvatettava", jota käsitettä käyttää mm.

Seppovaara (1998, 16). Tähän käsitteeseen sisällytetään tällöin sekä tunne-elämältään häiriintyneet että sosiaalisesti sopeutumattomat, sillä näitä on varsinkin peruskoulutasolla usein vaikea erottaa toisistaan.

Sopeutumattomien opetus (Esy)

ja käyttäytymishäiriöt

Riitta Seppovaara on tutkinut Esy-oppilaiden uraa Espoossa lukuvuosina 1977–1994. Käyttäytymishäiriöiden yleisyydestä peruskoulussa Seppovaara toteaa (1998, 11), että erityisopetukseen osallistuvia oppilaita arvioidaan maassamme tehtyjen eri selvitysten mukaan olevan 17 % peruskoululaisista. Erityisluokilla tai - kouluissa näistä oppilaista on 2,3 % (14.573 oppilasta) ja loput 14,7 % osallistuu luokattomaan eli osa-aikaiseen erityisopetukseen (Erityisopetusta ei saa syrjiä, 1995).

Kaipaisen ja Virkkusen (1993) mukaan vakavaa käyttäytymishäiriöisyyttä esiintyy 3–8 %:lla kouluikäisistä. Kyseessä ei ole nuorten kasvuun liittyvä ohimenevä oireilu vaan psykososiaalista toimintakykyä vaurioittava persoonallisuuden rakenteen häiriö. Jos nämä lapset ja nuoret jäävät ilman intensiivistä ja ammattitaitoista hoitoa, saattaa jopa 40 %:lle kehittyä aikuisuuden vaikea psykososiaalinen invaliditeetti.

Käyttäytymishäiriöiden luokitteluna on mm. käytetty (Seppovaara, 1998, 18–19) Amerikan psykiatrisen yhdistyksen laatima mielenterveyden häiriöiden luokittelu DSM IV (Diagnostic and Statistic of Mental Disorders). DSM IV on typologia, jossa pyritään käyttäytymisen perusteella tarkentamaan kuvaavia luokitteluja. Tarkastelun kohteena olevat häiriöt ovat yleisiä kouluvaikeuksien vuoksi tutkimuksiin tuleville lapsille ja nuorille. Seppovaara-Jousin (1996, 118–119) Esy-luokille siirtojen perusteet jakautuivat DSM IV-luokituksen perusteella seuraavasti: Esy-luokille siirtojen perusteista noin 40 % sijoittuu luokkaan "käyttäytymishäiriöt". Tähän ryhmään luokitelluilla esiintyy jatkuvasti käyttäytymistä, joka ei kunnioita toisten ihmisten perusoikeuksia ja rikkoo ikäryhmälleen tärkeitä sosiaalisia normeja. Siirtojen perusteista 34 % sijoittuu luokkaan "tarkkaavaisuushäiriöt". Tyypillisiksi piirteiksi katsotaan mm. rauhattomuus, malttamattomuus, keskittymättömyys, harkitsemattomuus ja toisten häiritseminen. Siirtojen perusteista 15 % sijoittuu luokkaan "uhmakkuushäiriöt". Tämä määritellään kielteiseksi, vihamieliseksi ja uhmakkaaksi käyttäytymiseksi muita ihmisiä ja sääntöjä kohtaan. Perusteista 10,5 % ei sijoittunut mihinkään yllä mainittuun luokkaan.

A. Naukkarinen (1998, 19–35) on painottanut tutkimuksessaan koulun kulttuurin merkitystä sen piirissä toimiville henkilöille eli opettajille, koulun muulle henkilökunnalle ja oppilaille. Kulttuuri luo koulun sisäisen arviointijärjestelmän ja keinot tulosten parantamiseksi. Kulttuurin kautta kouluorganisaatio havainnoi, tulkitsee ja rakentelee merkityksiä sille, mitä ympäristö siltä haluaa ja mitä rajoituksia ympäristö sille asettaa. Naukkarisen mukaan koulun kulttuuri on siis asettamassa ja ylläpitämässä rajoja suhteessa ympäröivään kulttuuriin. (ks. Smylie 1991, 24–31.)

Fullanin ja Stiegelbauerin (1991) mielestä koulun kehittämisessä on epäonnistuttu mm. siksi, että muutosta ei ole sovellettu fenomenologisesti, ihmisten kokemusmaailma huomiioon ottaen. Fenomenologisesti suuntautunut koulututkimus näkee jokaisen koulun kulttuurin ainutlaatuisena. Kulttuuri nähdään ajallisesti, paikallisesti ja historiallisesti rakentuneena. Kulttuurin muotoutumisessa on merkityksellistä johtajuuden luonne, kouluväen uskomusten luonne koulun historiallisessa kehityksessä, koulun historiaa aikojen kuluessa muokanneet kriittiset tapahtumat ja koulun ulkopuolelta kouluun kohdistuneet paineet. On

tärkeää, että muutosta haluavan koulun ihmisille muutoksella on yhteinen merkitys (Fullan & Stiegelbauer, 4–5, Smylie 1991, 26).

Naukkarisen mukaan ei-toivottua käyttäytymistä voi pitää "radikaalina poikkeamana" koulun kulttuurista. Jotkut oppilaat eivät ole sosiaalistuneet koulun kulttuuriin, käyttäytyvät toisin kuin hyväksyttävän käyttäytymisen säännöt sanovat ja he irtaantuvat koulun todellisuudesta. Tämä irtaantuminen nähdään nimenomaan oppilaan poikkeavuutena järjestelmässä ja työrauhaa häiritsevä oppilas luokitellaan sopeutumattomaksi tai oppimisvaikeuksiseksi ja hän saa alemman esim. häirikön statuksen.

Koulutuksen laatuun liittyvä kouluviihtyvyys nähdään oppilaille kokonaisvaltaisena viihtymisenä, sekä myönteisten että kielteisten kokemusten kannalta, erityisesti koululle tyypillisissä tehtävissä (Linnakylä & Malin, 1997, 114–115). Koulun työrauha on kiinteä osa kouluviihtyvyyttä. Käsitteenä koulun työrauha on suhteellinen riippuen siitä, kenen näkökulmasta työrauhaa pohditaan. Myös Kouluhallituksen 1970-luvulla koulun työrauhaa selvitelleen komitean (Kouluhallitus 1973) muistiossa painotettiin, että työrauha on subjektiivinen käsite. Siinä näkyy arvioijan persoonallisuus ja näkemykset kasvatuksesta ja opetuksesta.

Erätuuli ja Puurula (1990, 15) toteavat, että opettajat ja oppilaat kokevat työrauhan kukin omista lähtökohdistaan ja tilannearvioistaan käsin. Hirsjärvi (1983, 196) määrittelee työrauhan seuraavasti: "Työrauha kouluyhteisössä edellyttää yhteisön kaikilta jäseniltä sisäistynyttä kurinalaista toimintaa. Se on subjektiivista, suhteellista ja muuttuvaa ja kunnioittaa yhteisön laatimia sopimuksia sekä ottaa huomioon opetustilanteet, oppilaiden ikäasteen, yhteisön jäsenten persoonallisuuden sekä koulua ympäröivän yhteisön vaikutteet."

Jahnukaisen tutkimus (1997) Koulun varjosta aikuisuuteen, jossa on kartoitettu riskitekijöiden esiintymistä entisten tarkkailuluokkalaisten ryhmässä, käsittelee samantapaista aineistoa kuin oma tutkimukseni. Samantyyppinen aineisto esiintyy myös Kiviraumalla (1995), joka selvittelee myös entisten tarkkailuluokkalaisten kehittymistä 10 vuoden ajalta. Kuorelahdella (1996) ja Seppovaaralla (1998) taas on erityisopetukseen osallistuneiden lähinnä Esy-oppilaiden tutkimusta. Tämä viimeksimainittu on nykyaikainen nimitys tarkkailuluokkalaisille.

Jahnukainen sai erityisten riskitekijöiden esiintyvyydeksi omassa aineistossaan seuraavanlaisen kuvion:

Taulukko 1. Riskitekijöiden esiintyminen Jahnukaisen tutkimusaineistossa

Huoltajan matala sosiaalekon. asema	16
Yksinhuoltajuus	15
Huoltajan matala koulutus	14
Vanhempien avioero	12
Fyysiset sairaudet	6
Alkoholismi	6
Mielenterveysongelmat	5
Työkyvyttömyys	5
Vanhemman kuolema	4
Perheessä yli 4 lasta	3
Perheväkivalta	3
Pitkäaikaistyöttömyys	3
Muu addiktio	1

6 Nuorisotyö syrjäytymis- kehityksen ennaltaehkäisyssä

6.1 Nuorisotyön ja nuorisosihteerin toimenkuvan kehittäminen

Osallisuushankkeen raportissa on otettu esille nuorisosihteerin toimenkuvan kehittäminen seuraavasti:

- Nuorisotyön pedagogista otetta on vahvistettava. Arvostavaa aikuissuhdetta nuoren ja ohjaajan välillä on korostettava. Moniammatillinen yhteistyö on avainasemassa. Suomessa nuorisotyön keskeisinä toimijoina ovat kunnat, seurakunnat sekä laaja järjestökenttä. Kasvatuksellinen perusnuorisotyö on keskeinen osa ongelmien ennaltaehkäisyä ja nuorten sosiaalista vahvistamista. Perusnuorisotyössä on keskeistä nuorten oman kansalaistoiminnan tukeminen ottaen huomioon nuorten uudet toimintamuodot ja -tavat.

Kuntien nuorisosihteerien tehtäviä tulisi kehittää nuorisopoliittisen koordinaattorin ja nuorisosihteerin suuntaan. Tämä laajentaisi nuorisosihteerin nykyistä toimenkuvaa nykyistä kokonaisvaltaisemmaksi. Nuorisosihteerin tehtäviä voisivat olla mm.

1. Nuorten asioiden hoitaja linkkinä nuoren ja koulun, vanhempien, viranomaisten ja kansalaisjärjestöjen välillä
2. Nuorten osallisuutta tukevan nuorisopoliittisen verkoston koordinaattori kunnassa
3. Koulun oppilashuoltoryhmän jäsen
4. Koululaisten iltapäivätoiminnan organisaattorina ja yhteyshenkilönä alueen seurakuntiin ja kansalaisjärjestöihin (mm. urheiluseurat, nuorisoyhdistykset, asukasjärjestöt jne.) nuorisotoiminnan asuinaluekohtaiseksi tukemiseksi nuorten lähtökohdista.

Nuorisotyö kuuluu kunnan toimialaan nuorisotyölain (235/1995) perusteella. Nuorisotyöllä tarkoitetaan nuorten kansalaistoiminnan edistämistä ja nuorten elinolojen parantamista. Käytännössä kaikissa kunnissa on jonkinasteista nuorisotyötä, jota rahoitetaan pääosin kunnan toimesta ja johon osoitetaan myös valtionosuutta.

Nuorten elinolojen parantamisessa kunnallisella nuorisotyöllä on keskeinen rooli nuorisopoliittisten toimenpiteiden yhteensovittamisessa ja moniammatillisten yhteistyöryhmien koordinaattoreina. Nuorisotutkimusta ja -koulutusta kehitetään tietojen ja toimintamenetelmien uudistamiseksi vastaamaan nuorten elämäntilannetta ja tarpeita.

Kunnan nuorisosihteerin tehtäväkenttä on laajentunut eräänlaisen nuorisoasiamiehen suuntaan. Kun nuorisosihteerin tehtäviä kehitetään kunnallisen nuorisopolitiikan koordinaattorina ja uudentyyppisenä nuorisoasiamiehenä, on tärkeää, että hänellä on hyvät yhteydet ja toimintamahdollisuudet eri ympäristöissä, joissa nuoret ovat tavoitettavissa. Ennaltaehkäisevän nuorisotyön ja nuorten sosiaalisen vahvistamisen kannalta peruskoulu on keskeinen ympäristö, koska sitä kautta kunnan kaikki lapset ja nuoret ovat tavoitettavissa.

Kunnallisen nuorisotyön ohella seurakunnilla on laajaa nuorisotyötä, jonka sisältö on monipuolinen ja toimintaan osallistuu suuri joukko lapsia ja nuoria. Nuorisojärjestöjen asema on Suomessa aina ollut vahva. Enemmistö nuorista osallistuu edelleen järjestötoimintaan. Osallistuminen jakautuu tasan liikunta- ja muiden nuorisojärjestöjen kesken.

Kaikkien nuorisotyön toimijoiden yhteinen, nykyistä vahvempi kasvatuksellinen ote on tulevaisuuden kannalta tärkeää.

7 Selvityksiä toimenpiteistä, joihin koulutuksen alalla on syytä ryhtyä syrjäytymisen ehkäisemiseksi

7.1 Toimenpide-ehdotuksia peruskoululle

7.1.1 Peruskoulun päätyttyä nivelvaiheen ohjauksen kehittäminen ja ammatinvalinnan tehostaminen

Tähän vaiheeseen tulee luoda selkeä seurantajärjestelmä.

Seuranta voidaan toteuttaa esimerkiksi näin:

Peruskoulusta ammattiin

- seurannan järjestäminen

Noin 7 prosenttia peruskoulun päättäneistä ei sijoitus mihinkään koulutukseen. Peruskoulusta lähtiessä olisi tarpeellista seurata nuorten sijoittumista ammatilliseen koulutukseen ja lukioon. Lukion ja ammatillisen koulutuksen aloittaa noin 94 % ikäluokasta ja suorittaa 82 % ikäluokasta.

Jos kunnalle annettaisiin tehtäväksi seurata nuoria, jotka putoavat pois peruskoulun jälkeisestä koulutuksesta pitäisi ensimmäinen seuranta olla syksyllä heti peruskoulun jälkeen ja toinen esim. seuraavana syksynä vuoden kuluttua opintojen ensimmäisestä aloituskohdasta, sillä ensimmäisen vuoden aikana on keskeyttäneitä kaikkein eniten.

Seuraava seurantajakso voisi olla neljännen vuoden syksyllä, sillä ammatillinen koulutus kestää kolme vuotta ja samoin lukio suurimmalla osalla nuorista. Tämän jälkeen seuranta jäisi tilastokeskuksen seurantajärjestelmiin.

Seuranta

I	I	I	I
I syksy perusk. jälkeen	II syksy perusk. jälkeen	IV syksy perusk. jälkeen	tilastokesk. seuraa

Kunta voisi valtuuttaa seurantaan ensisijaisesti oppilaanohjaajat peruskoulusta ja OPO:n puuttuessa jonkun muun henkilön peruskoulusta ja sen jälkeen tiedot koordinoidaan kunnassa ja syrjäytymisvaarassa olevien kohdalla pyritään antamaan henkilökohtaista ohjausta.

Lähtiessä peruskoulusta jokaiselle (syrjäytymisvaarassa olevalle) nuorelle tehtäisiin *urasuunnitelma*, jota korjattaisiin sitten, kun opinnot jatkuvat joko ammatillisessa oppilaitoksessa tai lukiossa.

7.1.2 Mielenterveyden edistäminen koulussa ja oppilaitoksessa

Seuraavan tekstin sosiaali- ja terveysministeriö on pyytänyt Stakesilta tätä muistiota varten:

Täysivaltainen kansalaisuus voi toteutua vain, jos ihmisellä on riittävät perustaidot ja tiedot yhteiskunnassa toimimista varten. Koulun merkitys näiden tietojen ja taitojen antajana yh-teiskunnassa on tärkeä lähtökohta syrjäytymisen ehkäisyssä.

Koulukokemuksilla voi olla suuri vaikutus lapsen kehitykselle sekä hyvään että huonoon suuntaan. Koulu voi tukea ja kannustaa, mutta se voi myös haavoittaa, jopa vaurioittaa lasta. Ihmisen minäkuva muotoutuu sosiaalisten kokemusten ja etenkin muilta ihmisiltä saadun palautteen pohjalta. Koululla merkittävä asema lapsen minäkuvan muokkaamisessa. Palkitsevat ja myönteiset kokemukset kehittävät lasten itseluottamusta ja tervettä itsetuntoa. Ryhmän ulkopuolelle jääminen ja syrjityksi tuleminen heikentävät itsetuntoa. Epäonnistumiset ja kielteinen palaute heikentävät minäkuva, erityisesti oppimisen minäkuva, mikä voi näkyä koko elämän jatkuvana epäluottamuksena omiin kykyihin.

Koulun keskeistä yhteyttä syrjäytymiskehitykseen osoittaa mm., että valtaosa syrjäytivistä nuorista on selvinnyt huonosti koulussa ja/tai jättänyt opintonsa kesken joko jo peruskouluvaiheessa tai keskiasteella. Taustalta löytyy usein huono itsetunto, heikot akateemiset taidot ja moninaiset sosiaaliset ongelmat. Koululla on monia mahdollisuuksia ehkäistä ja pysäyttää kielteinen kehitys, varsinkin kun se tavoittaa käytännöllisesti katsoen koko ikäluokan.

Hyvinvointia edistetään ja syrjäytymistä voidaan ehkäistä sekä

- 1) kouluyhteisössä kokonaisuutena että
- 2) yksilötasolla oppilaiden mielenterveystyössä.

Kouluyhteisön ilmapiiri ja toimivuus

Kun oppilaiden hyvinvointia pyritään lisäämään, tärkeimmiksi asioiksi nousevat koko koulun ja luokan ilmapiiri ja myönteisten muutosten toteutuminen koulun opetusohjelmassa. Kouluyhteisössä vallitsevat arvot ja toimintatavat sekä aikuisten oma esimerkki tukevat

tai heikentävät lasten henkistä kasvua ja tasapainoa. Opetusohjelman tulisi sisältää aineksia, joiden avulla lapset voivat oppia itsetuntemusta (esim. ns. tunneälyä), paineensietokykyä ja ihmissuhdetaitoja. Näitä ominaisuuksia tukevan opettajien ammatillisen kehityksen vahvistaminen sekä koulun ja sen ympäröivän yhteisön verkostojen kehittäminen on tärkeää. Koulun hyvä verkostoituminen omassa ympäristössään välittää oppilaille kuvan hyvin rakentuneesta ja toimivasta yhteiskunnasta.

Tällaisia tavoitteita voidaan edistää mm. edistämällä yhteisöllisyyttä ja eri-ikäisten kanssakäymistä ja vakiinnuttamalla lasten suhteita oppilastovereihin ja aikuisiin

- kokoamalla koulutyön tueksi vanhempien ja muiden aikuisten verkostoja, jossa sekä lapset että aikuiset oppivat tuntemaan toisensa
- raivaamalla koulutyöhön tilaa sellaisille suvannoille joissa lapset ja aikuiset pääsevät taiteen keinojen avulla tutkimaan elämän peruskysymyksiä: keitä me olemme, mihin me kuulumme ja kuinka me elämme
- siirtymällä suoritusten ja saavutusten mittaamisesta kohti onnistuneiden oppimiskokemusten mittaamista (joskin mittaamista tulisi kaikkiaan vähentää)
- lisäämällä opettajakoulutukseen taitoja kasvattaa lasten emotionaalista ja sosiaalista pääomaa

Oppilaskohtainen

mielenterveyden edistäminen

Varttuessaan oppilaat kohtaavat monia kehitykseen kuuluvia haasteita, ja myös koulu asettaa niitä. Perinteinen koulun rooli on älyllisen ja tiedollisen kehityksen edistäminen. Lapsen on totuttava työskentelemään annettujen päämäärien puolesta itsekseen ja yhdessä toisten kanssa. Lapset kohtaavat koulussa myös sosiaalisen kehityksen haasteita. Syrjäytymisen ehkäisyn kannalta on erittäin tärkeää, että lapsi oppii toimimaan lapsiryhmässä, löytää ystäviä ja saa kontaktia muihin. Koulussa kohdataan myös emotionaalisen kehityksen haasteita: omien tunteiden kuten pettymyksen, surun, ilon ja kiukun tunnistamista ja niiden ilmaisua ikätoverien parissa ja vieraitten aikuisten läsnä ollessa. Ihmissuhteiden ja ristiriitojen ratkaisun yksi keskeinen perusta on kyky empatiaan, jonka harjoittelun olisi hyvä kuulua opetusohjelmaan. Koulussa lasten tulisi oppia myös moraalisia arvoja ja normeja, joita ovat käsitykset oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta oman elämän näkökulmasta, sekä toisen ihmisen oikeuksien ja koskemattomuuden kunnioittaminen.

Oppilaan mielen hyvä tasapaino luo mahdollisuuden oppimiseen ja antaa kykyä vastata uusiin kehityshaasteisiin. Koulu voi opettaa lapsia huolehtimaan omasta mielenterveydestään ja välttämään sitä vaarantavia asioita. Koulun mielenterveystyön tehtävänä on

1. lapsen sosiaalisen ja emotionaalisen kasvun ja kehityksen tukeminen
2. häiriöiden varhainen havaitseminen ja
3. lapsen ohjaaminen tarvittaessa tutkimukseen ja hoitoon.

Koulun mielenterveystyön merkittävin osa toteutuu luokissa ja muualla kouluyhteisössä arkisen koulutyön osana. Sen tulisi olla suunnitelmallista, jatkuvaa ja asiantuntevaa. Sen keskeisiä tavoitteina on rakentaa oppilaiden kokemaa turvallisuutta koulun arjessa ja vahvistaa oppilaiden kokemusta koko koulun ja oman lähiryhmänsä yhteisöön kuulumisesta. Tulisi siis vahvistaa oppilaiden itsetuntoa, myönteistä minäkuvaa ja uskoa omiin mahdollisuuksiin oppia ja kehittyä läpi elämän.

Näihin tavoitteisiin pääsemiseksi tulee huolehtia siitä, että

- jokainen oppilas saa usein myönteistä palautetta
- jokainen lapsi oppii tuntemaan itsensä ja pohtii suhteitaan muihin ihmisiin esim. elämänkerronnallisten taitojen avulla
- koulutyössä autetaan lapsia tunnistamaan ja erittelemään tunteitaan ja puhumaan niistä.
- kaikilla lapsilla on ystäviä ja paikka toveripiirissä
- kukaan ei jää retkistä, juhlista tai muista yhteistilaisuuksista sivuun siksi, ettei saa niihin kotoa rahaa
- koulun arkipäivä edistää suvaitsevaisuutta ja monikulttuurisuutta
- kiusaamiseen puututaan välittömästi
- jos lapsella on jo syntynyt käsitys itsestään epäonnistujana, sitä korjataan kokemuksellisin keinoin
- jokaisen lapsen kohdalta tiedetään kehen lapselle läheiseen aikuiseen ollaan tarvittaessa yhteydessä
- kriittisissä tilanteissa järjestetään läheisneuvonpito lapselle läheisten aikuisten kanssa

Aivan keskeisintä on kiinnittää huomiota koulu-uran alkun ensimmäisellä luokalla, jolloin lasten käyttäytymis-, keskittymis- ja oppimisvaikeudet saattavat käynnistää koko koulun läpi ja mahdollisesti koko elämän ajan jatkuvan syrjäytymisalttiuden tai -kehityksen. On näyttöä siitä, että tällaista kehitystä voidaan ehkäistä systemaattisten, luokkaoloissa toteutettavien interventioiden avulla yksittäisiä oppilaita leimaamatta tai heidän ongelmiaan medikalisoimatta.

7.1.3 Yleissivistävän koulutuksen erityisopetuksen strategiatyö

Ammatillisen koulutuksen erityisopetuksen strategiatyöryhmä sai muistionsa valmiiksi 7.3.2002. Yhden työryhmän kannanotoilla ei yleensä päästä vielä paljon eteenpäin jonkin työn kehittämisessä. Kuitenkin tällainen strategiaprosessi oli hyvä myös yleissivistävässä koulutuksessa, missä on meneillään paljon tähän asiaan liittyviä toimenpiteitä niin kuin esimerkiksi oppilashuollon kehittäminen.

Strategiatyössä käytäisiin läpi järjestelmällisesti nykytilanne ja katsottaisiin, mihin tarvitaan lisäpanostusta. OPH:n erityisopetuksen laadullisen kehittämisen hanke voisi tuottaa tähän työhön pohjamateriaalia. Kentältä tulleiden viestien mukaan mm. lukivaikeuksista kärsivien oppilaiden tukeminen peruskoulussa on ollut puutteellista.

7.1.4 Varhainen puuttuminen

Varpu on sosiaali- ja terveysministeriön koordinoima hanke, johon osallistuvat keskeiset hallinnonalat ja lastensuojelun, päihde- ja mielenterveysalan järjestöt. Hankkeen kuntapalveluja koskevasta osiosta vastaa Stakes ja järjestöpuolen osiosta Lastensuojelun Keskusliitto. Hanke toteutetaan vuosina 2001–2004. Tavoitteena on edistää kulttuurista muutosprosessia, jonka tuloksena lasten ja nuorten hyvinvointi ymmärretään kaikkien yhteiseksi

asiaksi. Varhaiseen puuttumiseen ja tukemiseen rohkaistaan sekä palveluissa että ihmisten arkielämässä.

Varpu-hankkeessa varhainen puuttuminen määritellään tuen ja kontrollin tarjoamisena varhain suhteessa:

- työntekijän lasta/nuorta/ryhmää koskevan subjektiivisen huolen kasvuun
- lapsen tai perheen pulmien kasautumiseen
- kriiseissä aukeaviin mahdollisuuksiin
- lapsen tai nuoren ikään.

Subjektiivinen huoli on tärkeä työväline lapsen tai perheen avun tarpeen tunnistamisessa. Stakesin kartoituksen mukaan noin joka kymmenes eri alojen työntekijöiden kohtaamista alle 18-vuotiaista lapsista on erityisen tuen tarpeessa.

Stakes kouluttaa hankkeen pilottialueilla Länsi-Uudellamaalla ja Kainuun maakunnassa kuntien työntekijöitä varhaiseen puuttumiseen ja verkostomaiseen työskentelyyn.

Yhdessä kuntien työntekijöiden kanssa valmistellaan:

- Opas varhaisen puuttumisen hyvistä, arkisista käytännöistä. Se on tarkoitettu julkisten palvelujen henkilöstölle, poliisista päivähoitoon. Opas sisältää lasten ja nuorten kanssa työskentelevien ammattiryhmien omat hyvät käytännöt sekä hyvät yhteistyökäytännöt lasta/nuorta koskevan huolen kaikilla vyöhykkeillä.
- Puheeksiotto-opas, joka auttaa ottamaan lapsesta tai nuoresta huolta aiheuttavan asian puheeksi tukeen liittäen. Opas tuo esiin hyviksi havaittuja, käytännönläheisiä keinoja sekä puheeksiottamisen tuloksia. Lisäksi se sisältää koulutusohjelman.
- Verkostokonsultin käsikirja, joka opastaa toimimaan verkostokonsulttina varhaiseen puuttumiseen liittyvissä yhteistyöneuvotteluissa. Aineisto tuo esiin koeteltuja toimintatapoja ja toiminnan tuloksia Varpussa toteutetuista kehittämishankkeista.

7.1.5 Tietojen jakaminen seksuaalisuuteen liittyvistä vaaratekijöistä

Myönteisen seksuaalisuuden edistämisen rinnalla on huolehdittava siitä, että lapsille ja nuorille jaetaan asiallista tietoa niistä vaaratekijöistä, joita nykymaailmassa tällä alueella esiintyy. Yleinen pornografian tulva, uusien teknologioiden tuomat vaaratekijät (esimerkiksi kontaktit chattien kautta), ja päihteidenkäytön (esimerkiksi huumeiden rahoitus vaihtamalla seksiin) ja seksuaalisen hyväksikäytön yhteydet ovat kysymyksiä, joista tulee aktiivisesti keskustella ja antaa oikeaa tietoa jo suhteellisen varhaisessa vaiheessa koko ikäluokille. Peruskoululla on tässä informaation jakamisessa ratkaiseva asema.

7.2 Toimenpide-ehdotuksia lukiokoulutukseen

7.2.1 Lukioihin tulee saada erityisopetusta

Esimerkkinä Helsingin kaupungin lukioiden erityisopetus

(Lähteenä Raija Pääkkösen teksti, Helsingin kaupungin opetusvirasto)

Lukion erityisopetuksen tavoitteena on kaikkein suurimmassa keskeyttämisvaarassa olevien opiskelijoiden tukeminen oppimisvaikeuksissa.

Helsingissä lukion erityisopettajat toimivat keskitetysti organisoituna ja resursoituna tiiminä. Tarkoituksena on erityisopetuksen palveluorganisaation rakentaminen samanlaisiksi kaikissa lukioissa, joten opiskelija saa tuen riippumatta siitä, missä kaupungin lukioista hän opiskelee.

Lukion erityisopetusta johdetaan keskitetysti opetusvirastosta, jossa myös laaditaan toiminnan budjetti ja seurataan kustannuksia. Lukion erityisopettajat muodostavat tiimin, jossa toimintaa kehitetään sekä rakenteellisesti että pedagogisesti. Lukioissa on valittu joku koulun opettajista erityisopetuksen yhteysopettajaksi, jonka kautta erityisopettaja pitää yhteyttä kouluihin.

Lukion erityisopettajat pitävät vastuualueensa lukioissa opiskelijoille yhden lukion kurssin mittaisia kurseja, joiden teemoina on luki-vaikeuteen liittyvät asiat, lukemisen ja kirjoittamisen taitojen tehostaminen, vieraiden kielten oppimisen vaikeudet ja oppimisen tehostaminen, oppimaan oppiminen: oppimisen tyyli, erilainen oppija lukiossa, stressinhallinta ja jännittämisen vähentäminen, mielikuvaharjoitukset kokeisiin ja tentteihin valmistautumisen apuna. Ensi lukuvuonna alkaa viidessä lukiossa uutena erityisopetuksen palveluna matematiikan tukikurssi, jonka resurssista puolet tulee erityisopetuksen keskitetystä resurssista ja puolet koulun omasta tuntikehyksestä. Sisältöjä suunnitellaan yhdessä lukioiden matematiikan opettajien ja opinto-ohjaajien kanssa.

Kurssimuotoisen opetuksen lisäksi erityisopettajat pitävät opiskelijoille pienryhmämuotoista ja yksilöopetusta samantyyppisesti kuin yläasteen erityisopettajat. Tavoitteena on löytää opiskelijalle parhaiten sopivat työskentelytavat, vahvistaa hänen itseluottamustaan oppijana sekä auttaa häntä solmukohtien yli.

Erityisopettaja voi käyttää eri oppiaineiden sisältöjä harjoitusmateriaalina, mutta varsinaisesti aineenopetusvastuu säilyy aineenopettajilla. Moniammatillista yhteistyötä pyritään kehittämään siihen suuntaan, että aineenopettajat opettavat oman oppiaineensa metodologiaa ja opiskelutekniikkaa omilla tunteillaan kaikille opiskelijoille. Erityisopettaja tukee vaikeuksien ilmaantuessa, hän voi pysähtyä pitemmäksi aikaa jonkin ongelman ääreen ja avata asioita opiskelijalle. Opiskelijat joutuvat lukiossa käyttämään erityisopettajan konsultaatiota monesti omalla ajallaan, sillä heidän ei ole viisasta olla poissa oppiaineen tunteilta kurssien tiukan aikataulun vuoksi.

Erityisopettajat tekevät lukion aloittajille kielellisen alueen seulonnat ensimmäisellä jaksolla. Niiden pohjalta ohjataan opiskelijoita hankkimaan erityisopettajan apua mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Tavoitteena on, ettei kukaan jää ilman tarvittavaa tietoa YTL:n erityisjärjestelyistä. Erityisopettajat käyvät puhumassa vanhempainilloissa, koulun informaatiotilaisuuksissa, ryhmänohjaajien tunteilla sekä opettajien kokouksissa.

Jokaisella lukion erityisopettajalla on oma pedagogisen kehittämisen painoalue, jolla hän on sitoutunut tuottamaan materiaalia, kouluttautumaan itse enemmän ja konsultoimaan toisia erityisopettajia. Tarkoitus on, että kaikki lukion erityisopettajat saavat käyttöönsä

tiedot ja taidot, joita pedagogisen kehittämisalueen vastuullinen vetäjä tuo ryhmään. Seuraavassa ensi lukuvuoden kehittämisen painoalueet:

Pedagogisen kehittämisen painoalueet 2002-2003

1. Lukion erityisopetuksen opetussuunnitelmatyö
2. Tietotekniikan käyttö lukioden erityisopetuksessa
3. Lukiolaisten stressinhallintataidot, rentoutusmenetelmien koulutus ja konsultointi lukioden opettajille ja erityisopettajille.
4. Kodin ja koulun yhteistyön kehittäminen
5. Oppimaan oppiminen
6. Lukion erityisopetuksen vuorovaikutus- ja yhteistyömallin kehittäminen lukion muiden opettajien kanssa erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan opetuksessa.
7. Lukiolaisten matematiikan vaikeudet
8. Aikuislukioden toimintamallien kehittäminen
9. Lukioden erityisopetuksen mallin kehittäminen aikuislukioden käytäntöön sopivaksi.

Helsingin kaupungin lukioden erityisopetuksen resurssit

Helsingin kaupungin lukioissa toimii lukuvuonna 2002–2003 yhteensä viisi päivälukioden erityisopettajaa, joista yhdellä on vastuullaan 4 ja muilla 3 koulua. Päivälukioden erityisopettajien opetusvelvollisuus on 23 t /viikko. Lisäksi heillä on 2 ylituntia ja 1 vuosiviikkotunti pedagogisen kehittämisen resurssia.

Yksi aikuislukioden erityisopettaja hoitaa neljä kaupungin aikuislukiota. Lisäksi hän opettaa Helsingin vankilan koulussa, joka kuuluu Mäkelänrinteen aikuislukioon. Aikuislukioden erityisopettajan opetusvelvollisuus on 18 t/viikko. Tavoitteena on, että lukion erityisopettajat pystyisivät palvelemaan tällä resurssilla noin 4 % kaupungin lukioden ja aikuislukioden opiskelijoista.

Talousarvio vuodelle 2002

Palkat (5 opettajaa, kuudes elokuusta 2002)

Päätoimisten tuntiopettajien palkat	193 000 €
Muut henkilöstökulut	78 700 €
Asiantuntijapalkkiot (Vierailijaluennoitsijoita, koulutustilaisuudet)	9 500 €
Lukion erityisopettajien oma koulutus (täydennyskoulutus, pedagogiset vastualueet)	4 700 €
Aineet, tarvikkeet, tavarat, muut käyttökulut (puhelimet, tietokoneet, opetusvälineet, kirjat, työhuoneen kalusteet, tarvikkeet, puhelukulut ym.)	35 000 €
Matematiikan tuki –hanke	10 500 €
Yhteensä kaikki kulut	331 400 € (1 971 000 mk)

Opiskelijoiden tarpeet

Lukioiden Luki-projektin alkaessa lukuvuonna 1996–1997 tehtiin kaupungin lukioissa tarvekartoitus lukion erityisopetuksen kehittämisen pohjaksi. Silloin kysyttiin kaikilta opettajilta, kuinka monella heidän opettamistaan opiskelijoista on kielellisen alueen vaikeuksia siinä määrin, että he ovat huolissaan opiskelijan selviytymisestä. Päivälukioiden arvioivat määrän olevan n. 7–8 % kaikista opiskelijoista. Aikuislukioissa heitä oli n. 5–6 % tutkintoa suorittavista opiskelijoista. Osalla opiskelijoista oli luki-vaikeus, osalla oli muita kielellisiä vaikeuksia. Luvussa on mukana myös maahanmuuttajataustaisia opiskelijoita.

Työn edetessä on todettu, että opiskelijoilla on hyvin erityyppisiä tarpeita luki-vaikeudesta aina työskentelytaitojen puutteisiin. Keskustelua, pohdintaa ja opetusta vaativia asioita ovat olleet vieraat kielet eri osa-alueittain, esseekysymyksiin vastaaminen reaaliaineissa, oppiaineiden keskeisten asioiden hahmottaminen, ainekirjoitus, oikeinkirjoitus, lukutekniikka, muistiinpanojen tekeminen, matematiikan oppimisvaikeudet, opiskeluasenne, oppimistyyli, koejännitys jne. Käytännössä on osoittautunut kuuden toimintavuoden aikana, että lukiolaisten oppimisvaikeudet eivät juurikaan eroa yläasteen oppilaiden vaikeuksista.

Opiskelijat ohjataan erityisopettajan pitämille kursseille, joiden jälkeen monet heistä jatkavat koko lukion ajan erityisopettajan konsultaatiossa. Useat opiskelijat motivoituvat itse tekemään työtä oman oppimisensa tehostamiseksi juuri kurssin aikana, joten on todettu ensiarvoisen tärkeäksi saada jatkuvaa konsultaatiota ja tukea kurssin jälkeenkin. Erityisopettajat ovat aloittaneet kurssin aikana myös opiskelijoiden erityisjärjestelyjen tarpeen kartoituksen ja osaltaan tukeneet heitä ylioppilaskokeeseen valmistautumisessa sekä erityisjärjestelyjen harjoittelussa ja anomisessa.

Kurssimuotoista toimintaa puoltaa moni seikka: Erityisopettajan työ saadaan mahtumaan lukion rakenteeseen. Opiskelijat voivat valita erityisopettajan pitämät tunnit kurssivalikoimaansa. He saavat siitä yhden kurssisuorituksen. Kurssimuotoinen toiminta antaa opiskelijalle myös ryhmän tuen. Vertaisryhmän kanssa keskusteleminen avaa mahdollisuuden oppimiseen ja oppimisen vaikeuksien ymmärtämiseen laajemminkin. Moni opiskelija on luullut olevansa yksin ongelmansa kanssa. Heitä on helpottanut kovasti tieto, että vaikeuksia on muillakin.

Kurssi- ja oppilasmäärät

Kaksi tai kolme kurssia rinnakkain on enimmäismäärä, mikä erityisopettajan kannattaa vetää yhden jakson aikana. Näin hänelle jää konsultointiaikaa riittävästi jokaiselle jaksolle. 5-jaksojärjestelmässä kolme kurssia merkitsee opettajan työjärjestyksessä 15 tuntia kurssin pitoa ja 8–10 tuntia konsultointiaikaa viikossa. Ryhmäkoko on pyritty rajoittamaan enintään 10 opiskelijaan. 7–8 opiskelijan ryhmät toimivat tuloksekkaimmin.

Lukuvuonna 2001–2002 lukion erityisopettajat pitivät kaikissa kaupungin lukioissa ja aikuislukioissa yhteensä 43 yhden jakson mittaista kurssia, joilla oli yhteensä 317 opiskelijaa, mikä on 3.8 % päivälukioiden opiskelijoista ja 1.12 % aikuislukioiden opiskelijoista. Lisäksi erityisopettajien konsultaatiota käytti yli 300 opiskelijaa eli n. 4 % päivälukioiden opiskelijoista ja 0.30 % aikuislukioiden opiskelijoista. Konsultointia käyttäneisiin opiskelijoihin ei ole laskettu mukaan kurssilla olleita opiskelijoita, vaan he ovat käyneet vain erityisopettajan pienryhmässä tai yksilöohjauksessa.

Erityisopettajat arvioivat, että yhä edelleen tuen ulkopuolelle jää osa opiskelijoista, koska he joko eivät halua käsitellä asiaa tai ovat esim. liian masentuneita ryhtyäkseen toi-

meen. Osa opiskelijoista motivoituu hakemaan apua vasta, kun tilanne on kehittynyt jo äärimmilleen, esim. on tullut reput jossain aineessa tai viimeinen kirjoitusmahdollisuus on edessä. Tavoitteena on päästä vähitellen tästä tilanteesta rakentamalla lukioihin moniammatillista palvelujärjestelmää ja näkemällä opiskelijoiden tukeminen koko kouluyhteisön yhteisenä asiana.

Lukion erityisopetuksen palvelujärjestelmän malli

Lukion erityisopetukseen on suunniteltu palvelujärjestelmän malli, jota toteutetaan vuosi vuodelta kaikissa kaupungin lukioissa. Tavoitteena on, että kolmen – neljän vuoden kuluttua toiminnan alkamisesta lukiossa erityisopettaja on kontaktissa (seulonnat, info-tilaisuudet, ryhmänohjaus) kaikkiin lukiolaisiin, hän tuntee heidät ja tietää, kuka tarvitsee esim. LUKI-lausunnon ylioppilastutkintoa varten sekä millaisia erityisjärjestelyjä tarvitaan. Lukio osaa käyttää erityisopettajan konsultointia hyväksi näissä asioissa, ja opiskelijat osavat hakeutua erityisopettajan antaman pedagogisen tuen piiriin sitä tarvitessaan.

Kaikki lukiolaiset eivät tarvitse erityisjärjestelyjä ylioppilaskokeeseen eivätkä kaikki saa lukilausuntoa, mutta erityisopettaja on kaikkia opiskelijoita varten. Hänen pedagogista tukeaan saa tarvittaessa, vaikkei opiskelijalla olisi mitään diagnosoitua vammaa tai sairautta. Visiona on lukio, jossa kaikki opettajat tukevat opiskelijoiden opintoja opettamalla heille oman oppiaineensa metodeja ja opiskelutekniikkaa, asennetasolla opiskelijaa kannustetaan ja hänen itseluottamustaan oppijana tuetaan. Erityisopettaja on osa lukion arkea psykologin ja muiden moniammatillisen opiskelijahuoltotyöryhmän työntekijöiden kanssa.

7.3 Toimenpide-ehdotuksia ammattilliseen koulutukseen

ESR-innopajaprojektit ovat tuoneet mukanaan paljon uutta tarpeellista tietoa siitä, miten syrjäytymisvaarassa olevia nuoria autetaan mukaan ammatilliseen koulutukseen ja saadaan heidät pysymään mukana koulutuksessa. Irralliset projektit eivät kuitenkaan saa paljoo aikaan, jollei niiden tuomien kokemusten perusteella tehdä muutoksia itse koulutuksessa ja sen käytännöissä. Tukimuotojen ja ohjauspalvelujen saaminen ammatillisiin oppilaitoksiin edellyttää erityisopetuksesta saatavaa lisärahoitusta koulutuksen valtionosuuksissa. Ongelmana on se, että ammatillisissa oppilaitoksissa on paljon nuoria, jotka eivät ole varsinaisesti erityisoppilaitoksiksi määriteltyjä, mutta tarvitsisivat opinnoissaan onnistuakseen tehostettuja tukipalveluja, yksilöllisempää ohjausta, neuvontaa ja opetusta. Yhdessä oppilaitoksessa arvioitiin viidesosan opiskelijoista tarvitsevan yksilöllisiä mahdollisuuksia opintojensa suorittamiseen. Tässä luvussa ovat mukana erityisopiskelijat, muita ohjaus-, neuvonta ja tukipalveluja tarvitsevat, lukivaikeuksista kärsivät sekä muutoin yksilöllisesti ammatillisia opintojaan suorittavat nuoret. *Tukitoimien saatavuuden laajentaminen on mahdollista siten, että väljennetään erityisopiskelijaksi määrittelemistä sekä lisätään opiskelijoiden valmentavan ja kuntouttavan koulutuksen järjestämislupien määrää.*

Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 20 §:n perusteella vammaisuuden, sairauden, kehityksestä viivästymisen, tunne-elämän häiriön tai muun syyn vuoksi erityisiä opetus- tai oppilashuoltopalveluja tarvitsevien opiskelijoiden opetus annetaan erityisopetuksena. Tähän mennessä lisätukea tarvitseville opiskelijoille on jossain määrin suunnattu erityisopetuksen tukimuotoja "muu syy" perusteen nojalla.

Erityisoppilaitosten menetelmien hyödyntäminen ESR-projekteissa vastasi myös projektioppilaitosten tarpeisiin. Suurin osa opiskelijoista selviytyy vaivatta opinnoistaan, mutta osa tarvitsee tukimuotoja tilapäisesti opiskelun tai elämänhallinnan ohimenevissä solmukohdissa ja osa pitempiaikaisia tukimuotoja selvittääkseen opinnoissaan. Ammatillisen koulutuksen kehittämissä on syytä huomata opiskelijoiden heterogeenisyys: lähtötaso, henkilökohtaiset ominaisuudet, valmiudet ja elämäntilanteet (Opetushallituksen moniste 5/2002 Innovatiiviset työpajat ammatillisissa oppilaitoksissa, ESR-projektin loppuraportti).

7.4 Maahanmuuttajalasten ja -nuorten opetuksen parantaminen

Koulutuksessa korostetaan ennen kaikkea maahanmuuttajaoppilaiden riittävää suomen ja ruotsin kielen hallintaa, joka luo pohjan jatko-opinnoille ja tekee mahdolliseksi kotoutumisen suomalaiseen yhteiskuntaan. Maahanmuuttajaoppilaiden oman äidinkielen säilyttämistä ja kehittämistä tuetaan ja pyritään toimivaan kaksikielisyyteen. Opetus- ja työhallinto ovat keskeiset tahot maahanmuuttajien joustavan ja tehokkaan kotoutumisen kannalta. Näiden tahojen välillä on syytä tehostaa yhteistyötä ja selkeyttää työnjakoa.

Suvaitsevaisuutta ja myönteistä suhtautumista eri kulttuureihin on syytä korostaa osana kaikkea opiskelua. Vähemmistö- ja ihmisoikeuskysymykset on syytä ottaa osaksi opettajien perus- ja täydennyskoulutusta.

8 Ehdotukset kiireellisimmiksi toimenpiteiksi

A Kärkihanke

I Lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisy kärkihankkeeksi opetusministeriöön ja yksi henkilötövuosi KTPO:lla tähän tarkoitukseen

KTPO:n yleissivistävän yksikön hankkeissa on ollut erilaisia kärkihankkeita kuten LUMA-hanke, matematiikan ja luonnontieteiden kärkihanke sekä KIMMOKE, kielenopiskelua koskeva kärkihanke. Tällä hetkellä on ajankohtainen koulun luovuus ja kulttuuri kärkihanke. On korkea aika saada lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisy koulutuksen alalla kärkihankkeeksi. Toimiessani hallinnonalojen välisessä syrjäytymisryhmässä vv. 1997–2002 olen huomannut, että opetusministeriössä ei panosteta lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyyn yhtä paljon kuin muutamassa muussa ministeriössä. Tällöin puhutaan nimenomaan erityistoimenpiteistä syrjäytymisen ehkäisemiseksi eikä niinkään yleisistä koko ikäluokkaa koskevista uudistuksista. Tähän tarkoitukseen tulee osoittaa opetusministeriössä vähintään 40.000 euroa vuodessa viiden vuoden aikana eli yhteensä 200.000 euroa. Sen lisäksi, mitä käytetään ESR-innopajatoimintaan ja osallisuushankkeeseen.

Syrjäytymisen ehkäisyä ja erityisopetusta lasten ja nuorten osalta hoitavia virkamiehiä pitäisi saada lisää KTPO:lle. Tällä hetkellä näitä tehtäviä hoidetaan muiden tehtävien lomassa, eikä asioihin voida keskittyä riittävästi. *Parempi yhteistoiminta KUPO:n kanssa syrjäytymisen ehkäisyssä* olisi myös paikallaan. OPM:n nuorisoyksikkö on hoitanut tätä työkenttää hyvin pitkään.

B Lainsäädännön muutosta vaativat toimenpiteet

II Lukion erityisopetuksen järjestäminen

Lukion erityisopetuksen tavoitteena on kaikkein suurimmassa keskeyttämisvaarassa olevien opiskelijoiden tukeminen oppimisvaikeuksissa. Lukion keskeyttäneiden määrä ei ole ollut kovin suuri, mutta on erittäin valitettavaa, jos lukiolainen joutuu keskeyttämään opintonsa siksi, ettei saa riittävää tukea opiskelulleen. Kun erityisopetusta on saatavissa ammatillisissa oppilaitoksissa tulee lukioista löytyä erityisopetusta jo pelkästään tasa-arvonäkökulman vuoksi, sillä tuleehan kaikkien toisen asteen opiskelijoiden olla tässä suhteessa samassa asemassa. Kun esim. lukivaikeus otetaan huomioon ylioppilaskirjoitusten koejärjestelyissä, tuntuu erikoiselta, ettei lukiossa ole mahdollista saada erityisopetusta.

Lukion erityisopetuksen järjestämistä on selvitetty Helsingin kaupungin osalta edellä (ks. kohta 7.2.1). Erityisopetusta on voitava järjestää koko toisella asteella. Erilaisten oppimisvaikeuksien korjaamisessa lukion erityisopetuksella voisi olla suuri vaikutus. Helsingin kaupunki järjestää lukioissa erityisopetusta, vaikka siihen ei saada valtionosuutta. Osa muitakin kuntia on aloittanut tämän erityisopetuksen kokeiluluonteisesti. Mielestäni *lukion erityisopetuksen saaminen lainsäädäntöön on kiireellinen*. Helsingin kaupungin kokeilu samoin kuin muutama muu käynnissä oleva kokeilu riittää tämän toiminnan kokeiluksi.

Meillä on tällä hetkellä 477 lukiota, joihin ei kaikkiin tarvita omaa erityisopettajaa, vaan yksi opettaja voisi hoitaa usean lukion niin kuin Helsingissäkin on tehty. Helsingin kokeilussa yhdellä opettajalla on 3–4 lukiota hoidettavana. Jos oletetaan, että kukin opettaja hoitaisi aluksi kolme lukiota siten, että mentäisiin ns. kiertävään erityisopettajajärjestelmään, jolloin sama erityisopettaja voisi hoitaa myös naapurikunnan tai -kuntien lukioita, tarvittaisiin yhteensä 160 erityisopettajaa. Jos yhden erityisopettajan palkkaus sivukuluneen olisi noin 50.000 euroa vuodessa, lukion erityisopetuksen kokonaiskustannukset olisivat yhteensä *noin 8 miljoonaa euroa vuodessa*. Arvio on karkea, sillä esim. kuntien erikalleusryhmiin kuulumista ei ole tarkemmin selvitetty, vaan on käytetty vain arviota palkkauskustannusten laskemisessa. Uudistus olisi hyvä toteuttaa seuraavan hallituskauden aikana.

III Peruskoulusta ammattiin seurannan järjestäminen

Peruskoulun päättyessä on tarpeellista seurata nuorten sijoittumista koulutukseen ja työelämään. Seuranta on tärkeää jo pelkästään siksi että on aiheellista tiedostaa, kuinka paljon on opintoalan tai oppilaitoksen vaihtamisia sekä varsinaisia keskeyttämisistä siten, että ei haeta välittömästi eikä lähitulevaisuudessa muuhun koulutukseen. Tämä seuranta on erittäin tärkeä jotta ne, jotka ovat vaarassa jäädä kokonaan ilman koulutusta tavoitettaisiin ja mahdollinen syrjäytymiskehitys saataisiin katkaistuksi. Tällöin jatkosuunnitelma tulee *räätälöidä kutakin asiakasta varten erikseen. Kunta pitää velvoittaa keskeyttämisen seurantaan lainsäädännöllä*. Paras seurannan suorittaja voisi olla oppilaanohjaaja. Seuranta pitäisi suorittaa tiettyinä ajankohtina peruskoulun jälkeen. Seurannasta on tarkemmin kohdassa 7.1.1. Seurannan rajapyykkejä olisivat esimerkiksi ensimmäinen, toinen ja neljäs syksy peruskoulun jälkeen. Vielä tämänkin jälkeen olisi hyvä järjestää seuranta esim. tilastokeskuksen suorittamana.

IV Kriisisuunnitelma jokaiseen kouluun

Jokaiseen kouluun tulee saada kriisisuunnitelma - suunnitelma siitä, miten kriisin sattuessa koulun henkilökunnalle ja oppilaille annetaan kriisiapua. Jokaisen koulun arkipäivään kuuluu tapahtumia, joissa tarvitaan kriisisuunnitelmaa, kuten vakavat sairastumiset ja kuolemantapaukset. Tämän lisäksi erilaiset onnettomuudet ovat mahdollisia ja näissä tilanteissa koulun oppilaille ja henkilökunnalle tulee olla saatavilla tarvittavaa asiantuntija-apua. Kriisisuunnitelma on jo useimmissa Etelä-Suomen kouluissa. *Jotta suunnitelmat saataisiin koko maan kouluihin, pitäisi tästä säätää koululainsäädännössä.* Koulutusta kriisisuunnitelmien tekemiseen voisivat järjestää mm. opetushallitus ja lääninhallitukset. Kriisisuunnitelmien tekeminen ei vaadi juuri lisävaroja, sillä opetushallitus voisi antaa tämän alueen täydennyskoulutusta. Lainsäädäntöön tämä asia voidaan viedä samassa yhteydessä, kun koululakeja tarkistetaan seuraavan kerran.

C Rahoitusta vaativat toimenpiteet

(II Lukion erityisopetuksen järjestämienne noin 8 milj. euroa vuodessa)

V Oppilaanohjauksen tehostaminen

Jokaista peruskoulun yhdeksännen luokan oppilasta varten tehtäisiin siirtymäsuunnitelma/urasuunnitelma. Esimerkiksi kahdessa kunnassa palkattaisiin kolmeen kunnan kouluun "ylimääräinen" oppilaanohjaaja, joka keskittyisi henkilökohtaiseen oppilaanohjaukseen, jossa jokaista nuorta varten tehtäisiin urasuunnitelma. Samalla korostettaisiin alueen oppilaitoksille joustavan valinnan käytön mahdollisuutta. Palkattaisiin yhteensä kuusi oppilaanohjaajaa koulun normaalin oppilaanohjausresurssin lisäksi. Tämän kokeilun kustannukset olisivat kuuden oppilaanohjaajan palkkauskustannukset eli (6 x 36.000) yhteensä noin 216.000 euroa vuodessa. Kokeilu voitaisiin toteuttaa vuosina 2004–2005 tai sitten 2005–2006.

Kaiken kaikkiaan kunnan vastuuta nuorten koulutukseen ohjaamisessa tulee lisätä.

VI Oma ura -mallin vakinaistaminen

osaksi kunnan koulua

Oma -malli on todettu erittäin käyttökelpoiseksi niille nuorille, joiden on ollut vaikea motivoitua koulunkäynnistä yläasteella. Tämän kokeilun opetussuunnitelmiin sisältyvät työssäolojaksot antavat syrjäytymisvaarassa oleville nuorille uuden mahdollisuuden kehittyä, kun osa opiskelusta tapahtuu työpaikoilla. Oma ura -malliin perustuvia koulujen luokkia on tällä hetkellä noin 40 ja ne sijaitsevat eri paikkakunnilla ympäri Suomen. Tässä kokeilussa on kysymys yleensä peruskoulun viimeisen luokan opetuksesta. Oma ura -projekteja on nykyään yhteensä 18 maassa ja projekteilla on kansainvälinen järjestö INEPS (International Network of Productive Schools), joka järjestää vuosittain konferensseja ja lisäksi myös nuorten tapahtumia. Suomen oma ura -luokkia koordinoi aikaisemmin Mannerheimin Lastensuojeluliitto, vuoteen 1997 saakka. Raha-automaatti-yhdistyksen tuen loputtua tätä koordinaatiota on hoitanut Oma ura -yhdistys, jonka toiminta perustuu vapaaehtoisuuteen ja toimintaan on tähän mennessä saatu vain kahtena vuonna pieni valtionavustus. Luokkien kustannukset kuuluvat koulun erityisopetuskustannuksiin. Toiminnan muut kustannukset, kuten opettajien täydennyskoulutus ja opintomatkat jäävät tällä hetkellä osittain opettajien itsensä kustannettaviksi, mikä ei ole tarkoituksenmukaista. Oma

ura -koulutukseen tulee saada jatkuva rahoitus. Tällöin tarvitaan ainakin puolipäiväinen virkamies koordinoimaan toimintaa, järjestämään täydennyskoulutusta ym. *Palkkaus-, koulutus- ja matkakustannukset olisivat tällöin noin 50.000 euroa vuodessa. Tähän tulee löytää jatkuva rahoitus vuodesta 2004 lähtien.* Vuonna 2003 saataneen osittainen rahoitus YS- ja AM-yksiköiden kehittämisrahoista.

VII Koululaisen ja opiskelijan

mielenterveysongelmiin puuttuminen

Selvitysten mukaan noin joka kymmenennellä peruskoululaisella on ongelmana masentuneisuus. Tämä lisäksi on myös muita mielenterveysongelmia, jotka jäävät usein huomaamatta. Lasten ja nuorten mielenterveysongelmien hoitamiseen on saatu viime vuosina lisää resursseja sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalla, mutta edelleen hoitoon pääsyssä on joillakin paikkakunnilla ongelmia. Koulussa opettaja on avainasemassa mielenterveysongelmien huomaamisessa ja yhteyden ottamisessa kouluterveydenhuoltoon.

Ongelmia on myös ammatillisessa koulutuksessa ja ylioppilaiden terveydenhoidossa. Ammattikorkeakoulujen oppilaiden terveyspalvelujen saatavuus vaihtelee eri puolilla Suomea. Varsinkin mielenterveyspalvelujen saaminen on ollut hankalaa.

Oppilaan mielen hyvä tasapaino luo mahdollisuuden oppimiseen ja antaa kykyä vastata uusiin kehityshaasteisiin. Koulu voi opettaa lapsia huolehtimaan omasta mielenterveydestään ja välttämään sitä vaarantavia asioita. Koulun mielenterveystyön tehtävänä on

1. lapsen sosiaalisen ja emotionaalisen kasvun ja kehityksen tukeminen
2. häiriöiden varhainen havaitseminen ja
3. lapsen ohjaaminen tarvittaessa tutkimukseen ja hoitoon.

Peruskoulun osalta STM:n mielenterveysasioista vastaava ylilääkäri on pyytänyt järjestämään tästä asiasta neuvottelun vuoden 2003 alussa. *Tämä asia tulee ottaa erityisen huomioon kohteeksi vuosina 2003–2005. Kustannuksia peruskoululaisten mielenterveyteen panostamisesta tulee vuosille 2004 ja 2005, jolloin on tarkoitus aloittaa muutama mielenterveyttä korostava kokeilu peruskoulussa.* Kansalaisjärjestöistä Suomen mielenterveyden keskusliitolla ja Terveiden edistämisen keskuksella on kokemusta tämäntapaisesta toiminasta kouluissa, joten nämä järjestöt on hyvä ottaa mukaan yhteistyöhön. Tähän tarkoitukseen tarvitaan edellä mainittuina vuosina vähintään 15.000 euron avustukset.

VIII Kouluväkivallan vähentäminen

Koulukiusaamisen ehkäisemisen toimenpideohjelma jokaiseen kouluun

Hallituksen esityksessä koululakien muuttamisesta (HE 205/2002) on 29 §:n kohdalla *Oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön* lisätty uudet 2 ja 3 momentit, joiden mukaan säädetään paikallisen opetussuunnitelman mukaan säädettävästä suunnitelmasta, jolla oppilaita suojataan väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä sekä suunnitelman seurannasta.

Koulukiusaaminen on suuri ongelma maailmanlaajuisesti jokaisessa koulussa. Kouluväkivallan ehkäisemiseen tähtäävässä EU -projektissa on myös suositeltu vastaavanlaista suunnitelmaa, jota nyt ollaan viemässä Suomessa eteenpäin. Tässä kannattaa kiinnittää erityistä huomiota seurantaan, sillä koulukiusaamisessa on edelleen meillä paljon ongel-

mia. Koulukiusaaminen aiheuttaa pitkään jatkuttuaan oppilaille usein pitkäaikaisia mielen-
terveyden ongelmia esimerkiksi masennusta ja koulusuoriutumisen laskua.

CONNECT fi -ohjelman puitteissa perustettiin Suomessa hanke, jonka tarkoituksena
on pyrkiä levittämään Suomessa sovittelu koulussa -mallia koulukiusaamiseen ja koulun
ristiriitatilanteisiin. Koulusovittelu on sovellus nuorten rikosten sovittelumallista ja sitä on
sovellettu Britanniassa ja joissakin muissa maissa jo pitemmän aikaa. Suomessa kou-
lusovittelua on kokeiltu muutamassa peruskoulussa mm. Helsingissä. Sovittelulla koulussa
tarkoitetaan sitä, että tehtävään valitut oppilaat sovittelevat koulutovereidensa välisiä risti-
riitoja ja koulukiusaamista. Lopullinen vastuu sovittelussa on kuitenkin opettajalla.

Koulusovittelumallin käytön laajentaminen vaatii rahoitusta tätä järjestelmää koskevan
koulutuksen rahoittamiseksi. Koulutusta voisi järjestää ensin kansalaisopisto tai sitten yk-
sityinen taho, joka saa siihen rahoitusta. Rahoitustarve on vähintään 17.000 euroa/ vuosi.

IX Ammatillisen koulutuksen

keskeyttämisen syiden selvittäminen

Ammatillisen koulutuksen keskeyttämisen syistä pitäisi tehdä laadullinen tutkimus. Tämä
tulee maksamaan noin 400.000 euroa. Tutkimus voitaneen tehdä ESR-rahoituksen turvin.
Tämä tutkimus on tarpeen ammatillisen koulutuksen kehittämisessä aikana, jona ikäluokat
pienenevät. Tällä hetkellä asiaa on tutkittu tarkemmin vain Etelä-Suomen alueella (mm.
Miksi nuoren opinnot keskeytyvät? Etelä-Suomen lääninhallituksen selvitys toisen asteen
koulutuksen ensimmäisenä opiskeluvuotena keskeyttäneistä. ESLH:n julkaisu
39/29.12.2000).

Kohdan C toimenpiteiden kustannukset

II Lukion erityisopetus (lainsäädännön muutos)	8.000.000 euroa/vuosi
V–IX -kohdat yhteensä noin	400.000 euroa/vuosi

D Muut toimenpiteet

X Vapaaehtoistoiminnan kehittäminen

Suomessa on kansalaistoiminta vilkasta ja erilaisia yhdistyksiä on todella paljon. Kuiten-
kin varsinainen vapaaehtoistoiminta, palkatta tehty työ, on edelleenkin melko harvinaista.
Ikäluokkien pienetessä ja vanhusväestön määrän kasvaessa vapaaehtoistoiminta on entis-
tään tärkeämpää.

Kuntaan voitaisiin nimetä vapaaehtoistoiminnan koordinoija. Tällainen voisi olla
esim. nuorisosihteeri, joku koulun henkilökunnasta jne. Vapaaehtoistoiminnan käynnistä-
minen tarvitsisi jonkin pienen määrän resursseja, mutta se voitaisiin myös käynnistää il-
man lisäpanostustakin. Usein on kysymys vapaaehtoistoiminnan organisoimisesta ja orga-
nisoijana voisi olla esim. joku kunnan virkamiehistä. Tämä toiminta ei vaadi kustannuksia
ja voitaisiin käynnistää vaikka heti.

**XI Oikeuskasvatuksen opettamisen
kehittäminen ja oikeuskasvatusta koskevan
neuvottelukunnan perustaminen**

Nuorten väkivaltarikokset ovat herättäneet viime aikoina paljon huomiota. Vaikka uudempien tutkimusten mukaan nuorten väkivaltaisuus saa juurensa kotiolosuhteista, on koululla kuitenkin tärkeä tehtävä mm. oikeuskasvatuksen saralla. Nuorille tulee jakaa koulussa tietoa oikeasta ja väärästä ja rikosten seuraamuksista. Tosin tämä yksin ei riitä, vaan myös hyvät tavat ja toisen ihmisen kunnioitus täytyy saada opetukseen mukaan.

Opetushallitus on vienyt nämä asiat hyvin kokeiltavaksi tuleviin opetussuunnitelman perusteisiin. Kun koulun osalta on kuitenkin tilanne se, että opetushallinnoilla ei ole mitään tarkastusjärjestelmää opetussuunnitelmien noudattamisen suhteen, tulee opetusministeriön yhteyteen perustaa *oikeuskasvatuksen neuvottelukunta*, jolle varsinaisten oikeuskasvatusasioiden lisäksi voisivat kuulua mm. oppilaiden päihteiden käytön ehkäisyyn liittyvät asiat. Oikeuskasvatusneuvottelukunnan perustaminen ei vaadi lisävaroja.

XII Opettajankoulutuksen kehittäminen

Opettajankoulutus on ollut viime vuosina perusteellisen kehittämisen ja uudistamisen kohde. Koulutuksen laatua on myös arvioitu tuloksellisesti. Vuonna 2001 ilmestyneen opettajankoulutuksen kehittämisohjelman mukaan. "Pedagogisten opintojen keskeisiä sisältöjä ovat kaikessa opettajankoulutuksessa opettajan työn eettinen ja yhteiskunnallinen perusta, ihmissuhde-, yhteistyö- ja vuorovaikutustaidot, oppimisprosessien ymmärtäminen ja oppimisvaikeuksien ja syrjäytymisen ehkäisy."

Edelleen voidaan korostaa, että opettajan koulutuksen keskeiseksi painopistealueeksi tulee ottaa lapsen ja nuoren kehityksen tukeminen ja vanhempien kanssa tehtävän yhteistyön pohtiminen. Tämän lisäksi erilaisista oppimisvaikeuksista kärsivät oppilaat on nykyään usein integroitu opiskelemaan yleisopetuksen ryhmiin, jolloin on tärkeää, että erityisopettajien lisäksi myös yleisopettaja tuntee oppimis- ja sopeutusmaisvaikeuksia ja lasten auttamista näissä asioissa.

Osassa opettajankoulutusta on ongelmana se, että siihen on yritetty ympätä kaikki se aines, mikä ei suoranaisesti liity johonkin tiettyyn oppiaineeseen ja siksi koulutuksesta on tullut liian laaja-alainen, jolloin mitään ei oikein opita kunnolla, vaan luodaan vain yleiskatsausta mitä moninaisimpiin asioihin. Voisi olla parempi keskittyä tärkeimpiin asioihin ja hoitaa muiden asioiden opetus myöhemmin täydennyskoulutuksena. Tällöin vuorovaikutus- ja yhteistyötaidot, samoin kuin oppilaan erilaisten ongelmien tunnistaminen, ovat keskeisellä sijalla.

Opettajankoulutus on avainasemassa mm. huumeiden ja alkoholin käytön varhaisessa tunnistamisessa. Tässä tulee kysymykseen sekä perus- että täydennyskoulutus. Lisäksi tulee parantaa valistusta käytön haitoista. Tätä valistusta on jo OPH:n ja Stakesin toimesta tuotettu nettiin, mutta se ei vielä tavoita koko nuorisoa.

**XIII Kymppiluokkien lisääminen ja
yhteistyö ammatillisten oppilaitosten
sekä pajatoiminnan kanssa**

Peruskoulun kymmenennellä luokalla on tällä hetkellä noin 3 % koko ikäluokasta. Koska kymppiluokkien toiminta on omiaan auttamaan nuorta elämäntilanteissa, peruskoulun

tietoaukkojen täyttämässä sekä ammattiin suuntautumisessa, on tärkeätä lisätä kymppi-luokkien määrää ja rakentaa yhteistoimintaa sekä nuorisopajojen että ESR-innopajojen välille. Nuorten saatua peruskoulun suoritetuksi he ovat usein kypsymättömiä valitsemaan ammattiaan ja tällöin kymppiluokka voisi olla avuksi tässä tilanteessa.

Kymppiluokkien toimintaa on myös syytä kehittää mm. siten, että mukaan otettaisiin työssä käymistä omine opetussuunnitelmineen. On myös syytä kehittää perinteistä peruskouluopiskelua enemmän yhteiskuntaan päin suuntautuvaksi tässä vaihtoehdossa, joka ei ole samalla tavalla tiukasti opetussuunnitelman ohjaamaa kuin varsinainen peruskoulun suorittaminen. Kunnissa on jo nyt paljon hyvä ratkaisuja kymppiluokkien kehittämiseksi.

Yhteistyöllä erilaisten paja- ym. koulumuotojen välillä voitaisiin säästää resursseja ja tehostaa toimintaa. Kymppiluokka voisi suuntautua jonkin verran työelämään päin ja ottaa opiskeluohjelmaansa myös kursseja ammatillisista oppilaitoksista. Nuorten työpajoissa on usein keskitytty elämänhallintataitojen opetteluun. Tosin tätä samaa asiaa joudutaan usein opettelemaan myös ns. innopajoissa. Nuorisotyöpajoista puuttuvat usein ammattitaitoiset ohjaajat, sillä ohjaajat ovat usein työllisyysvaroin palkattuja ja he vaihtuvat usein. Yhdistämällä näitä eri toimintamuotoja voitaisiin päästä parempiin tuloksiin.

Pajatoiminta olisi syytä vakinaistaa ja luoda parempi yhteistyö Innopajojen (ESR) ja nuorisopajojen välille. Syrjäytymisvaarassa olevat nuoret saadaan "haaviin" nuorisopajoissa.

XIV Oppisopimuskoulutuksen mahdollisuudet

Oppisopimuskoulutusmahdollisuus syrjäytymisvaarassa oleville nuorille tulee selvitettyksi työryhmässä. Oppisopimuskoulutuksen räätälöimistä vaikeammin koulutettaville selvittää parhaillaan opetusministeriön asettama työryhmä, joka laatii toimenpidesuunnitelman yhteistyön kehittämiseksi opetushallinnon, työministeriön ja työelämän edustajien välillä työmarkkinoilta syrjäytymässä olevien työttömien ammatillisen peruskoulutuksen järjestämiseksi oppisopimuskoulutuksena. Työministeriöllä on mahdollisuus maksaa työllistämistukea työnantajalle syrjäytymisvaarassa olevan nuoren ohjauksesta. Tästä tuesta pitäisi jakaa informaatiota työnantajille ja tukea syrjäytymisvaarassa olevan nuoren mahdollisuutta osallistua oppisopimuskoulutukseen, sillä useat nuoret näkevät tämän koulutusmuodon yhtenä houkuttelevana mahdollisuutena peruskoulun jälkeen.

Tuettuakin oppisopimuskoulutusta syrjäytymisvaarassa olevalle nuorelle voisi edeltää:

- Vuoden mittainen valmentava ammatillinen koulutus tai
- Ammatillinen innopaja- tai nuorisotyöpajakso

XV Jokaiseen kouluun pitäisi saada

vastuullinen päihdeyhdysopettaja

Tätä mallia on kokeiltu mm. Oulun läänissä. Vastuullinen päihdeyhdysopettaja helpottaa puuttumista alkoholin liikakäyttöön ja huumeiden käyttöön, joihin opettajan on usein vaikea puuttua, kun ongelman tunnistaminenkin on työlästä. Näitä asioita on monessa koulussa käsitelty oppilashuoltoryhmässä. Päihdeyhdysopettajan nimeäminen on helpottanut asioiden esille ottamista ja asian viemistä oppilashuoltoryhmään.

XVI Varhainen puuttuminen

Varhainen puuttuminen koulussa on järjestöjen Varpu-hankkeen toiminnan keskeinen kehittämisskohtana. Koulu on paikka, jonne kaikki suomalaiset lapset saapuvat päivittäin ja jossa usein ensimmäisenä havaitaan lasten pulmatilanteet.

Lastensuojelun Keskusliiton kartoitusten mukaan koulut kokevat tarvitsevänsä varhaisen puuttumisen toimintamalleja. Koulun, vanhempien ja lasten kanssa työskentelevien tahojen yhteistyömallien kehittäminen nähdään erityisen tärkeänä, jotta kouluissa osataan tukea lapsia ja heidän perheitään heti ongelmien ilmetessä. Lastensuojelulain, salassapitokysymysten ja muun lainsäädännön tuntemusta pidetään myös tarpeellisena.

Kouluhankkeessa hyödynnetään huolen vyöhykkeistöä ja siihen liittyviä työmenetelmiä. Lastensuojelun Keskusliitto kouluttaa usealla pilottialueella järjestöjen moniammatillisesta joukosta erityisiä Varpu-kouluttajia alueiden koulujen ja niiden yhteistoimintaverkostojen (esim. sosiaalitoimi, poliisi, kouluterveydenhuolto, päivähoito) tueksi. Paikallista varpu-toimintaa kehittää kuntien edustajien ja Varpu-kouluttajien muodostama koordinaatioryhmä. Koulutuksen edetessä kunnissa rakennetaan huolen vyöhykkeistöön perustuvat menetelmä- ja yhteistoimintakartastot.

Varhainen puuttuminen koulun piirissä tarkoittaa sitä, että viimeistään koulun alkaessa syrjäytymisvaarassa olevalle lapselle ja mahdollisesti myös hänen perheelleen pitäisi saada tukea. Tässä moniammatillinen yhteistyö voisi olla apuna.

XVII Kodin ja koulun yhteistyö

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2002 vuosiluokille 1–2 on vahvistettu perusteet kodin ja koulun välisestä yhteistyöstä seuraavasti:

" Huoltajilla on ensisijainen kasvatusvastuu lapsesta ja nuoresta. Koulu vastaa oppilaan kasvatuksesta ja oppimisesta kouluyhteisön jäsenenä. Koulun on tuettava käytettävissä olevin keinoin huoltajia niin, että he voivat osaltaan vastata lastensa tavoitteellisesta kasvatuksesta ja oppimisesta myös koulutyössä. Yhteinen kasvatusvastuu toteutuu koulun ja kodin yhteistyössä, jonka tavoitteena on edistää lasten ja nuorten oppimisen edellytyksiä, turvallisuutta ja hyvinvointia koulussa. Kodin ja koulun välinen yhteistyö tulee järjestää siten, että moniammatillinen yhteistyöverkosto auttaa tarvittaessa perheitä oppilaiden koulunkäyntiä ja hyvinvointia koskevissa kysymyksissä."

Edellä olevasta näkyy, että opetussuunnitelman perusteet sisältävät ne tärkeät periaatteet, jotka kodin ja koulun välisessä hyvin toimivassa yhteistyössä tulevat noudatettavaksi. Periaatteisiin sisältyy myös se, että huoltajalla tulee olla mahdollisuus tulla kuulluksi koulun kasvatustavoitteita koskevissa keskusteluissa. Kodin ja koulun yhteistyössä tarvitaan myös huoltajien keskinäistä vuorovaikutusta. Erityisen tärkeänä nähdään oppilaan jatkokoulutukseen liittyvät kysymykset, joista huoltajat voivat keskustella oppilaanohjaajan ja oppilashuollon eri asiantuntijoiden kanssa.

Vanhempien välinen vuorovaikutus tapahtuu pääsääntöisesti Suomen Vanhempainliiton myötävaikutuksella. Liitto on perustettu vuonna 1907. Vuosi 2003 on liiton 96. toimintavuosi. Liiton jäseneksi voi liittyä varhaiskasvatuksen tai koulutuksen alalla toimiva rekisteröity vanhempainyhdistys. Jäsenenä on yli 1120 varhaiskasvatuksen, perusopetuksen ja toisen asteen oppilaitosten yhteydessä toimivaa vanhempainyhdistystä. Vuoden 2003 teema on lasten ja nuorten hyvinvointia edistävä kouluyhteisö.

XVIII Maahanmuuttajalasten ja -nuorten opetuksen parantaminen

Maahanmuuttajien oikeuksien täsmentäminen on tarpeen aloittaa perusopetuksen lainsäädännön ja rahoituksellisen pohjan selvittämisellä. Perusopetukseen valmistava opetus on syytä laajentaa yhden lukuvuoden mittaiseksi. Myös maahanmuuttajien mahdollisuuksia lukiokoulutuksen suorittamiseen on aiheellista parantaa.

Ammatillisen koulutuksen osalta maahanmuuttajanuorten opintojen keskeyttämistä on syytä vähentää ja mahdollistaa parempi osallistuminen oppisopimuskoulutukseen erilaisin tukitoimenpitein.

9 Muut lähiaikoina huomioon otettavat kehittämiskohteet

Koulutuksellisesta tasa-arvosta pitäisi saada teetettyä tutkimus

Pisa-tutkimuksen mukaan Suomen koulut ovat maailman tasa-arvoisimmat. Kuitenkin esim. saman kaupungin sisällä koulujen tasossa oli suuriakin eroja. Koulutuksellisesta tasa-arvosta tulee teettää tutkimus aloittaen peruskoulusta. Pitäisi tutkia sitä, tarvitaanko kouluihin, joiden oppilasaines on heikkoa, lisää tukea koulutuksellisen tasa-arvon saavuttamiseksi.

Erityisopetuksesta perusopetuksessa tulee laatia strategia käyttäen hyväksi opetushallituksessa tehtyä laadullisen kehittämisen hanketta

Erityisopetuksen strategian laatiminen on tärkeää sikäli, että se yhdessä opetussuunnitelman perusteiden kanssa auttaa oppilasta saamaan samanlaiset palvelut yhdenmukaisesti asuinpaikasta ja erityisopetuksen tarpeesta riippumatta. Erityisopetuksessa tapahtuu mm. lääketieteen kehityksen myötä jatkuvasti suuria muutoksia, jolloin jatkuva yhteydenpito erityisoppilaitosten ja kehittämis- ja palvelukeskusten välillä on tarpeellista.

Syrjäytymis-/osallisuusprojekteista pitäisi saada internetistä riittävä tieto

Tämän tiedon ylläpidon vastuutaho tulisi miettiä. Tämä liittyy ns. hyvien käytäntöjen levittämiseen, missä paikan päällä käyminen on tärkeää ja tehokkaampaa, kuin seminaarien järjestäminen näistä asioista.

Vammaisten lasten ja nuorten parempi tukeminen koulutuksessa

Vammaisia lapsia ja nuoria integroidaan nykyään yleisopetuksen ryhmiin ilman, että huolehditaan siitä, että he saavat riittävästi tukea oppimiselleen, jolloin oppimistulokset jäävät heikommiksi kuin, mihin heidän kykynsä riittäisivät.

Ammatillisia opintoja aloitettaessa tulee erityisopetuksessa olleille nuorille tehdä tarkka tulokartoitus, jotta opinnot voidaan alusta lähtien suunnitella paremmin kunkin oppilaan kykyjä ja tarpeita vastaaviksi.

Lastensuojelulakiin, kansanterveyslakiin ja henkilötietojen käsittelyä ja tietosuojaa koskeviin säädöksiin tehtävät muutokset

Sosiaali- ja terveysministeriö on käynnistämässä perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen oppilashuoltotyöryhmän esittämää toimikuntaa, joka selvittää ja tekee tarvittavat muutosehdotukset lastensuojelulakiin ja kansanterveyslakiin oppilaiden tarvitsemien palveluiden turvaamiseksi. Lisäksi toimikunnan tulee selkiyttää henkilötietojen käsittelyä ja tietosuojaa koskevat säädökset siten, että ne edesauttavat yksittäisen oppilaan ja opiskelijan oikeuksien toteutumista ja tukevat koulujen ja oppilaitosten mahdollisuuksia järjestää opetus ja oppilashuolto oppilaan edun mukaisesti.

Oppilaitoksille pitäisi tiedottaa paremmin ns. joustavan valinnan mahdollisuudesta.

Ns. joustavan valinnan mahdollisuudesta otettaessa oppilaita ammatilliseen oppilaitokseen pitäisi tiedottaa paremmin, sillä tämän valintatavan käyttö oppilaitoksissa on hyvin vähäistä. Tällöin opiskeluun saadaan mukaan ne nuoret, joiden motivoituminen siitä alasta, johon sisäänpääsypisteet riittävät, ei tunnu mahdolliselta. Opiskelumotivaatio ja opiskelualan tunteminen "omaksi alaksi" on tärkeää myös erityisesti niille oppilaille, joiden opiskelu peruskoulun viimeisillä luokilla ei ole onnistunut ja keskiarvo on jäänyt sen takia alhaiseksi. Syynä tähän on voinut olla mm. kodin antaman tuen riittämättömyys.

Lähteet

- Ahponen, P. & Järvelä, M. 1983. Maalta kaupunkiin, pientilalta tehtaaseen. Porvoo: WSOY.
- Aittola, T., Koikkalainen, R. & Vaherva, T. 1997. Aikuisten oppiminen arkipäivän ympäristöissä. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitoksen julkaisuja 6.
- Baeghte, M. 1989. Individualisation as hope and disaster. A socioeconomic perspective. Teoksessa K. Hurrelmann & Engel (ed.): The social world of adolescents. International perspectives. Walter de Gruyter. Berlin, 27–41.
- Baldwin, D., Coles, B. & Mitchell, W. 1997. The formation of an underclass or disparate processes of social exclusion? Evidence from two groupings of "vulnerable youth". Teoksessa R. MacDonald (ed.): Youth, the "underclass" and social exclusion. Routledge. London, 83–112.
- Beck, U. 1986. Risikogesellschaft. Auf dem weg in eine andere moderne. Suhrkamp Verlag. Frankfurt am Main.
- Bourdieu, P. & Passeron, J-C. 1990. Reproduction in education, society and culture. Second edition. London: Sage.
- Broady, D. 1986. Piilo-opetussuunnitelma. Tampere: Vastapaino.
- Craib, I. 1992. Modern social theory. London: Harvester Wheatsheaf.
- Erätuuli, M. & Puurula, A. 1990. Miksi häiritset minua? Työrauhahäiriöistä ja niiden syistä oppilaiden kokemana. Helsingin yliopisto. Opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia 81.
- Fauske, H. 1996. Changing youth: transition to adulthood in Norway. *Young* 4, 1, 47–61.
- Fullan, M. & Stiegelbauer, S. 1991. The new meaning of educational change. New York: Teachers College Press.
- Gambetta, D. 1987. Where they pushed or did their jump? Individual decision mechanisms in education. Cambridge: Cambridge University Press.

- Helne, T. 2002. Syrjäytymisen yhteiskunta. STAKES. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 123. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Hirsjärvi, S., Huttunen, J., Kari, J., Kuusinen, J. & Vaherva, T. 1983. S. Hirsjärvi (toim.) Kasvatustieteen käsitteistö. Keuruu: Otava.
- Jackson, P. 1968. Life in classrooms. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Jahnukainen, M. 1997. Koulun varjosta aikuisuuteen. Entisten tarkkailuoppilaiden peruskoulun jälkeiset elämänvaiheet. Helsingin yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 182.
- Julkunen, R. 2001. Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Järvinen, T. 1999. Peruskoulutuksesta toisen asteen koulutukseen: siirtymävaiheen kokemukset ja koulutusvalintojen taustatekijät oppilaiden kertomina. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C:150.
- Järvinen, T. & Jahnukainen, M. 2001. Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua. Teoksessa Minna Suutari (toim.) Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 20, 125–151.
- Kaipainen, M. & Virkkunen, M. 1993. Lasten ja nuorten käytöshäiriö - vakava haaste. Teoksessa Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 109 (23–24), 2 173–2 264. Tutkijoiden puheenvuoroja. 1/86. Helsinki: Kansalaiskasvatuksen Keskus.
- Kivinen, O., Rinne, R. & Kivirauma, J. 1985. Koulun käytännöt. Koulutussosiologinen tarkastelu. Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos. Tutkimuksia. A. 5.
- Kivirauma, J. 1990. Ammattikoulutus osana koulutusjärjestelmää. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja A 139.
- Kivirauma, J. 1995. Koulun varjossa, entiset tarkkailuluokan oppilaat kertovat kokemuksiaan. Jyväskylän yliopisto. Erityispedagogiikan laitos. Research Reports 53.
- Komonen, K. 2001. Koulutusyhteiskunnan marginaalissa? Ammatillisen koulutuksen keskeyttäneiden nuorten yhteiskunnallinen osallisuus. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 47.
- Kuorelahti, M. 1996b. Sopeutumattomien erityisluokkien tehokkuus ja vaikuttavuus. Teoksessa H. Blom, R. Laukkanen, A. Lindström, U. Saresma & P. Virtanen (toim.) Erityisopetuksen tila. Opetushallitus. Arviointi 2, 250–268.
- Käyhkö, M. & Tuupanen, P. 1996. Työläisperheestä opintielle - reproduktion ilmeneminen nuorten arkielämässä. Teoksessa A. Antikainen & H. Huotelin (toim.). Oppiminen ja elämänhistoria. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja. Helsinki: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. Gummerus, 109–158.
- Laine, K. 2000. Koulukuvia. Koulu nuorten kokemistilana. SoPhi 43. Jyväskylän yliopistopaino. Jyväskylän yliopisto.
- Lehtonen, H., Heinonen, J. & Rissanen, P. 1986. Syrjäytymiskäsitteen käytön ongelmia. Sosiaalihallituksen toimeentuloprojekti. Sosiaalihallituksen julkaisuja 12. Helsinki.
- Linnakylä, P. & Malin, A. 1997. Oppilaiden profiloituminen kouluviihtyvyyden arvioinnissa. Kasvatus 28 (2), 112–127.

- Miksi nuoren opinnot keskeytyvät? 2000. Etelä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja 39. Hämeenlinna.
- Naukkarinen, A.. 1998. Tasapainoilua kurinalaisuuden ja tarkoituksenmukaisuuden välillä. Oppilaiden ei-toivottuun käyttäytymiseen liittyvän ongelmanratkaisun kehittäminen yhden peruskoulun yläasteen tarkastelun pohjalta. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 149.
- Okano, K. 1995. Rational decision making and school-based job referrals for high school students in Japan. *Sociology of Education* 68(1), 31–47.
- Opetusministeriö. 2001 Opintojen keskeyttäminen sekä korkeakoulujen kokopäivä- ja osa-aikaopiskelu. Eräiden koulutustilastojen kehittämistyöryhmä. Opetusministeriön työryhmien muistioita 2001: 25.
- Numminen, U., Jankko, T., Lyra-Katz, A., Nyholm, N., Siniharju, M. & Svedlin, R. 2002. Opinto-ohjauksen tila 2002. Opinto-ohjauksen arviointi perusopetuksessa, lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa sekä koulutuksen siirtymävaiheissa. Arviointi 8/2002. Opetushallitus.
- Nyyssölä, K & Pajala, S. 1999. Nuorten työura. Koulutuksesta työelämään siirtyminen ja huono-osaisuus. Tampere. Gaudeamus Oy. Yliopistokustannus.
- Paju, P & Vehviläinen, J. 2001. Valtavirran tuolla puolen. Nuorten yhteiskuntaan kiinnittymisen kitkat 1990-luvulla. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 18. Helsinki.
- Pääministeri Paavo Lipposen asettaman johtoryhmän toimenpide-ehdotukset 2002
- Raunio, K. 2000. Sosiaalityö murroksessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Rubin, L.B. 1979. *Worlds of Pain. Life in the working-class family*. New York: Basic Books.
- Seppovaara-Jousi, R. 1996. Kerran tarkkislainen - aina tarkkislainen? Espoon ESY-opetus v. 1977–1994 ja survival-analyysilla eritelty ESY-oppilaan koulu-ura. Erityispedagogiikan lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteellinen tiedekunta. Opettajankoulutuslaitos.
- Seppovaara, R. 1998. Kerran tarkkislainen - aina tarkkislainen. Historiallis-prospektiivinen tutkimus oppilaiden ESY-urasta Espoossa lukuvuosina 1977–1994. Helsingin yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia. 192.
- Sipilä, J. 1985. Sosiaalipolitiikan tulevaisuus. Helsinki: Tammi.
- Smylie, M. 1991. *Organizational culture of schools: Concept, content and change*. S. Conley & P. Cooper (toim.) *The School as a work environment*. Boston: Allyn & Bacon, 20–41.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 1999. Ehdotukset syrjäytymisen vastaisista toimista. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmän muistioita 1999:7.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2001. Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintaohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmän muistioita 2001:11.
- Suutari, M. 2002. Nuorten sosiaaliset verkostot palkkatyön marginaalissa. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura julkaisuja 26. Helsinki: Yliopistopaino Oy.
- Takala, M. 1992. "Kouluallergia" - yksilön ja yhteiskunnan ongelma. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteen laitos. *Acta Universitatis Tamperensis*. A 335.
- Tilastokeskus. 1998. Koulutus Suomessa. SVT:Koulutus 1998: 1. Helsinki.

- Willis, P. 1984. Koulunpenkiltä palkkatyöhön. Miten työväenluokan nuoret saavat työväenluokan työt? Jyväskylä: Gummerus.
- Woods, P. 1990. The happiest days? How pupils cope with school. London; Falmer Press.
- Wyn, J. & White, R. 1997. Rethinking youth. SAGE. London. Thousand Oaks. New Delhi.
- Young, M., Spours, K., Howieson, C. & Raffe, D. 1997. Unifying academic and vocational learning and the idea of a learning society. *Journal of Education Policy* 12 (6), 527–537.

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

2 442
4 02

Julkaisumyynti:

Yliopistopaino

PL 4 (Vuorikatu 3)

00014 Helsingin Yliopisto

puhelin (09) 7010 2369

faksi (09) 7010 2374

books@yopaino.helsinki.fi

www.yliopistopaino.helsinki.fi

Helsinki 2003